

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 7   Sayı: 2   Aralık 2005

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 7   No: 2   December 2005

Trakya Univ J Sci

ISSN 1305 -7766

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt: 7 Aralık 2005 Sayı: 2

**TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science**

Volume: 7 December 2005 No: 2

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt: 7 Sayı: 2 Aralık 2005

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 7 Number: 2 December 2005

Dergi Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. İlker ALP

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Prof. Dr. İlker ALP

Üyeler / Members

Prof. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU
Doç. Süleyman Sırrı GÜNER
Yrd. Doç. Dr. Levent Doğan
Yrd. Doç. Dr. Adil OĞUZHAN
Yrd. Doç. Dr. Işık ŞAHİN

Dizgi / Design

Arş. Gör. Caner EKİZCELEROĞLU

İletişim Adresi / Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güllapoğlu Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr
tusobeeditor@yahoo.com

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri / Trakya University Publishing Center

DANIŐMA KURULU

Prof.Dr.	Sudi APAK	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Sadi UZUNOĞLU	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Őehamet BÜLBÜL	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr.	YaŐar SUCU	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Mustafa ÖZKAN	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.	Yılmaz ŐENDURUR	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.	Mahmut KAŞGARLI	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr.	M. Vedat PAZARLIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.	Vahit TÜRK	Gaziantep Üniversitesi
Doç.Dr.	Atilla SAĞLAM	Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr.	Süleyman Sırrı GÜNER	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr.	Aminbay SAPAYEV	Trakya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

İşletmelerde Kalite Maliyet Sistemleri: Bir Uygulama <i>Quality Cost Systems in Enterprises : A Practice</i> Gülsevım YUMUK , Adil OĞUZHAN	1-12
Marka Değeri Yaratmada Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Rolü ve Şirket Performansına Etkisi: İçecek Sektöründe Uygulamalı Bir Araştırma <i>The Role of the Integrated Marketing Communications' on Creating Brand Equity and Its Effects on the Company Performance: An Empirical Research on Beverage Sector</i> Özgür İlyas KORKUT, Ayşe AKYOL, Dilek ALTAŞ	13-32
Bir Hizmet İşletmesi Olan Sağlık Kuruluşlarında Bilgisayar Kullanımı ve Bilgisayara Dayalı Kayıt Sisteminin Önemi <i>The Importance of Computer Use and Computer Based Recording System in Health Institutions as a Services Business</i> Gülnur ETİ İÇLİ , Fatma ETİ ASLAN , Sema KUĞUOĞLU	33-45
Kutadgu Bilig'den Hareketle Çağdaş Türk Lehçelerinde Arapça Alıntı Kelimeler Üzerine Bir Karşılaştırma Levent DOĞAN	46-72
Türk Dilinde Geçmiş Zaman <i>Past Tense in Turkish Language</i> Nursel ÖZDARENDELİ	73-106
Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'ndaki Yaylı Çalgılar Eğitiminin Değerlendirilmesi <i>The Evaluation of The Education of String Instruments in Trakya University State Conservatory</i> Erol TARKUM	108-116
Keman Eğitimi Açısından İlköğretim Çağındaki Çocuklarda Fiziksel ve Zihinsel Gelişim <i>Physical And Mental Development Of Primary School Children In Terms Of Violin Education</i> Erol TARKUM	117-121
Ezginin Armonizasyonu <i>Harmonization of a Melody</i> S. Ercan BAĞÇECİ	122-141
Müberra GÜRGENDERELİ, Hasan Ziyâ'î Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin), Kültür Bakanlığı Yayınları; 2981 (Yayımlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi; 440-155) Ankara 2002, XIII, 395 s.; ISBN 975-17-3003-1 Sevgi ÖZTÜRK	142-147
Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU	148-151

İŞLETMELERDE KALİTE MALİYET SİSTEMLERİ: BİR UYGULAMA

GülsevİM YUMUK¹ Adil OĞUZHAN²

ÖZET

Günümüzde küreselleşme sonucunda işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için rekabet ortamında yüksek kalitede ve düşük maliyetlere sahip olmaları gerekmektedir. Bilindiği üzere kalite maliyetleri, işletmelerin kaliteyi yakalamak için katlandıkları giderler toplamıdır. Aynı şekilde üretilen hatalı ürünler işletmeye ek maliyetler yüklemektedir. İşletmeler kalite maliyetlerini ele alırken bu maliyetleri oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilerden faydalanmak suretiyle süreç içerisinde toplam kalite maliyetlerini düşürerek, yüksek kalitede mal ve hizmet üretebileceklerdir. Bu çalışmada, imalat sanayinde kalite maliyet sistemini uygulayan bir işletmenin verilerinden hareket ederek üretim sürecindeki maliyet bileşenlerinin toplam kalite maliyet içindeki rasyolar incelenecektir. Ayrıca öngörü amaçlı bir neden-sonuç ilişkisine dayanarak model denemesi ele alınarak uygun model tahmin edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kalite, maliyet, rasyo.

QUALITY COST SYSTEMS IN ENTERPRISES : A PRACTICE

ABSTRACT

Today enterprises need to have high quality goods and low costs in the competitive environment in order to continue their existence as a result of the globalization. As it is known, quality costs are the sum of costs, which enterprises must endure to reach quality. In the same way, products with flaws charge enterprises with additional costs. Enterprises will be able to produce high quality goods and services by decreasing total quality costs in progress in regard to the relations between the components while considering quality costs. In this study, the ratios within the total quality costs of cost components that are in the production process moving from the data of an enterprise applying the quality cost system in the production industry will be analyzed. Also, an appropriate model dealing with the pilot model and on the basis of a cause-effect relation will be estimated.

Key words: Quality, cost, ratio.

1. GİRİŞ

Dünyada tüketicilerin kalite konusunda bilinçlenmeleri, hızla gelişen ve globalleşen sanayi ve ticaret, yoğun bir rekabeti getirmiş, bu ortamda da kalite en önemli rekabet unsuru olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda kaliteye ulaşmada en geçerli yolun, hedefe ulaşırken gerçekleştirilen tüm sürecin kontrolü olduğu ve kuruluşların sadece ulusal standartları değil uluslararası standartları da sağlaması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

¹ Dr. Trakya Üniversitesi Havsa Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, Öğretim Görevlisi

² Yrd.Doç.Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi

İşletmeler zaman içinde sadece standartları uygulamakla yetinmeyip farklı tüketicilerin ve müşterilerin memnuniyetini kazanabilmek için yeni yönetim modelleri arayışına girmişlerdir. Bu arayış işletmeleri Toplam Kalite Yönetimi modelini benimseyip, hedef pazarda tutunmalarını ve üstünlüklerini arttırmayı sağlamıştır.

Toplam Kalite Yönetimi, iç ve dış müşteri beklentilerinin karşılanmasını temel alarak, çalışanları bilgilendirip yetkilendirilerek ve takım çalışmalarıyla tüm süreçlerin sürekli iyileştirilmesini hedefleyen bir yönetim düşüncesidir(Dincer, Fidan, 1996). Toplam Kalite Yönetimi, Kalite Geliştirme Süreci veya Toplam Kalite Kontrolü olarak da adlandırılmaktadır(Berry, 1999). Toplam Kalite Yönetimi, sadece ürün/hizmet kalitesi ile ilgili olmayıp, tüketicilerin ihtiyaçların belirlenmesinden başlamak üzere, tasarlanan ve geliştirilen ürün ve/veya hizmetlerin tüketiciye sunumuna ve sunum sonrası hizmetlere kadar üstün ve sürekli yenilenen yüksek kaliteyi hedef alır(Kazan, Demirel, 2002).

Toplam Kalite Yönetimi, bir firmada uygulandığında piyasa koşullarına uygun olarak üretimi, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasını, personelin motivasyonunu artırılmasının yanında işletmenin maliyetlerini de minimize etmesini sağlamaktadır.

Toplam Kalite Yönetimi kapsamında, işletmeler kaliteye sahip olmak için yaptıkları masrafları içeren, kalitenin nicel boyutunu ortaya koymalıdır. Kalite Maliyet Sistemi ile gerçekleştirilecek bu durum, işletmelerin maliyetler ile ilgili geleceğe yönelik tahminler yapılabilmesini mümkün kılabilir. Kalite maliyetleri, yöneticinin kalite iyileştirme konusuna yapılan yatırımlarının gerekçesini haklı göstermesine ve yapılan çalışmaların etkinliğini izlemesine yardımcı olan bir öğrenme, iyileştirme ve performans ölçme tekniğidir. Kalite maliyetlerinin ölçülmesi, raporlanması ve muhasebeleştirilmesi ile kalite sistemi daha etkin hale gelebilmektedir.

Yöneticiler, maliyet / kazanç analizleri vasıtasıyla kalite yatırımlarını dengelerken, ana maliyet gruplarından (önleme, değerlendirme, iç başarısızlık ve dış başarısızlık maliyetleri) herhangi birindeki değişimin diğerlerini ne miktarda etkilediğini tespit etmeleri, planlarında büyük avantaj sağlar. Özellikle işletmelerin kalite maliyetleri içerisinde oldukça yüksek bir paya sahip olan başarısızlık maliyetlerini azaltmak için, önleme maliyetlerine yatırım yapılması gerektiği ampirik modellerle de kanıtlanabilmektedir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmamızda Trakya Bölgesinden bir işletmenin Kalite Maliyet Sistemi uygulaması örnek olay olarak ele alınarak kalite maliyet analizi incelenmiştir. Bu işletmenin 2002-2003 dönemine ait aylık verileri örneklem olarak ele alınmıştır. Bilindiği gibi herhangi bir zaman serisinin önemli özelliği, gözlem değerlerinin birbirine bağlı olmasıdır. Bu özellik nedeniyle bir zaman serisinin bugünkü ve geçmiş değerlerini kullanarak gelecek dönemdeki alacağı değerleri tahmin etme imkanı olabilmektedir. Zamana bağlı olaylar tesadüfi karakterdedir.

Çalışmada maliyet kalemlerinin tahminine yönelik regresyon modeli uygulanmıştır. Bu modelde zamana ilişkin değişkenler kullanıldığından, sahte regresyonu engellemek amacıyla zaman serisi verilerin durağan olması şartı gerekmektedir. Serilerin durağan olup olmadığı Dikey-Fuller Testi ile test edilmiş ve verilerin durağan olmadığı ortaya konulmuştur. Durağan olmayan serileri durağanlaştırmak için serilerin birinci farkları alınmıştır. I(1) dereceden durağanlaştırılmış serilerle bir çok model denemesi yapılmıştır. Bu

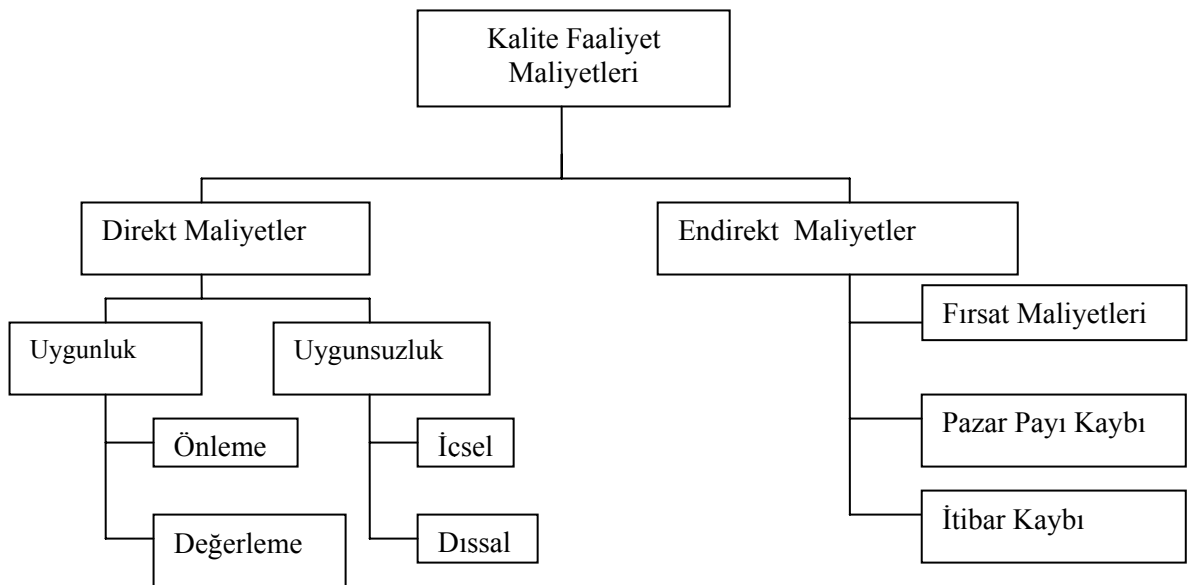
modeller içinden iktisadi beklere uygun olan modeller içinden istatistikî açıdan anlamlı olan model tahmin edilmiştir.

3. KALİTE MALİYET TÜRLERİ

Çağımızda kalite, işletmelerin daha fazla kar elde etmeleri için değil, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için zorunlu hale gelmiştir. Günümüz rekabet koşulları altında faaliyet gösteren işletmeler, misyon ve vizyonlarını belirlemeleri ve buna bağlı olarak strateji ve kalite politikalarını planlamaları, uygulamaları ve zamanla bu politikalarını geliştirmeleri gerekmektedir.

Kalite maliyetleri belirli bir amaca ulaşmak için katlanılan, parasal olarak ifade edilebilen ve bir değer birikiminin oluşmasına olanak veren fedakarlıkların tümü (Altuğ, 2001) olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle kalite maliyetleri, düşük kalite nedeniyle ortaya çıkan maliyetler olarak tanımlanır. Kalitenin tasarım özelliklerinden sapmalar kalite standartların gereklerinin yerine getirilmemesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Albright, 1992).

Mamulün ya da sunulan hizmetin belirlenmiş standartlara uygun olmaması nedeniyle işletmede oluşan maliyet direkt maliyettir. Belirlenmiş standarda uygun olmayan bu mamul ya da sunulan hizmetin müşteri kullanımı nedeniyle oluşan zarar ve fırsat kayıplarının işletmeye yansıyan maliyeti endirekt maliyettir (Mugan ve Erel, 2000).

Şekil 1. Kalite Faaliyet Maliyetleri

Kalite maliyet türlerine gelince bu maliyetler dört grup altında toplanmaktadır. Bu maliyet türlerinden ilk ikisi olan önleme ve değerlendirme maliyetleri kalite kontrol standartlarına uygunluk maliyetleri iken; başarısızlık maliyetleri de uygunsuzluk maliyetleridir (Diallo ve Khan ve Vail, 1995). Başarısızlık maliyetleri kendi içinde içsel başarısızlık maliyetleri ve dışsal başarısızlık maliyetleri olarak ikiye ayrılır (Shank ve Govindarajan, 1994).

Önleme Maliyetleri: Mamul veya hizmetlerin tüketici isteklerine uygunsuzluğunu önlemek amacıyla özel olarak tasarlanmış tüm faaliyetlerin maliyetleridir(Dalak, 1999). Yüksek kaliteli üretimi sürdürürken kalite maliyetlerini minimize etmenin en etkili yolu, kalite problemlerinin ortaya çıkmasından kaçınmaktır. Bu önleme maliyetlerinin amacıdır. Bu gibi maliyetler, bir işletmeye belirli seviyeden aşağı bir hizmetin sağlanması, yada kusurlu mamullerin üretimini önleyecek veya azaltacak olan herhangi bir faaliyetle ilgilidir(Garrison ve Noreen, 1994).

Değerlendirme Maliyetleri: Ürün özelliklerine uygunluğu sağlamak için oluşturulan maliyetlerdir. Ölçüm ve test cihazları amortismanı, giriş kalite kontrolü, proses kontrolü, son muayene ve deneyler, ürün kalite auditleri, laboratuvarlar, yan sanayide yapılan muayene ve kontrol programları, değerlendirme maliyetleri olarak ele alınarak incelenebilir(KOGEM, 1996).

İç(sel) Başarısızlık Maliyetleri: Kuruluş içerisindeki mühendislik, üretim ve kaliteye ilişkin problemlerden kaynaklanan veya üretim sırasındaki benzeri hatalardan oluşan bütün kayıplardır(Dalak, 1999). İç başarısızlık maliyetlerinde, mamul müşteriye gönderilmeden önce mamullerin, kusurları düzeltilmeye veya iyileştirilmeye çalışılır. İç başarısızlık maliyetleri aynı zamanda, zaman kayıpları maliyetini içermeli yada kusurlu parçaların üretimine bağlı olarak mamul azaltılmalıdır(Diallo ve Khan ve Vail, 1995).

Dış(sal) Başarısızlık Maliyetleri: Bu kategori, ürün veya hizmetlerin müşteriye tesliminden sonra kusurlu olduğunun anlaşılması üzerine işletmeye yüklenen tüm maliyetleri içerir. Bu maliyetler, ürün ve hizmetlerin müşterilerin kalite gereksinimlerini karşılayamamasından ortaya çıkar(Besterfield, 1990). Kabul edilmeyen, iade edilen ürünler, satış kaybı, prestij kaybı, garanti maliyetleri, yenileme maliyetleri vb. sayılabilir. Dışsal kalite maliyetlerinin en önemli özelliğinden biri büyük bir kısmının görünmeyen giderler olup tespit edilmesinin zor olmasıdır(satış kaybı ve prestij kaybı).

4. Araştırmanın Uygulaması ve Model Denemesi

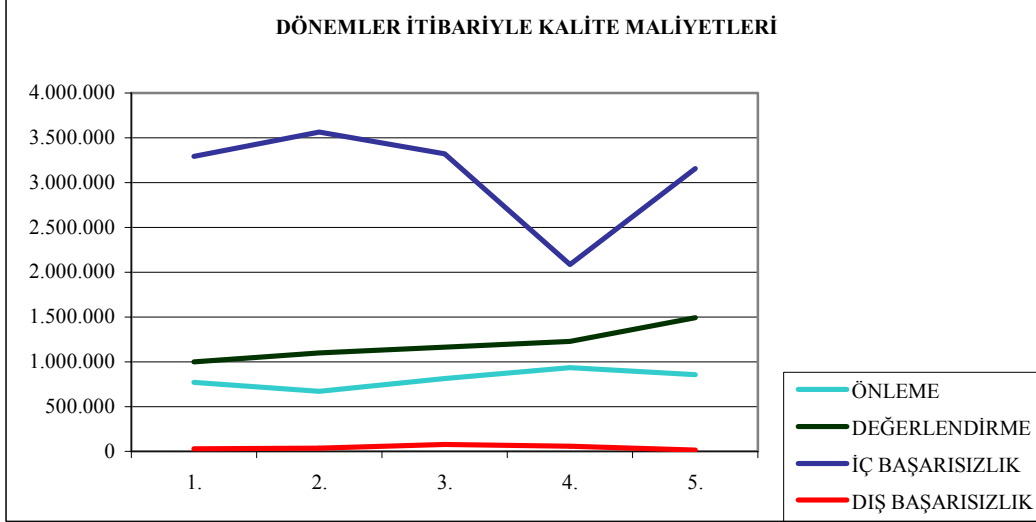
Araştırmada önce işletmenin 2002-2003 dönemi aylık maliyet verilerini maliyet türlerine göre üç aylık veriler haline dönüştürerek, rasyolar elde edilecek ve bu rasyolar yorumlanacaktır. Ayrıca bu işletme için iç başarısızlık maliyet fonksiyonunun belirlenmesine çalışılacaktır.

Trakya bölgesinde kalite maliyet sistemini uygulayan İşletmenin üçer aylık dönemler halindeki kalite maliyet rakamları ve grafikleri aşağıda verilmiştir.

Çizelge: 1. Üçer Aylık Dönemler Halinde Kalite Maliyetleri

Dönem	1.	2.	3.	4.	5.
ÖNLEME	771.574	670.086	817.449	932.330	858.788
DEĞERLENDİRME	997.386	1.099.264	1.167.586	1.229.355	1.490.072
İÇ BAŞARISIZLIK	3.294.084	3.563.564	3.324.361	2.084.280	3.157.594
DIŞ BAŞARISIZLIK	25.616	33.152	82.006	55.981	12.552
TOPLAM	5.088.660	5.366.066	5.391.402	4.301.946	5.519.006

1. Ocak-Şubat-Mart 2002
2. Nisan-Mayıs-Haziran 2002
3. Temmuz-Ağustos Eylül 2002
4. Ekim-Kasım-Aralık 2002
5. Ocak-Şubat-Mart 2003

Şekil 2. Üçer Aylık Dönemler İtibariyle Kalite Maliyetleri

Şekil 2. de görüldüğü gibi, 1. dönemde işletmenin önleme maliyetlerinde azalma gözlenirken, değerlendirme ve iç başarısızlık maliyetlerinde artış görülmektedir. İkinci dönemde aynı durum devam ederken, 3. döneme geçişte ve 3.dönemden 4. döneme geçişte ise durum tersine dönmüştür. Bir başka deyişle, önleme ve değerlendirme maliyetlerindeki artış, iç başarısızlık maliyetlerini daha büyük oranda azaltmıştır.

Oysaki, 5. dönemde işletmenin önleme maliyetlerini azaltarak sadece değerlendirme maliyetlerini arttırması (sadece laboratuvar testleri ve kontrollere ağırlık vermesi), iç başarısızlık maliyetlerinin hızlı bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Söz konusu işletmenin kalitesizlik maliyetleri içerisinde nitelendireceğimiz iç ve dış başarısızlık maliyetlerinden, iç başarısızlık maliyetlerinin çok yüksek olduğu, Bunun da, hata sonu ıskarta maliyetleri, tezyinat ıskarta maliyetleri, soğuk kesme ıskarta maliyetleri, ambar kırıkları maliyetleri, yeniden ayırma ve kontrol maliyetleri gibi işletme içi, maliyet unsurlarından oluştuğunu, dış başarısızlık maliyetlerinin ise, çok düşük rakamlarda seyrettiğini söyleyebiliriz.

4.1. İşletmenin Üçer Aylık Rasyoları

Kalite faaliyetlerinin ölçülmesinin temel nedenlerinden birisi de bir dönemden diğerine kalite maliyetlerini karşılaştırmak ve buradan elde edilen sonuçlara dayanarak daha rasyonel kararlar vermektir. Bu nedenle kalite maliyet analizleri sırasında gelişmeleri görebilmek için işletme içinde çeşitli oranlar kullanılabilir. Söz konusu işletmenin de katlandığı maliyet unsurlarının toplam kalite maliyeti ve toplam sınavi (üretim) maliyetler

içerisindeki durumu aşağıdaki rasyolarla ifade edilmiş ve kıyaslama yapılmıştır.

Kalitesizliğin maliyetine ilişkin bilgiler tek başlarına anlamlı bir karşılaştırma imkanı vermezler. Bu nedenle işletme ile ilgili seçilecek bazı kriterlerle karşılaştırılarak yorumlanması daha doğru sonuçlar ortaya koyar.

Önleme maliyetleri ile değerlendirme maliyetlerindeki değişimler, iç ve dış başarısızlık maliyetleri üzerinde olumlu veya olumsuz etkiler meydana getirmesi durumunda, kalite maliyet kalemlerinin birbiri üzerindeki maliyet artırıcı veya azaltıcı etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür gelişmelerin izlenmesi, kıyaslanması ve dolayısıyla kalite maliyetlerinin analizi, işletmelerin kalite giderleri için verimli bir ölçümedir(Feigenbaum, 1961).

Çizelge 2.İşletmenin Üçer aylık Dönemlerine İlişkin Rasyoları

RASYOLAR	1.Dönem	2.Dönem	3.Dönem	4.Dönem	5.Dönem
<u>Önleme Maliyetleri</u> Toplam Kalite Maliyetleri	0,15	0,12	0,15	0,21	0,15
<u>Değerlendirme Maliyetleri</u> Toplam Kalite Maliyetleri	0,19	0,20	0,21	0,28	0,26
<u>İç Başarısızlık Maliyetleri</u> Toplam Kalite Maliyetleri	0,64	0,66	0,61	0,48	0,57
<u>Dış Başarısızlık Maliyetleri</u> Toplam Kalite Maliyetleri	0,005	0,006	0,015	0,013	0,002
<u>Başarısızlık Maliyetleri</u> Toplam Kalite Maliyetleri	0,65	0,67	0,63	0,49	0,57
<u>Önleme Maliyetleri</u> Sınai Maliyetler	0,028	0,022	0,025	0,026	0,022
<u>Değerlendirme Maliyetleri</u> Sınai Maliyetler	0,036	0,036	0,035	0,034	0,039
<u>İç Başarısızlık Maliyetleri</u> Sınai Maliyetler	0,12	0,11	0,10	0,058	0,083
<u>Dış Başarısızlık Maliyetleri</u> Sınai Maliyetler	0,0009	0,0010	0,002	0,0015	0,0003
<u>Başarısızlık Maliyetleri</u> Sınai Maliyetler	0,12	0,11	0,10	0,05	0,08

İlk üç aylık dönemde , işletmenin önleme maliyetleri toplam kalite maliyetlerinin % 15'ini oluştururken ikinci üç aylık dönemde %3'lük bir azalma görülmüş ve % 12'ye inmiştir. Benzer düşüşü, sınai maliyetler içindeki payında da görülmektedir. İlk dönem üretim maliyetleri içinde sınai maliyetler % 2.8'lik bir orana sahip iken ikinci dönemde bu oran % 2.2'ye düşmüştür. Değerlendirme maliyetleri ilk dönemde toplam kalite maliyetlerinin % 19'unu oluştururken , ikinci üç aylık dönemde artış % 20'sini oluşturmuştur. Değerlendirme Maliyetlerinin üretim maliyetleri içindeki payı ise sabit (% 3.6) kalmıştır. İç başarısızlık maliyetlerinin kalite maliyetleri içindeki oranı ise % 64'ten % 66' ya bir yükselmiştir. Öte yandan üretim maliyetlerinde tam tersi yaşanmış ve bu oran % 12'den % 11'e düşmüştür. Dış başarısızlık maliyetlerinin kalite ve üretim maliyetleri içindeki oranı ise % 1 azalmıştır. İşletmenin ilk iki döneminde kalitesizlik maliyetleri olarak nitelendirilen iç başarısızlık+dış başarısızlık maliyet oranlarının % 2'lik artış gösterdiği ancak toplam üretim maliyetlerinde ise bunun %1 'lik bir düşme olarak yansıdığı görülmektedir. Bu durumda kalitesizlik maliyetlerinde artış gözlenmesine rağmen, sınai maliyetler içerisindeki payının azalması, işletme için olumlu görünmektedir. Bu durumun işletme dışı çevrelerden, hammadde fiyatlarındaki artışın kalite maliyetlerindeki artıştan daha fazla olmasından kaynaklanmış olabilir.

İkinci üç aylık dönem ile üçüncü üç aylık dönem karşılaştırıldığında; önleme maliyetlerinde % 3'lük, değerlendirme maliyetlerinde ise % 1'lik bir artış olduğu görülür. Ancak bu durum, iç başarısızlık maliyetlerinde % 5 gibi daha yüksek bir oranda düşüşe neden olmuştur. Kalitesizlik maliyeti olarak nitelendirilen iç ve dış başarısızlık maliyetleri toplamının toplam kalite maliyetlerindeki payında bu düşüş % 4 olarak görülmektedir.

Literatürde ve tüm işletmelerde istenen, hedeflenen iç ve dış başarısızlık maliyetlerinde (Kalitesizlik maliyetlerinde) zaman içerisindeki düşüşün, önleme ve değerlendirme maliyetlerindeki artışla sağlanmasıdır. Kalite maliyetleri kalemlerinden önleme maliyetlerine yapılan yatırımlar, başarısızlık dolayısıyla toplam kalite maliyetlerini azaltmaktadır. Önleme maliyetlerindeki bu artışlar zaman içerisinde değerlendirme maliyetlerinde de azalmaya neden olacaktır. Ayrıca önleme maliyetlerine yapılacak yatırımların sağlayacağı fayda, değerlendirme maliyetlerine yapılacak yatırımların sağlayacağı faydadan daha fazla olacaktır.

Üretim maliyetleri içerisindeki payları incelendiğinde, önleme maliyetlerindeki artışın sınai maliyetler içerisinde de bir artışa neden olduğu görülmektedir. Ancak değerlendirme ve iç başarısızlık maliyetlerinin sınai maliyetler içindeki paylarında ise durumun tersine düşme yaşanmıştır. Kalitesizlik maliyeti (iç başarısızlık + dış başarısızlık) nin sınai maliyet içindeki payı da ortalama % 1 azalmıştır.

Üçüncü ve dördüncü dönemler karşılaştırıldığında önleme ve değerlendirme maliyetlerindeki artışın devam ettiği görülür. Toplam Kalite Maliyetleri içerisinde önleme maliyetlerinin oranı % 15'ten % 21'e, değerlendirme maliyetlerinin oranı ise % 21'den % 28'e yükselmiştir. Aynı dönemlerde iç başarısızlık maliyetlerinin oranı ise % 61'den % 48'düşmüştür. Sonuç olarak dış başarısızlık maliyetlerinde aynı olumlu etki sürdürülememiştir. Ancak kalitesizlik maliyetlerinin toplam kalite maliyetleri içindeki payının bir önceki döneme göre % 14 azalarak, % 49'a indiği yine aynı düşüşün sınai maliyetleri içerisinde de (% 10'dan % 0.5'e düşüş) sürdüğü görülmektedir.

İşletme birinci ve ikinci üçer aylık dönemlerde, önleme ve değerlendirme maliyetlerini yavaş yavaş arttırmaya çalışmış ve bunun etkilerini üçüncü ve dördüncü üçer aylık dönemde görmüştür. İşletme önleme maliyetleri içerisinde giren; proses kontrol maliyeti (üretim grup şefliği, laboratuvar bölümü, kalite kontrol şefliği), eğitim maliyeti, önleyici bakım maliyeti (işletme bakım onarım şefliği, bakım onarım şefliği, yardımcı tesis şefliği, TVY maliyeti), kalite güvence sistemleri çalışma maliyeti, deneme geliştirme ve makine değiştirme maliyeti unsurlarını, değerlendirme maliyeti içerisinde giren; girdi muayene ve deney maliyeti (kalıp işleri şefliği, laboratuvar bölümü, kalite kontrol şefliği, ambalaj şefliği, işletme bakım onarım şefliği), son muayene ve deney maliyeti (kalite kontrol şefliği, sağlam sonu işletme şefliği) unsurlarını arttırarak, kalitesizlik maliyeti olarak nitelendirdiğimiz iç ve dış başarısızlık maliyetlerini azaltma yoluna gitmiş ve bunda da başarılı olmuştur. 2002 yılını, işletme için hedeflerin uygulandığı başarılı bir yıl olarak nitelendirebiliriz.

Son üç aylık dönem incelendiğinde ise, dengelerin değiştiği görülmektedir. İşletme dördüncü üç aylık dönemdeki istikrarını sürdürmemiştir. Belki tasarruf tedbirleri, belki ekonomik darboğaz vb. sebeplerle önleme maliyetlerinde azaltmaya gitmiştir. Bir önceki döneme göre % 21’lerde olan önleme maliyetleri 2003 ün ilk üç ayında % 15’lere düşmüştür. Aynı oranda olmasa da, değerlendirme maliyetlerinde de düşüş görülmektedir. Bu durum işletmenin iç başarısızlık maliyetlerinde % 9, kalitesizlik maliyetlerinde (iç başarısızlık + dış başarısızlık) ise % 8 oranında artış meydana getirmiştir. Sınai maliyetler içerisinde önleme maliyetlerinin payında çok az bir azalma görülürken değerlendirme maliyetlerinde ise % 3.4 ‘ten % 3.9’a yükselme, kalitesizlik maliyetlerinin sınai maliyetler içindeki oranında % 5’ten % 8’e yükseliş gözlenmektedir.

İşletmenin son üç aylık döneminde, politikasını tamamen değiştirdiğini görmekteyiz, bu durum doğal olarak, işletmenin kalitesizlik maliyetlerini arttırmış bu artış üretim maliyeti içinde de yerini almıştır.

4.2. Trakya Bölgesindeki Örnek Bir İşletmenin İç Başarısızlık Maliyet Fonksiyonun Tahmini

Trakya bölgesinde faaliyet gösteren ve kalite maliyet sistemini uygulayan bir işletmenin 2002-2003 dönemine ait aylık verilerinden yararlanmak suretiyle regresyon denklemi tahmin edilecektir. Bilindiği gibi verilerimiz zaman serisi özelliği taşıdığından sahte regresyonla karşı karşıya kalmamak amacıyla bu serilerin durağan olması istenmektedir. Zaman serilerinin durağan olup olmadığının testi için Dikey-Fuller test ile test edilecektir.

Çizelge: 3. Aylık Kalite Maliyet Serilerinin Düzeyleri ve Birinci Farklarının Durağanlığı

	DÜZEY			BİRİNCİ FARK		
	Sabitsiz	Sabit	Sabit+Trendli	Sabitsiz	Sabit	Sabit+Trendli
İç Başarısızlık Maliyeti	-1.436	-2.52	-2.195	-4.125*	-3.88**	-3.68***
Önleme Maliyeti	0.039	-2.443	-4.53	-4.75*	-4.57*	-4.30**
Değerlendirme Maliyeti	1.898	-0.122	-2.231	-3.108*	-4.60*	-4.59**

- * : % 1 Önem Seviyesi
 ** : % 5 Önem Seviyesi
 *** : % 10 Önem Seviyesi

Çizelge 3. 'te seriler düzey değerlerinde durağan olmadıkları Dikey Fuller Testi sonucu belirlenmiştir. Serilerin birinci farkları alınarak tekrar test edildiğinde çizelge 3'te görüldüğü gibi seriler durağan hale getirilmiştir. Durağan serilerden hareket etmek suretiyle, iki değişken arasında regresyon modeli En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. Teoriyi destekleyen verilere en uygun model aşağıda çizelge 4.de tahmin edilmiştir.

Çizelge 4. İç Başarısızlık Maliyetleri ile Önleme ve Değerlendirme Maliyetleri Arasındaki Model Tahmini

Bağımlı değişken: LYt				
Method: EKK				
Gözlem sayısı: 14				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-Statistiği	P.
C	0.013617	0.058326	0.233462	0.8197
Ln X _{1t-1}	0.007787	0.003419	2.277362	0.0437
Ln X _{2 t-1}	-0.631808	0.547605	-1.153767	0.2730
R ²	0.364203	Bağımlı Değişk. Ort.		0.029580
$\bar{R}^2$	0.248603	Standart sapma		0.230607
Se	0.199898	Akaike info criterion		-0.194614
$\sum e^2$	0.439549	Schwarz criterion		-0.057673
Log likelihood	4.362299	F-statistic		3.150558
Durbin-Watson stat	1.538375	Prob(F-statistic)		0.082842

İç başarısızlık maliyeti ile değerlendirme maliyetleri arasındaki regresyon, Çizelge 4'de, aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$\ln Y_t = a.X_{1t-1}^{b_1} X_{2t-2}^{b_2}$$

veya

$$\ln Y_t = \ln a + b_1 \ln X_{1(t-1)} + b_2 \ln X_{2(t-1)}$$

Burada;

$\ln Y_t$: İç başarısızlık maliyetlerinin birinci farklarının logaritması

$\ln X_{1(t-1)}$: Değerlendirme maliyetlerinin birinci farklarının birinci gecikmesinin logaritması

$\ln X_{2(t-1)}$: Önleme maliyetlerinin tersinin birinci farkının birinci gecikmesinin logaritması

Bu model bizim iktisadi bekleyişlerini yerine getirmekte ve b_1 % 27, b_2 parametresi % 4 önem seviyesinde anlamlı olmaktadır. Bunun nedenine gelince gözlem sayısını az olmasından kaynaklanabilmektedir.

Yukarıdaki modelin yorumuna gelince, bu model sabit elastikiyetli model olduğundan bu modelde b_1 ve b_2 parametreleri direkt elastikiyeti vermekte olup, böylece bu elastikiyetlerden hareket ederek bir önceki dönemki değerlendirme maliyetlerinin birinci farkındaki % 1'lik artış, iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkını % 0.63 oranında azaltmaktadır.

Diğer taraftan bir önceki dönemdeki önleme maliyetlerinin birinci farkının tersindeki % 1'lik bir artış, iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkında % 0.007 oranında artış yaratmaktadır. Önleme maliyetleri ile iç başarısızlık maliyetleri arasındaki ilişkinin yorumunu tekrar düzenlersek; önleme maliyetlerinin tersi alındığından, bir önceki dönemdeki önleme maliyetlerinin birinci farkındaki % 1'lik bir artış iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkında % 0.007 oranında azalmaya neden olabilmektedir.

Bu şekilde işletmenin, elindeki verileri modele uygulanmasıyla geleceğe yönelik tahminler yapılabilmesi mümkün olabilmektedir. İşletme önleme ve değerlendirme maliyetlerinde gerçekleştireceği artışlarla iç başarısızlık maliyetlerini düşürebilir. Bu durum kalite maliyetlerini katlanması zorunlu giderler değil de, kontrol edebilir değerler olmasını sağlayabilecektir.

SONUÇ

Alıcı tarafından aranan belirli şartları en iyi karşılayan anlamında kullanılan "Kalite" kısaca "amaçlara uygunluk derecesi" olarak tanımlanabilmektedir. Kalite; sınırları devamlı genişleyen bir kavramdır ve teknoloji, değişen koşullar ve ihtiyaçlar kaliteye değişik boyutlar getirmektedir(igeme.org.tr.).

İşletmeler için düşük kalitenin karlılık üzerine olumsuz etkisi söz konusudur. Düşük kalite, işletmelerin hatalarının bulunması ve düzeltilmesin de bir takım maliyetlere katlanmasını gerektirmektedir. Bazen bu maliyetler büyük boyutlara ulaşabilmektedir. Özellikle düşük kalitenin alıcılardaki güven kaybından dolayı ürünün piyasa payının azalmasına neden olacağı da açıktır.

İşletmeler dış piyasalardaki rekabetçi konumunu, kalite maliyetlerini daha düşük tutmayı sağlayacak uygun önlemler olarak iyileştirebilir. Kalite maliyetleri, şirketin kalite ile ilgili çalışmalarının etkinliğinin bir ölçüsüdür. Söz konusu çalışmalar sadece direk kalite kontrol operasyonlarını değil, piyasa araştırmasından ürünün kullanımına kadar olan kalite ile ilgili tüm faaliyetleri içermektedir. Kalite maliyetleri hakkında bilgi kalite ile ilgili firma faaliyetlerinin etkinliğini artırmak için kullanılmalıdır. Bir şirket hata önleyici çalışmalara daha fazla harcama yaparak, ürünle ilgili hata sayısını ve maliyetini azaltabilir.

İşletmelerin kalite maliyet kalemlerini hesaplamaları, yönetimin hedef ve stratejilerinin belirlenmesinde etkilidir. Trakya bölgesindeki bir işletmenin kalite maliyet verilerinden yararlanılarak kalite maliyet rasyoları hesaplanarak yorumlanmış ayrıca maliyet unsurlarının birbirleriyle olan ilişkisi oluşturulan regresyon modeli ile ortaya konulmuştur.

İşletmenin üçer aylık dönemler halindeki maliyet kalemlerine göre hesaplanan rasyolar incelendiğinde, toplam kalite maliyetleri içerisindeki önleme maliyetlerinin payının artışı, zaman içerisinde değerlendirme maliyetlerinin toplam kalite maliyetleri içerisindeki payında artış yaratırken, başarısızlık maliyetlerinin (iç+dış) payında azalmaya neden olduğu

gözlenmiştir.

Oluşturulan regresyon modelinde de, bir önceki dönemki değerlendirme maliyetlerinin birinci farkındaki % 1'lik artış, iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkını % 0.63 oranında azaltmaktadır. Değerlendirme maliyetlerindeki artışın, iç başarısızlık maliyetlerini azalttığı, hesaplanan rasyolardan da anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan bir önceki dönemdeki önleme maliyetlerinin birinci farkının tersindeki % 1'lik bir artış, iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkında % 0.007 oranında artış yaratmaktadır. Önleme maliyetleri ile iç başarısızlık maliyetleri arasındaki ilişkinin yorumu, önleme maliyetlerinin tersinden dolayı tekrar yapılacak olunursa; bir önceki dönemdeki önleme maliyetlerinin birinci farkındaki % 1'lik bir artış iç başarısızlık maliyetlerinin birinci farkında % 0.007 oranında azalmaya neden olabileceği söylenebilir.

Bu şekilde işletmenin, elindeki verileri modele uygulanmasıyla geleceğe yönelik tahminler yapılabilmesi mümkün olabilmektedir. İşletme önleme ve değerlendirme maliyetlerinde gerçekleştireceği artışlarla iç başarısızlık maliyetlerini düşürebilir. Bu durum kalite maliyetlerini katlanılması zorunlu giderler değil de, kontrol edebilir değerler olmasını sağlayabilecektir.

Kalite Maliyet Sistemi'ni uygulayan işletmelerin her zaman için diğer işletmelere nazaran piyasada kalma ve daha geniş pazar payına sahip olma imkanlarına kavuşabileceklerini söyleyebiliriz. Ancak işletmelerin, Kalite Maliyet Sistemi'nin önemini anlamış ve sistemi uygulamaya karar vermiş olmaları gerekmektedir. İşletmelerin sistemi uygulamaya karar verdiklerinde karşılaştıkları sorunların çoğunlukla eğitim eksikliğinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu nedenle, işletmeler bilgiye önem vermek zorundadırlar ve eğitim olanaklarını arttırmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALBRIGHT, T., 1992, "The Measurement of Quality Costs : An Alternative Paradigm", Accounting Horizons, Cilt:12, Sayı:2
- ALTUĞ, O., 2001, "Maliyet Muhasebesi, Türkmen Kitabevi,13.Baskı; İstanbul.
- BESTERFIELD, D.H., (1990); "Quality Control", Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- BERRY, T.H., (1999); Manging The Total Quality Transformation, Mc.Graw-Hill, Inc New York.
- DALAK, G., 1999, "Kalite Maliyetlerinin Raporlanması ve Analizi", İşletme ve Finans Dergisi, Temmuz 1999.
- DINCER, Ö., FIDAN, Y., (1996); İşletme Yönetimi, Beta Yayınları, İstanbul.
- DIALLO, A., KHAN, V.Z., VAIL, F.C., (1995); "Cost of Quality", Management Accounting, August.
- FEIGENBAUM, A.V., 1961, "Total Quality Control", Mc Graw-Hill Inc., New York
- GARRISON, H.R., NOREEN, W.E., (1994) " Managerial Accounting: Concepts For Planning, Control, decision Maling", Seventh Edition, Richard D. Irwin Inc.
- KAZAN, H., DEMİREL, Y., (2002); Toplam Kalite Yönetimi'nin İşletmelere Sağladığı Üstünlükler, KALDER

Forum, Yıl: 2, Sayı: 7, Temmuz-Ağustos-Eylül.

KODEM, (1996); Eğitim Notu, İstanbul.

MUGAN, C.S., EREL, E., 2000, “ Distribution of Quality Costs: Evidence From an Aeronautical Firm”, Total Quality managemeny, Vol: 11,No: 2

SHANK, J., GOVINDARAJAN, V., 1994, “Measuring The Cost Of Quality :A Strategic Cost Management Perspective, Journal of Cost Management, Cilt.8,sayı 2.

www.analiz.ibsyazilim.com/egitim

www.igeme.org.tr/TUR/pratik/kalite.pdf

MARKA DEĞERİ YARATMADA BÜTÜNLEŞİK PAZARLAMA İLETİŞİMİNİN ROLÜ VE ŞİRKET PERFORMANSINA ETKİSİ: İÇECEK SEKTÖRÜNDE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA

Özgür İlyas Korkut* Ayşe Akyol** Dilek Altaş***

ÖZET

Bu çalışma, bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri ile şirket performansı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Daha spesifik olarak araştırmanın amacı, bütünleşik pazarlama iletişimi ve Türkiye İçecek Sektörü'ndeki uygulamalarını ampirik olarak test etmek ve bütünleşik pazarlama iletişimine bağlı olabilecek marka değeri ve şirket performansını değerlendirmektir.

Bütünleşik pazarlama iletişimi ile şirket performansı arasındaki ilişkiyi incelemek için iki aşamalı bir araştırma tasarlanmış ve içecek sektöründe uygulanmıştır. Birinci aşamada, kavramın ve kavrama yönelik temel niteliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için keşfedici bir araştırma yürütülmüştür. İkinci aşamada ise, Reid (2002) tarafından geliştirilmiş olan ölçek ile hipotezler test edilmiştir. Veriler, anket formu kullanılarak yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Çoklu Regresyon analizi sonuçlarına göre, bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenlerinin şirket performansı ve marka değeri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Marka Değeri, Şirket Performansı, İçecek Sektörü.*

---

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, E-Mail: oezguerorkut@yahoo.com

** Yrd.Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne, E-Mail: ayseakyol@trakya.edu.tr

*** Yrd. Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul, E-Mail: dilekaltas@marmara.edu.tr

The Role Of The Integrated Marketing Communications' On Creating Brand Equity And Its Effects On The Company Performance: An Empirical Reserach On Bevarage Sector

ABSTRACT

This research documents a study of the components of integrated marketing communications associated with company performance. In particular, the research objective is to examine empirically the integrated marketing communications and its successful implementation in Turkish Beverage Comapanies as evidenced by successful company performance and brand equity, and to investigate variations in company performance which may be related to integrated marketing communications.

In order to explore the relationship between integrated marketing communications and company performance, a two phase research design was adopted and conducted in Turkish Beverage Industry. First an exploratory phase was conducted in order to gain a clearer understanding of key issues. Second, Reid (2002) scale was used to test the hypothesis. Data generation was achieved through face to face interviews with a structured questionnaire. Regression analysis found a significant effect of the level of integrated marketing communications on the company performance and brand equity.

Keywords: *Integrated Marketing Communications, Brand Equity, Company Performance, Beverage Industry.*

1. Giriş

Mamul ve hizmet çeşidinin sayılamayacak noktaya geldiği, şirketlerin ulusal ve uluslar arası pazarlarda şiddetli rekabet ile karşı karşıya kaldığı yirmi birinci yüzyılda şirketlerin ayakta kalabilmeleri ve büyüebilmeleri her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Müşterilere sunulan mamul ve hizmetlerin farklılaştırılması, hizmet çeşitliliğinin artırılması ve müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının temel alınması, şirketlerin rekabet avantajı yaratabilmelerinin en önemli yollarından biri durumuna gelmiştir.

İletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı ve sürekli değişimin etkisiyle birlikte şirketlerin pazarlama faaliyetlerinde bir yoğunluk ortaya çıkmıştır. Bu yoğunluğun beraberinde

getirdiği düzensizlik, tüketicilerin kafa karışıklığı yaşayıp kararsız kalmalarına neden olabilmektedir. Proctor ve Kitchen (2002), yirmi birinci yüzyılda başarılı pazarlama stratejilerinin başarılı iletişim stratejilerini gerektirdiğini, bunun da tüm iletişim faaliyetlerinin bütünleşik bir yaklaşım içerisinde yaratıcı bir biçimde bir araya getirilmesini zorunlu kıldığını ifade etmektedir.

Diğer sektörlerde olduğu gibi içecek sektöründe de şirketlerin, geleceğin belirsiz olduğu bir ortamda hareket etmeleri, değişime ayak uydurabilmeleri ve büyümeleri önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. şirketlerin, pazarlama faaliyetlerini bütünleştirerek markalarının değerlerini arttırmaya yönelik olarak yapacakları çalışmalar, bu problemlerin çözümünde ve bununla beraber performanslarını arttırmaları yönünde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenlerinin marka değerini yaratmada ve şirket performansı üzerindeki etkileri araştırılacak ve bu etkiler ampirik olarak analiz edilecektir. Bu amaçla:

1. Bütünleşik pazarlama iletişimi ve bileşenleri tanımlanacaktır.
2. İçecek sektöründeki bütünleşik pazarlama iletişimi uygulamaları incelenecektir.
3. Bütünleşik pazarlama iletişiminin marka değerini yaratma ve şirket performansı üzerindeki etkileri incelenecek ve analiz edilecektir.

2. Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Tanımı

Literatürde bütünleşik pazarlama iletişimi ile ilgili çok sayıda tanıma rastlamak mümkündür. Schultz, Tannenbaum ve Lauterborn (1993), geçtiğimiz son on yılda pazarlama literatüründe büyük dikkat çeken bütünleşik pazarlama iletişimi kavramına yönelik tek ve ortak bir tanım ortaya koymanın zorluğuna dikkati çekmektedirler. Bu tanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Yarbrough (1996), bütünleşik pazarlama iletişimini, “veri tabanları ve diğer yollarla elde edilen çok büyük boyutta müşteri bilgilerine sahip olan, bu verileri reklamcılık, satış geliştirme, doğrudan pazarlama gibi pazarlama stratejileri yoluyla belirli müşterileri hedeflemede kullanan ve bu stratejilerin verimliliğini değerlendirerek bu döngüyü tamamlayan aktif bir pazarlama planı” şeklinde tanımlamaktadır.

Schultz v.d. (1993), uzun yıllar ayrı ayrı ve birbirinden kopuk olarak çalışan kişisel satış, reklam, satış geliştirme ve halkla ilişkiler işlevlerinin tüketici istek ve özellikleri doğrultusunda bütünleştirilmesi, mesajların tek kaynaktan yollanması ve gerektiğinde farklı işlevlerin de

uygulamaya konulması sürecini gerçekleştiren pazarlama bileşenini bütünleşik pazarlama iletişimi olarak tanımlamaktadır.

Amerikan Reklam Ajansları Birliği, bütünleşik pazarlama iletişimini “reklam, halkla ilişkiler, doğrudan pazarlama, satış geliştirme gibi iletişim disiplinlerinin stratejik rollerini değerlendiren, açıklık, tutarlılık ve maksimum iletişim etkisi sağlamak için söz konusu işlevleri birleştiren kapsamlı plan” şeklinde tanımlamaktadır (Duncan ve Evert 1993).

3. Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Ortaya Çıkmasının ve Gelişmesinin Nedenleri

1990’ların başından itibaren iletişim faaliyetlerinin “bütünleştirilmesi” şirketler ve pazarlama iletişimi açısından temel bir alan halini almıştır ve ilk olarak reklam ajansları tarafından geliştirilen bütünleşik pazarlama iletişimi kavramı daha sonra pazarlama iletişimi, halkla ilişkiler ve çok yeni bir alan olan şirket kimliği yönetimi çevrelerince de onaylanmıştır (Cornelissen ve Lock, 2001). Fam (2000) da, bütünleşik pazarlama iletişiminin son yıllarda hem reklamcılık endüstrisinin, hem de pazarlamacıların karşı karşıya kaldığı önemli bir tutundurma kavramı olduğunu belirterek, ortaya atıldığı ilk dönemlerde sadece bir dedikodu olarak görülen bütünleşik pazarlama iletişiminin son yıllarda yapılan araştırmaların sonucuna göre pek çok pazarlamacı ve reklam ajansı tarafından benimsendiğinin görüldüğünü vurgulamakta ve yakın zamanda üreticilerin ve perakendecilerin de pazarlama iletişimi faaliyetlerini bütünleştirerek, bu bütünleşmenin sağlayacağı avantajları elde etmek isteyeceklerini öne sürmektedir.

Reid (2002), bütünleşik pazarlama iletişiminin, hem giderek önem kazanan bir iletişim felsefesi hem de güçlü markaların yaratılıp yönetilmesi için bir stratejik yönetim süreci olarak geliştirildiğini belirtmektedir.

Pickton ve Hartley (1998), pazarlama iletişimi uygulayıcılarının her zaman farklı pazarlama iletişimi karması disiplinlerinin tutarlı ve uyumlu bir bütün olarak veya kişiselleştirilerek uygulanabileceğinden emin olduklarını iddia etmelerine rağmen bütünleşik pazarlama iletişimi kavramının 1990’ların yeni pazar ortamının artan taleplerini karşılayabilmek için 1980’lerin sonunda reklam ajansları tarafından geliştirildiğini belirtmektedir.

3.1. Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Faydaları

Günümüzün yoğun rekabet şartlarında bütünleşik pazarlama iletişimi, tüketicilerin değer beklentilerinin kavranmasına yönelik olarak marka ve şirket mesajlarının stratejik olarak uyumlaştırılmasında (koordine edilmesinde) önemli rol oynamaktadır (Reid, 2002). Jooyoung ve Morris (2003), bütünleşik pazarlama iletişiminin, şirketin iletişim çabalarının odak noktasını oluşturmasından itibaren, şirketlerin, tüketicilerin yalnızca hedef kitleyi oluşturan gruplar olmadıklarının bilincine varmaya başladıklarını belirtmektedir.

Kavramın önde gelen savunucularına göre iletişim faaliyetlerinin bütünleştirilmesi yüksek seviyede bağlılığı garanti altına alarak, girişimlerin ve mamullerin taklit edilmelerini önleyerek, yapılan planlamaların uygulanmasıyla gelir elde edilmesini sağlayarak örgütsel performansın artmasını sağlamaktadır, ayrıca, görsel olarak birbirleriyle uyumlu ve stratejik olarak planlanmış iletişim faaliyetleri, hedef olarak belirlenmiş izleyici ve dinleyicilerin üzerinde daha büyük bir etki yaratılmasına önderlik etmektedir (Cornelissen ve Lock, 2001).

Kotler (2003) de, başarılı bir bütünleşik pazarlama iletişiminin daha iyi iletişim, tutarlılık ve uyum ile şirketin bütününe etkileyecek bir satış etkisi oluşturacağını vurgulamaktadır.

Kitchen ve Schultz (2003), günümüzde şirketlerin tüketici, kar ve halk odaklı olmaları gerektiğini, tüketicilerle ve müşterilerle karşılıklı bir alışveriş yaratılmasındaki önemli noktalardan birisinin de “şirketin sosyal sorumluluklarının anlaşılabilirliği” olduğunu, bu yeni tür sosyal pazarlamanın, şirketlerin, şirket karlılığı ve tüketici gereksinimlerinin yerine getirilmesi, tatmini ve kamu yararı arasında bir denge kurmaya dikkat etmeleri anlamına geldiğini, söz konusu bu üç unsurun da bütünleşik iletişim ve bütünleşik pazarlama iletişimi yoluyla yerine getirilebileceğini vurgulamaktadır.

Haynes, Lackman ve Guskey (1999)’e göre bütünleşik pazarlama iletişimi kavramı, tek bir müşterinin dahi anlaşılmasına ve karşılıklı ilişkiye dayanan veri tabanlarının geliştirilerek müşterilere yönelik mesajların yaratılmasında ve sunulmasında etkinliği en üst seviyeye çıkarmaya dayanan bir kavramdır ve temel iletişim modelinin gelişmiş bir biçimidir.

Eşgüdümlemenin yarattığı sinerji, işlemsel anlamda verimlilik, maliyetler açısından tasarruf ve mesajlar açısından ise etkinlik olarak yansımaya (Odabaşı ve Oyman, 2003). Linton ve Morley (1995) de, bütünleşik pazarlama iletişimi faaliyetlerinin yarattığı bu sinerjinin şirketin pazar payı, satışları ve karlılığı üzerinde olumlu etki yaratarak pazarlama performansını arttırabileceğini vurgulamaktadır.

4. Marka Değeri Kavramı

Wood (2000), müşteriler ve markalar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik çalışmaların pazarlama literatüründe “marka değeri” olarak isimlendirildiğini belirterek marka değeri kavramının hem finans, hem de pazarlama literatüründe tartışılan ve marka yönetimi içerisinde sahip olduğu uzun vadeli odaklanma özelliği ile önemi vurgulanan bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Akademik olarak son yıllarda yayınlanan makalelerin büyük çoğunluğunda vurgulanan nokta, marka değerinin sadece pazarlama iletişimi faaliyetleri ile değil, örgütün tümü tarafından yaratılabilecek bir olgu olduğudur (Schreuer, 2000). Pazarlamacıların, başarılı markalar sayesinde rekabet avantajı kazanmaları nedeniyle marka değeri hem iş dünyasındaki çalışmalarda, hem de akademik araştırmalar düzeyinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Lassar, Mittal ve Sharma, 1995).

Lassar v.d. (1995), “değer” kavramını “maliyetlerine, tüketiciler tarafından belirlenen değerine ve neler kazandırıp neler kazandıramayacağına yönelik olarak yapılan değerlendirmelere oranla markanın algılanan faydası” şeklinde tanımlamaktadır ve marka değerinin, tüketicinin hakimiyetinde bulunan çağrışımlar olduğunu öne sürmektedir.

Feldwick (1996), marka değerine yönelik farklı anlamları sınıflandırarak söz konusu çeşitli yaklaşımları aşağıdaki gibi basitleştirmektedir:

- Ayrılabilir bir varlık olarak (satıldığında veya bilançoya eklendiğinde) markanın toplam değeri (çoğu kez marka değerlemesi veya marka denkliği olarak adlandırılmaktadır ve genellikle finans uzmanları bu yaklaşımı benimsemektedir).
- Tüketicilerin, markaya olan bağlılıklarının gücünün ölçülmesi (bu yaklaşım, marka gücü ve marka sadakati kavramları şeklinde adlandırılmaktadır).

- Tüketicilerin marka hakkındaki inançları ve markaya yönelik çağrışımlarının tanımlanması (bu yaklaşım da marka imajına karşılık gelmektedir).

Aaker (1991), marka değerini “şirkete ve/veya şirketin müşterilerine yönelik olarak sunulan mamul veya hizmetlerin sağladığı değer markaya, markanın ismine ve sembolüne bağlı olarak markada yarattığı artış ve azalışlar” şeklinde tanımlamaktadır. Kamakura ve Russel (1991), marka değerini, “markanın hem somut hem de soyut parçalarından oluşan marka kalitesinin algılanması” olarak görmektedir. Lassar v.d. (1995), marka değerinin esas olarak, tüketicilerin, rakiplerine karşı belirli bir markaya duydukları sarsılmaz güvenden kaynaklandığını belirterek, duyulan bu güvenin, tüketicilerin sadakatine ve marka için özel bir fiyat ödeme isteklerine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Pitta ve Katsanis (1995) de, marka değerinin, markanın tercih edilme olasılığını arttırdığını, markaya yönelik bir bağlılık-marka sadakati-oluşturduğunu ve markayı rekabetçi tehditlerin etkilerinden koruduğunu ifade etmektedir (olumlu bir imaj, mamulün pozisyonunu korumasına yardımcı olabilir, mamule rekabetçi farklılık katabilir ve mamulün özgün mamul kategorisine girmesini sağlayabilir, bu da, tüketicilerin yalnızca o mamulü araştırmalarını ve ona daha yüksek fiyat ödemelerini teşvik etmektedir. Ayrıca marka değeri, pazarlama iletişimi faaliyetlerinin etkinliğini artırıcı yüksek düzeyde marka farkındalığının oluşmasını sağlayabilmektedir).

Reid (2002) de, güçlü ve arzulanan (yüksek marka değerine sahip) markaların gelecekte tüm şirketler için hayati önem taşıyacağını, pazarlama yöneticilerinin de daha zeki hale gelen müşterilere yönelik olarak markalarının değerini ve oluşturdukları tekliflerini nasıl ileteceklerini kavramaları gerektiğini, bu değer pazarlama sunulmasının da pazarlama iletişimi fonksiyonlarının yönetilmesinin ve sınırlı iletişim bütçesi ve kaynaklarının uygun şekilde tahsisinde daha koordineli ve stratejik bir yaklaşımın uygulanması gerektiğini belirterek bütünleşik pazarlama iletişimi faaliyetlerinin önemini vurgulamaktadır.

5. İçecek Sektörü

Türkiye’deki içecek sektörü, geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Sektörün genel yapısı alkollü ve alkolsüz içecek sektörü şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Türkiye’deki alkollü ve alkolsüz içecek sektöründe üretim ve tüketim gelişmiş ülke standartlarının altındadır. Özellikle

tüketim ülkenin nüfus yapısı ile karşılaştırıldığında çok düşük seviyede bulunmaktadır. Bu nedenle üretimi arttırmak ve buna paralel olarak maliyetleri düşürüp tüketimi yaygınlaştırmak, yenilikleri takip edip son teknolojileri kullanmak ve sektördeki taraflar arasında kuvvetli ilişkiler kurulmasını sağlamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ilişki pazarlaması uygulamalarının özel olarak şirketlerin performansları, genel olarak da sektörün gelişimi üzerinde önemli etkilere sahip olacağı düşünülmektedir.

6. Araştırma Metodolojisi

Yapılan araştırmanın ilk aşamasında keşfedici araştırma yöntemi belirlenmiş, daha sonra araştırmanın amaçları göz önünde bulundurularak tanımlayıcı araştırma olarak yürütülmüştür. İlk aşamada keşfedici araştırma yönteminin seçilmesinin nedeni, araştırılan konunun temel niteliklerinin anlaşılması, içecek sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin mevcut durumunun belirlenmesi ve söz konusu şirketlerin araştırma konusuna ilgilerini ve katılımlarını arttırmaktır. İkinci, aşamada tanımlayıcı araştırma yönteminin seçilmesinin nedeni, söz konusu yöntemin belirli hipotezler üzerine yoğunlaşması ve birçok değişken arasındaki ilişkileri araştırmasıdır (Haris, 1997).

Bu araştırma, anket ve birincil verilere dayalı anlık araştırma (cross-sectional) yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Anketler, içecek sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin coğrafi açıdan farklı bölgelerde bulunmaları nedeniyle yüz yüze görüşme olanağının bulunduğu şirketlerle yüz yüze görüşme, bu tür bir olanağın bulunmadığı şirketlere anket formunun elektronik posta ile gönderilmesi yolu ile uygulanmıştır. Yapılan bu araştırma, araştırılan olguların belirli bir andaki durumunu ortaya koymak amacıyla yapıldığından ve tez için verilen sürede bitirilmesi gerektiğinden anlık olarak yürütülmüştür.

6.1. Örneklem

Araştırma, Trakya'da içecek sektöründe faaliyet gösteren şirketler ile yapıldığı için, bölgede bulunan il merkezlerinde var olan üreticilerden 105 tanesi ile 2004 yılında yüz yüze görüşülerek ve elektronik posta yolu ile uygulanmıştır. Araştırmada içecek sektörünün seçilmesinin nedeni, sektörde faaliyet gösteren şirketlerin iletişim çalışmalarının ve bu çalışmaların şirketlerin performansları üzerindeki etkilerinin incelenmesidir.

6.2. Veriler ve Toplanması

Bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri ile şirket performansı arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amacı ile Reid (2002) tarafından geliştirilen “Bütünleşik Pazarlama İletişimi” ölçeğinin “Pazar Pozisyonu ve Pazar Amaçları”, “Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Organizasyonu” ve “Marka Performansının Ölçülmesi” bölümleri kullanılmıştır. Reid (2002) tarafından geliştirilen ölçeğin kullanılmasının nedeni, bu ölçeğin bilimsel yöntemler kullanılarak geliştirilmiş, güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş ve güvenilir sonuçlar bulunarak International Journal Of Wine Marketing dergisinde yayınlanmış olmasıdır. Ayrıca bu ölçeğin farklı ortamlarda ve farklı sektörlerde kullanılması yazarın kendisi tarafından da önerilmiştir. Anket orijinal olarak İngilizce düzenlenmiş olup, Türkiye’de kullanılacağı için Türkçe’ye çevrilmiştir. Bu anket, araştırma için kullanılmadan önce bazı akademisyenler ve içecek sektöründeki kişiler ile görüşülmüş, çevirinin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilir olduğu belirlenmiştir.

6.3. Bütünleşik Pazarlama İletişimi Ölçeği

Ankette yer alan ölçeklerden “Pazar Pozisyonu ve Pazar Amaçları” ölçeği altı sorudan oluşmaktadır.

“Bütünleşik Pazarlama İletişimi” ölçeği beş boyuttan ve on dokuz sorudan oluşmaktadır. Her bir soru, 1’den 5’e kadar değişen (1 = Hiç Katılmıyorum ve 5 = Tamamen Katılıyorum) Likert Tipi Ölçek ile değerlendirilmiştir.

- Örgütsel Altyapı: 4
- Karşılıklı Etkileşim: 4
- Görev Pazarlaması: 3
- Stratejik Uyumluluk: 3
- Planlama ve Değerlendirme: 5

“Marka Performansının Ölçülmesi” ölçeği iki boyuttan ve sekiz sorudan oluşmaktadır.

- Pazara Etkiyle İlişkili Performans: 4
- Karlılıkla İlişkili Performans: 4

6.4. Veri Analizi

Bu aşamada, verilerin analizine geçilmeden önce araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliği açıklanmış, ölçeğin birinci bölümünde (pazar pozisyonu ve pazar amaçları) yer alan bazı kriterlere göre frekans dağılımları verilmiş, medyan değerine göre bütünleşik pazarlama iletişimi yüksek ve düşük olan şirketler t testi ile karşılaştırılmış, daha sonra ölçeğe faktör analizi uygulanarak elde edilen bağımsız değişkenler, çeşitli performans değerleri bağımlı değişken alınarak Çoklu Regresyon Analizi ile incelenmiştir.

6.5. Güvenilirlik

Yeni bir kavram olan bütünleşik pazarlama iletişiminin uluslar - arası anlamda genelleştirilebilmesi için herhangi bir ülkede oluşturulan ve test edilen bir ölçeğin diğer ülkelerde de başarılı bir biçimde uygulanabilmesi gerekmektedir. Bu durumda, Reid (2002) tarafından geliştirilen söz konusu ölçeğin, Nunnally (1967) tarafından önerilen Cronbach Alfa güvenilirlik derecesinde kabul edilebilir bir düzeyde olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada kullanılan bütünleşik pazarlama iletişimi ölçeğinin güvenilirlik düzeyi 0, 9378'dir.

6.6. İçerik Geçerliliği

Araştırmada kullanılan bütünleşik pazarlama iletişimi ölçeğinin geçerliliği, ölçek kullanılmadan önce çeşitli akademisyenler ve uzman kişiler ile görüşülerek değerlendirilmiştir. Ayrıca ölçek, Reid (2002) tarafından bilimsel yöntemler ile geliştirildiğinden, ölçeğin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

6.7. Faktör Analizi

Faktör analizi ile, ölçme aracını oluşturan soruların kendi aralarında nasıl kümelendikleri tespit edilmekte ve bulunan her faktörün (soru kümesinin) bir teorik yapıyı temsil ettiği düşünülmektedir. Bütünleşik pazarlama iletişimi ölçeği 5 boyut ve toplam 19 sorudan oluşan çok boyutlu bir ölçektir. Elde edilen veriler kullanılmadan önce söz konusu 5 boyut ve 19 soruya faktör analizi uygulanarak her boyutu oluşturan sorular tek bir değişkene indirgenmiş ve daha sonra çoklu regresyon analizine dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda her bir boyut başarılı olarak tek bir faktöre indirgenmiş ve 5 adet bağımsız değişken elde edilmiştir.

6.8. T-Testi Analizi

Bu araştırmada, önce “bütünleşik pazarlama iletişimi” değerlerine göre medyan hesaplanarak, şirketler dşuk ve yüksek değerli şirketler olarak ikiye ayrılmış, daha sonra “Marka Performansının llmesi” ltnde yer alan “Pazara Etki Performansı” ile “Karlılığı Etkileyen Performans” boyutlarına ait sonuçlar t-testi uygulanarak karşılaştırılmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Performans Sonuçlarının Karşılaştırılması

Pazara Etki Performansı			Karlılığı Etkileyen Performans		
Marka Farkındalığı	Low (1)	3.3594	Pazar Payı	Low (1)	3.3594
	High (2)	4.2195		High (2)	4.1707
Müşteri Memnuniyeti	Low (1)	3.3906	Markanın Karlılığı	Low (1)	3.3281
	High (2)	4.2195		High (2)	4.2195
Müşteri Sadakati	Low (1)	3.3750	Toplam Satış Geliri	Low (1)	3.3281
	High (2)	4.1951		High (2)	4.1951
Ticari İşbirliğinin Sağlayacağı Etki	Low (1)	4.8906	Markanın Fiyat Belirleyebilme Kabiliyeti	Low (1)	3.0938
	High (2)	4.8293		High (2)	4.0488

6.9. Çoklu Regresyon Analizi

Bu araştırmada bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri ile şirket performansı arasındaki ilişki oklu Regresyon Analizi ile ortaya konmuştur. Bu nedenle analizlere geçilmeden önce, oklu Regresyon Analizi için gerekli şartlar incelenmiş, normallik varsayımı için elde edilen hata terimlerinin Kolmogrov-Smirnov testi ile test edilerek 0,95 ile normal dağılıma uygun olduğunun tespit edilmiş, varyans büyütme faktörünün (VIF) < 5 olması sebebiyle çoklu doğrusal bağlılık bulunamadığı görülmüş ve bağımsız değişkenlerin tesadüfi değişkenler olmaması incelenerek, daha sonra oklu Regresyon Analizi kullanılmasında herhangi bir problem olmadığı anlaşılarak analizler yapılmıştır.

6.9.1. Pazara Etki Performansı – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Bu analizde, “Pazara Etki Performansı” bağımlı değişken alınarak, bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenlerini içeren “Örgütsel Altyapı, Karşılıklı Etkileşim, Görev Pazarlaması, Stratejik Uyumluluk ve Planlama ve Değerlendirme” boyutları ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Pazara etki performansı bileşenlerini de “Marka Farkındalığı, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati ve Ticari İşbirliğinin Sağlayacağı Etki” oluşturmaktadır. Hipotezler, aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

Performans Ölçütleri	R	R Square	Adjusted R Square
Marka Farkındalığı	.770	.593	.571
Müşteri Memnuniyeti	.770	.593	.571
Müşteri Sadakati	.757	.573	.550
Ticari İşbirliğinin Sağlayacağı Etki	.303	.092	.043

H₁:
Mar
ka
fark
ında
lığı
ile

bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

H₂: Müşteri memnuniyeti ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

H₃: Müşteri sadakati ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

H₄: Ticari işbirliğinin sağlayacağı etki ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

Tablo 2. Model Summary Değerleri

Yukarıdaki tabloya göre, bağımlı değişkenlerden “ticari işbirliğinin sağlayacağı etki” dışındaki ($R = .303$, $R^2 = .092$, ayarlanmış $R^2 = .043$) tüm bağımlı değişkenler için, elde edilen regresyon denklemleri anlamlıdır.

Tablo 3. Anova Değerleri

Performans Ölçütleri	Model	Sum Of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
	Regression	27.307	5	5.461	27.055	.000

Farkındalığı	Residual	18.773	93	.202		
	Total	46.081	98			
Müşteri Memnuniyeti	Regression	25.891	5	5.178	27.139	.000
	Residual	17.745	93	.191		
	Total	43.636	98			
Müşteri Sadakati	Regression	25.482	5	5.096	24.915	.000
	Residual	19.023	93	.205		
	Total	44.505	98			
Ticari İşbirliğinin Sağlayacağı Etki	Regression	.900	5	.180	1.887	.104
	Residual	8.877	93	.095		
	Total	9.778	98			

Yukarıdaki tabloya göre, “ticari işbirliğinin sağlayacağı etki” bağımlı değişkeni dışındaki (sig. = .104, sig.>0,05) tüm bağımlı değişkenler için (sig. = .000, sig.< 0,05) modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülebilmektedir.

Tablo 4. Marka Farkındalığı-Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients ^a														
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics		
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1	(Constant)	3,706	,045		81,909	,000	3,616	3,795						
	REGR factor score 1 for analysis	,313	,078	,461	4,043	,000	,159	,467	,730	,387	,268	,337	2,969	
	REGR factor score 1 for analysis	,181	,096	,266	1,877	,064	-,011	,373	,699	,191	,124	,217	4,599	
	REGR factor score 1 for analysis	-,014	,075	-,021	-,188	,851	-,164	,135	,594	-,019	-,012	,363	2,759	
	REGR factor score 1 for analysis	-,062	,080	-,091	-,767	,445	-,222	,098	,579	-,079	-,051	,314	3,181	
	REGR factor score 1 for analysis	,135	,102	,198	1,328	,187	-,067	,338	,681	,136	,088	,197	5,073	

a. Dependent Variable: C5

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .000) ve karşılıklı etkileşim (factor score 2, sig.= .064) ile marka farkındalığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 5. Müşteri Memnuniyeti – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients													
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics		
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1	(Constant)	3,715	,044										
	REGR factor score 1 for analysis 1	,249	,075	,377	3,309	,001	,100	,399	,720	,325	,219	,337	2,969
	REGR factor score 1 for analysis 2	,199	,094	,300	2,118	,037	,012	,385	,716	,215	,140	,217	4,599
	REGR factor score 1 for analysis 3	,037	,073	,055	,505	,615	-,109	,183	,629	,052	,033	,363	2,759
	REGR factor score 1 for analysis 4	-,015	,078	-,022	-,190	,850	-,170	,141	,600	-,020	-,013	,314	3,181
	REGR factor score 1 for analysis 5	,083	,099	,125	,841	,402	-,113	,280	,682	,087	,056	,197	5,073

a. Dependent Variable: C6

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .001) ve karşılıklı etkileşim (factor score 2, sig.= .037) ile müşteri memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 6. Müşteri Sadakati – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients													
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics		
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1	(Constant)	3,696	,046										
	REGR factor score 1 for analysis 1	,284	,078	,426	3,645	,000	,129	,439	,720	,354	,247	,337	2,969
	REGR factor score 1 for analysis 2	,112	,097	,168	1,158	,250	-,080	,305	,677	,119	,078	,217	4,599
	REGR factor score 1 for analysis 3	,018	,076	,026	,233	,816	-,133	,168	,599	,024	,016	,363	2,759
	REGR factor score 1 for analysis 4	-,007	,081	-,010	-,084	,933	-,168	,154	,603	-,009	-,006	,314	3,181
	REGR factor score 1 for analysis 5	,141	,103	,209	1,369	,174	-,063	,344	,681	,141	,093	,197	5,073

a. Dependent Variable: C7

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .000) ile müşteri sadakati arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 7. Ticari İşbirliğinin Sağlayacağı Etki – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics		
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1 (Constant)	4,893	,031		157,279	,000	4,831	4,955						
REGR factor score 1 for analysis	-.009	,053	-.028	-.167	,868	-.115	,097	-.197	-.017	-.017	,337	2,969	
REGR factor score 2 for analysis	-.055	,066	-.175	-.828	,410	-.187	,077	-.221	-.086	-.082	,217	4,599	
REGR factor score 3 for analysis	-.080	,052	-.253	-1,544	,126	-.183	,023	-.270	-.158	-.153	,363	2,759	
REGR factor score 4 for analysis	-.039	,055	-.124	-.706	,482	-.149	,071	-.180	-.073	-.070	,314	3,181	
REGR factor score 5 for analysis	,097	,070	,309	1,389	,168	-.042	,237	-.139	,143	,137	,197	5,073	

a. Dependent Variable: C9

Tablodan görüleceği üzere de ticari işbirliğinin sağlayacağı etki ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmamaktadır.

6.9.2. Karlılığı Etkileyen Performans – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Bu analizde, “Karlılığı Etkileyen Performans” değişkenleri bağımlı değişkenler alınarak, bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenlerini içeren “Örgütsel Altyapı, Karşılıklı Etkileşim, Görev Pazarlaması, Stratejik Uyumluluk, ve Planlama ve Değerlendirme” boyutları ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Karlılığı etkileyen performans bileşenlerini de “Pazar Payı, Markanın Karlılığı, Toplam Satış Geliri ve Markanın Fiyat Belirleyebilme Kabiliyeti” oluşturmaktadır. Hipotezler, aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

H₅: Pazar payı ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

H₆: Marka karlılığı ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

H₇: Toplam satış geliri ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+)bir ilişki vardır.

H₈: Markanın fiyat belirleyebilme kabiliyeti ile bütünleşik pazarlama iletişimi bileşenleri arasında (+) bir ilişki vardır.

Tablo 8. Model Summary Değerleri

Performans Ölçütleri	R	R Square	Adjusted R Square
Pazar Payı	.762	.580	.558
Markanın Karlılığı	.768	.589	.567
Toplam Satış Geliri	.752	.566	.543
Markanın Fiyat Belirleyebilme Kabiliyeti	.721	.519	.494

Yukarıdaki tabloya göre, analize sokulan tüm bağımlı değişkenler için, elde edilen regresyon denklemleri anlamlıdır.

Tablo 9. Anova Değerleri

Performans Ölçütleri	Model	Sum Of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Pazar Payı	Regression	27.213	5	5.443	25.699	.000
	Residual	19.696	93	.212		
	Total	46.909	98			
Markanın Karlılığı	Regression	27.400	5	5.480	26.676	.000
	Residual	19.105	93	.205		
	Total	46.505	98			
Toplam Satış Geliri	Regression	25.421	5	5.084	24.262	.000
	Residual	19.488	93	.210		
	Total	44.909	98			
Markanın Fiyat Belirleyebilme Kabiliyeti	Regression	33.627	5	6.725	20.098	.000
	Residual	31.121	93	.335		
	Total	64.747	98			

Yukarıdaki tabloya göre, analize sokulan tüm bağımlı değişkenler için (sig. = .000, sig.<0,05) modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülebilmektedir.

Tablo 10. Pazar Payı – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients ^a													
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics		
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1	(Constant)	3,687	,046										
	REGR factor sco 1 for analysis 1	,372	,079	,542	4,678	,000	,214	,529	,731	,436	,314	,337	2,969
	REGR factor sco 1 for analysis 2	,121	,099	,177	1,228	,223	-,075	,318	,662	,126	,083	,217	4,599
	REGR factor sco 1 for analysis 3	-,047	,077	-,068	-,612	,542	-,201	,106	,556	-,063	-,041	,363	2,759
	REGR factor sco 1 for analysis 4	-,097	,082	-,141	-,175	,243	-,261	,067	,555	-,121	-,079	,314	3,181
	REGR factor sco 1 for analysis 5	,189	,104	,275	1,815	,073	-,018	,397	,668	,185	,122	,197	5,073

a. Dependent Variable: C1

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .000) ve planlama ve değerlendirme (factor score 5, sig.= .073) ile pazar payı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 11. Markanın Karlılığı– Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients													
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	3,695	,046		80,961	,000	3,604	3,786					
	REGR factor score 1 for analysis 1	,325	,078	,476	4,158	,000	,170	,480	,734	,396	,276	,337	2,969
	REGR factor score 1 for analysis 2	,157	,097	,230	1,616	,110	-,036	,351	,689	,165	,107	,217	4,599
	REGR factor score 1 for analysis 3	-,013	,076	-,019	-,173	,863	-,164	,138	,591	-,018	-,011	,363	2,759
	REGR factor score 1 for analysis 4	-,033	,081	-,049	-,410	,683	-,195	,128	,592	-,042	-,027	,314	3,181
	REGR factor score 1 for analysis 5	,123	,103	,178	1,192	,236	-,082	,327	,677	,123	,079	,197	5,073

a. Dependent Variable: C3

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .000) ile markanın karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 12. Toplam Satış Geliri – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients													
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for		Correlations			Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	3,685	,046		79,951	,000	3,594	3,777					
	REGR factor score 1 for analysis 1	,307	,079	,458	3,892	,000	,151	,464	,718	,374	,266	,337	2,969
	REGR factor score 1 for analysis 2	,155	,098	,231	1,578	,118	-,040	,350	,678	,161	,108	,217	4,599
	REGR factor score 1 for analysis 3	-,008	,077	-,011	-,101	,920	-,160	,145	,583	-,011	-,007	,363	2,759
	REGR factor score 1 for analysis 4	-,034	,082	-,050	-,409	,683	-,196	,129	,579	-,042	-,028	,314	3,181
	REGR factor score 1 for analysis 5	,118	,104	,174	1,133	,260	-,089	,324	,664	,117	,077	,197	5,073

a. Dependent Variable: C4

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .000) ile toplam satış geliri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 13. Markanın Fiyat Belirleyebilme Kabiliyeti – Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bileşenleri Arasındaki İlişki

Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	5% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics		
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF	
1	(Constant)	3,481	,058		59,756	,000	3,365	3,596					
	REGR factor sco 1 for analysis 1	,311	,100	,386	3,116	,002	,113	,509	,684	,308	,224	,337	2,969
	REGR factor sco 1 for analysis 2	,001	,124	,001	,008	,993	-,246	,248	,609	,001	,001	,217	4,599
	REGR factor sco 1 for analysis 3	,047	,097	,058	,484	,630	-,146	,240	,566	,050	,035	,363	2,759
	REGR factor sco 1 for analysis 4	,118	,104	,146	1,139	,258	-,088	,324	,624	,117	,082	,314	3,181
	REGR factor sco 1 for analysis 5	,163	,131	,201	1,241	,218	-,098	,424	,651	,128	,089	,197	5,073

a. Dependent Variable: C8

Tablodan görüleceği üzere de örgütsel altyapı (factor score 1, sig.= .002) ile markanın fiyat belirleyebilme kabiliyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

7. Sonuç

Günümüzün yoğun rekabet ortamında şirketlerin farklılaşarak rekabet avantajı yaratabilmelerine yönelik olarak geliştirilen ve satış merkezli iletişim stratejilerinin yerine, müşterileri merkeze alan stratejilerin uygulandığı bütünleşik pazarlama iletişimi yaklaşımında yer alan iletişim olgusu, tüketiciler ile iletişim sürecini çift yönlü gerçekleştirme amacını taşımaktadır. Bütünleşik pazarlama iletişimi, uzun dönemde kurumsal kimliğe katkı sağlayacak ve yönetsel anlamda iletişimi kullanacak bir yaklaşımı gerekli kıldığından bir süreç, pazarda üstünlük ve farklılık yaratacak bütün yaratıcı pazarlama iletişimi faaliyetlerinin pazarlama karması ile bütünlük oluşturacağı genel bir sinerji sağladığından dolayı da genel bir kavramdır (Bozkurt, 2000). Bu nedenle, içecek sektöründeki şirketlerin pazarlama faaliyetlerini planlamada ve uygulamada bütünleşik pazarlama iletişimi yaklaşımını dikkate almaları, şirketlerin performanslarını arttırmalarını ve uzun dönemde kar etmelerini sağlayacaktır.

Günümüzde, pazardaki rekabetin mamul çeşitliliğinin artmasıyla birlikte daha da yoğunlaşması, mevcut mamul çeşitliliğiyle birlikte tüketicilerin satın alma kararlarında ve marka tercihlerinde daha seçici olmaları, mamulün kalitesinin ve farklılığının sektörde rekabet avantajı sağlamada bir zorunluluk haline gelmesi dikkate alınması gereken unsurlardır. Bu nedenle, içecek sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin performanslarını ve markalarının değerini arttırabilmeleri için örgüt yapılarını bütünleşik pazarlama iletişimi yaklaşımını temel alarak yeniden düzenlemeleri gerekmektedir. Bununla birlikte, mevcut ve potansiyel müşterilere ulaşmada ve kurdukları ilişkiyi sürekli kılabilmelerinde, amaç ve stratejilerine uygun pazarlama planları

hazırlamalarında, uygun tutundurma araçlarını birbirleriyle stratejik bir uyum içerisinde kullanabilmelerinde ve elde ettikleri sonuçları geleceğe yönelik yeni hedefler oluşturabilecek şekilde değerlendirebilmelerinde bütünlük pazarlama iletişimi yaklaşımı bileşenlerini benimsemeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aaker, David A. (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing On The Value Of A Brand Name*, New York: The Free Press

Bozkurt, İzzet. (2000). *Bütünlük Pazarlama İletişimi*, Ankara: Media Cat Kitapları

Cornelissen, Joep P. ve Lock, Andrew R. (2001). “The Appeal Of Integration: Managing Communications In Modern Organisations”, *Marketing Intelligence&Planning*, Vol. 19, No. 6: 425-431

Duncan, Thomas R., ve Everett, Stephen E. (1993). “Client Perceptions Of Integrated Marketing Communications”, *Journal Of Advertising Research*, Vol. 33, No. 3, 30-39

Fam, Kim Shyan (2000). “Differing Views And Use Of Integrated Marketing Communications, Findings From A Survey Of New Zealand Small Businesses”, *Journal Of Small Business And Enterprise Development*, Vol. 8, No. 3: 205-214.

Feldwick, Paul. (1996). “Do We Really Need Brand Equity?”, *Marketing Research Today*, Vol. 21, No. 2: 75-79

Harris, L. (1997). “A Study of Organizational Culture Factors Associated with Market Orientation”, *Unpublished Ph.D Thesis, Cardiff Business School, University of Wales*

Haynes, Andy; Lackman, Conway; ve Guskey, Andrey. (1999). “Comprehensive Brand Presentation: Ensuring Consistent Brand Image”, *The Journal Of Product And Brand Management*, Vol. 8, No. 4: 286-300

Jooyoung, Kim ve Morris, John D. (2003). “The Effect Of Advertising On The Market Value Of Firms: Empirical Evidence From The Super Bowl Ads”, *Journal Of Targeting, Measurement And Analysis For Marketing*, Vol. 12, No. 1: 53-64

Kamakura, Wagner A. ve Russell, G. J. (1991). “Measuring Consumer Perceptions Of Brand Quality With Scanner Data: Implications For Brand Equity”, *Marketing Science Institute Report*, No. 91: 122

- Kitchen, Philip J. ve Schultz, Don E. (2003). "Integrated Corporate And Product Brand Communication (1)", *Advances In Competitiveness Research*, Vol. 11, No. 1: 66-80
- Kotler, Philip. (2003). *Marketing Management*, New Jersey: Prentice Hall, International Eleventh Edition
- Lassar, Walfried; Mittal, Banwari; ve Sharma, Arun. (1995). "Measuring Customer Based Brand Equity", *Journal Of Consumer Marketing*, Vol. 12, No. 4: 11-19
- Linton, Ion ve Morley, Kevin. (1995). *Integrated Marketing Communication*, Oxford: Butterworth-Heinemann
- Nunnally, J. (1967). *Psychometric Theory*, McGraw-Hill
- Odabaşı, Yavuz ve Oyman, Mine. (2003). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*, İstanbul: Media Cat Kitapları, 2.Baskı
- Pickton, David ve Hartley, Ben (1998). "Measuring Integration: An Assessment Of The Quality Of Integrated Marketing Communications", *International Journal Of Advertising*, November: 447-465
- Pitta, Dennis A. ve Katsanis, Lea Prevel. (1995). "Understanding Brand Equity For Successful Brand Extension", *Journal Of Consumer Marketing*, Vol. 12, No. 4: 51-64
- Proctor, Tony, ve Kitchen, Philip J. (2002). "Communication In Postmodern Integrated Marketing", *Corporate Communications*, Vol. 7, No. 3: 144-154
- Reid, Mike (2002). "Building Strong Brands Through The Management Of Integrated Marketing Communications", *International Journal Of Wine Marketing*, Vol. 14, No. 3: 37-53
- Schreuer, Richard. (2000). "To Build Brand Equity Marketing Alone Is Not Enough", *Strategy&Leadership*, 16-20
- Schultz, Don E.; Tannenbaum, Stanley L.; ve Lauterborn, Robert F. (1993). *Integrated Marketing Communications*, Chicago: NTC Business Books
- Wood, Lisa. (2000). "Brands And Brand Equity: Definition And Management", *Management Decision*, Vol. 38, No. 9: 662-669
- Yarbrough, John F. (1996). "Putting the Pieces Together", *Sales&Marketing Management*, September: 11-13

BİR HİZMET İŞLETMESİ OLAN SAĞLIK KURULUŞLARINDA BİLGİSAYAR KULLANIMI VE BİLGİSAYARA DAYALI KAYIT SİSTEMİNİN ÖNEMİ

Gülnur ETİ İÇLİ*, Fatma ETİ ASLAN**, Sema KUĞUOĞLU**

ÖZET

Sağlam bireyin sağlığını koruma ve geliştirme, hasta bireyin ise bir an önce iyileştirilmesini amaçlayan sağlık kuruluşlarında bilgi çağının gereklerini yerine getirmek bağlamında otomasyona geçilmesi, bilgisayar kullanımının yaygınlaşması halkın kaliteli hizmet almasına katkı sağlayacağı gibi hemşire ve hekimler ile sağlık yöneticilerinin de işlevlerini kolaylaştırmakta, zaman kayıplarını önlemektedir. Sağlık bilgisi ve sağlık bakımına kolayca ulaşmada bilgisayarlar karar alma şekillerini değiştirmektedir. Bu yeni oluşum sürecinde kaynağa ulaşma, bilgiye ulaşmada zaman kazanma, meslektaşlarla hızlı iletişim ve benzeri sonucu sağlık hizmetlerinde iletişim teknolojileri ve bilgisayarın rolü önem kazanmaktadır.

Sağlık bakım profesyonellerinin, değişim ajanı olma sorumluluk ve rolü gereği toplumun sağlık konusunda doğru bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla, sağlıkta bilgisayar kullanımı ve önemi ile bu sistemin stratejilerini değerlendirmesi gerekmektedir. Bu makalede sağlık hizmetlerinde bilgisayar kullanımının önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sağlık, Sağlık Bakım Hizmetleri, Bilgisayar, Bilgi

The Importance of Computer Use and Computer Based Recording System in Health Institutions as a Services Business

ABSTRACT

The widespread use of computer technology as a necessity of the age of information, at medical offices, which aim at protecting and improving the health of healthy individuals and making the patients recover at once, not only contributes to the quality of the service, given, but also eases the functions of nurses, physicians and directors and also prevents loss of time. Computers change the way of making decisions, regarding easy reach to medical data. Communication technologies and computers are becoming extremely important with respect to gaining time while reaching the source and data, quick communication with the colleagues and a number of other services.

Health care professionals bare the responsibility of acting as agents of innovation, therefore, they have to regard the use and importance of computer for health care services, especially for the purpose of informing people about health care. This article underlines the importance of the use of computer for health care service.

Key words: Health, Health Care Services, Computer, Information

---

* Yrd. Doç.Dr.;Trakya Üniversitesi Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu

**Doç.Dr.; Marmara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Öğretim Üyeleri

GİRİŞ

Hizmet, bir kişi veya kuruluşun sunduğu elle tutulamaz bir faaliyet veya yarar olarak tanımlanabilir. Sağlık kuruluşları çok hizmetli işletmelerdir ve teşhis ve tedavi birbirini tamamlayan çok sayıda hizmetin birlikte sunumunu gerektirir (Karafakioğlu, 1998). Bu özellik sağlık kuruluşlarına birden fazla hizmeti bir arada pazarlama olanağı sağlarken önemli bir koordinasyon sorununa da yol açar. Sözkonusu hizmetlerin en iyi şekilde verilebilmesi ve bir veri tabanının oluşturulması bilgisayar temelli teknolojilerle özellikle de bilgi ve iletişim teknolojileri ile yakından ilişkilidir. Bilgisayar teknolojisi sağlık bakım hizmetlerinde çok hızlı gelişen bir yeniliktir. Sağlık bakım hizmetlerini hızlandırarak maliyeti azaltmaktadır.

Sağlık bakım hizmetlerinin geleceğini etkileyebilecek en önemli gücün veri tabanının oluşturulması olduğu ileri sürülmektedir (Kings,2000).

Hastane kuyrukları, reçete edilen ilacı bulamama, tıbbi teknolojik cihaz/malzemeye ulaşamama, sağlık kuruluşları ve verilen hizmetin kapsamına ilişkin doğru bilgi alamama çoğu insanın korkulu rüyasıdır. Sağlık hizmeti sunan kurum ve kuruluşlar da artık bilgi teknolojisinden etkili bir şekilde yararlanmak, iç ve dış müşterilerinin memnuniyet oranını arttırmak zorundadırlar. Bu bağlamda Türkiye'nin, sağlık sektöründe dünya ile arasındaki farkı kapatmak için önemli adımlar atması gerekmektedir. Hastane koridorlarındaki uzun kuyruklar ya da tıbbi tahlil için günlerce bekleme gibi alıştığımız sahnelerin yavaş yavaş ortadan kaybolması için hastanelerde otomasyon sistemlerinin kullanımı zorunludur.

Hastane otomasyon projelerinin e-devlet projeleri ile entegre edilmesi bu noktada kilit bir önem taşımaktadır. Bugüne kadar hayata geçen projelerin başarısı, özel sektör ve diğer sağlık kuruluşlarına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca eczane otomasyonu, kliniklerde hasta kayıtlarının bu sistem kapsamında tutulması, diğer sağlık kurumlarındaki gelişmeler de, hastanelerin otomasyon sistemlerine daha çok ilgi göstermesinde rol oynamaktadır (www.jmir.org).

“Emekli Sandığı Sağlık Projesi” bunun iyi bir kanıtıdır. Proje ile 3 yıl içinde, Emekli Sandığı Kurumunun 230 milyon doları aşkın tasarruf sağladığı bu sistemde günde 800-1000 reçetenin işlem gördüğü, 300 bin ilacın sisteme aktarıldığı, ayrıca birey bazında ilaç, reçete ve hastane bilgileri de tutulduğu belirtilmektedir (Capital,2002).

SAĞLIK HİZMETLERİNDE BİLGİSAYAR KULLANIMI

Bilgi, bireyin çevresinin bütün yönlerini kapsar (Kings, 2000). Bilgi üretimi sonsuzdur ve insanlar her zaman yeni bilgileri öğrenmeye ihtiyaç duyarlar. İnsanlar elde ettikleri bu bilgileri çeşitli yollarla işleyerek önceki halinden daha yararlı bir hale getirirler. Günümüzde bilgisayarlar bilgiyi en kısa sürede ve en doğru biçimde elde etme yollarından biridir. Bilginin sistemli olarak düzenlenmesi, saklanması işlenmesi, iletilmesi gerektiğinde yeniden ulaşılması ve kullanılması bilgisayarlar sayesinde olmaktadır. Bilgisayarlar yazılım, donanım ve insan zekası ile sağlık bakım profesyonellerine yardım ederler.

Bilgisayarlar, bilginin milyonlarca parçasını mukayese edebilirler. Bilgiyi bir bilgisayar kaynağından diğerine taşıyabilirler. Bilgisayarlar matematiksel fonksiyonları uygulamada da başarılıdırlar. Sağlık bakım profesyonelleri ve diğer profesyoneller istatistiksel analizler yaparken bilgisayardan kolaylıkla yararlanabilirler. Özellikle herhangi bir görevi uygulamada tekrarlanan eylemler söz konusu ise bilgisayarlar zaman kayıplarını önlemek yönünden oldukça yararlıdırlar (Thede, 1999).

Sağlık bakım profesyonelleri tarafından verilen kaliteli bakım, yüksek derecede mesleki bilgi ve beceri ile sağlıklı/hasta bireyle ilgili tanılama ve değerlendirmeyi gerektirir.

Bilgisayara girilen temel bilgiler sağlıklı/hasta bireyin sağlık bakımının bir kayıdır. Bu nedenle sağlık bakım profesyonellerinin, sağlıklı/hasta bireyle ilgili her türlü gözlemlerini, planlarını, uygulama ve değerlendirmelerini kayıt etmeleri önemlidir (Thede, 1999). Bilgisayarlar, sağlıklı/hasta bireyle ilgili problemleri kısa sürede çözmeyi sağlayarak zaman kazandırmaktadır. Ayrıca düşünme gücünü geliştirerek becerilerin artmasını da sağlamaktadır.

Sağlık bakım kurumlarında bilgisayar kullanım durumu sağlık bakım profesyonellerinin teknolojik değişimleri ve yenilikleri kabul etme isteklilikleri ile de yakından ilgilidir. Çünkü bireyler yenilikleri deneyimlediklerinde yenilikler hakkında farklı duygu, düşünce ve algılamalarla karşı karşıya kalırlar (Hebert and Benbasat, 1994). Bu nedenle söz konusu değişime ayak uydurabilmek için eğitim şarttır. Eğitim çalışanların görüş, tutum ve davranışlarında değişme ve gelişme sağlayarak değişime hazırlıklı

olmalarını sağlar. Bu nedenle kurum içinde değişime başlamadan önce çalışanların, yapılması gereken değişikliğin yararları ve getireceği kolaylıklar hakkında bilgilendirilerek dūşünsel olgunluğa kavuşmaları sağlanmalıdır (Sabuncuoęlu ve Tuz, 1995).

Sunulan sağlık hizmetleri ile ilgili kayıtların bilgisayar aracılığı ile tutulması son derece önemlidir. Kayıtlar sağlık ekibinin bütün üyeleri tarafından;

- İletişim
- Eğitim
- Tanılama
- Araştırma
- Kanuni belge
- Denetim ve kontrol aracı olarak kullanılır.

Literatürde bu kayıtların; tam ve doğru bilgi sağladığı, uygulamalara karşı uyanık olmayı güçlendirdiği, bölümler arasında tıbbi bilginin yayılımını sağladığı, bireyle ilgili karar vermeyi desteklediği ve böylece güvenli bir şekilde iletişimi gerçekleştirmeyi mümkün kıldığı belirtilmektedir (Game, 1996 and Thede, 1999).

Rapor oluşturmak için veri toplamak gerektiğinde yazılı kayıtlara ulaşmak zordur ve zaman kaybına neden olur. Bireyle ilgili olarak tutulan bu kayıtlar, zaman kayıplarını önleyerek bireyin durumunu izlemeyi, testlerini, tedavisini ve taburculuğunu zamanında planlamayı sağlar. Bilgisayara dayalı kayıtlar, elle tutulan kayıtlardan meydana gelebilecek yorumlama hatalarını da ortadan kaldırır (Adderley, Hyde and Mauseth, 1999; Simpson and Kenrick,1997).

Sağlıklı/hasta bireylerle ilgili olarak tutulan bilgisayara dayalı bu kayıtların klinisyenler ve sağlıklı/hasta bireyler için yararları şunlardır:

Klinisyenler için;

- Nerede ve ne zaman ihtiyaç duyulursa, enformasyonu elde etmeyi sağlar. Bu bilgi sağlıklı/hasta bireyin sosyodemografik bilgilerini ve sağlık bakım verilerini içerir,
- Bireylerle ilgili klinik karar vermeyi destekler,
- Enformasyon işleme sürecini hızlandırır,
- Kayıt tutmayı ve istem girişini kolaylaştırır ve gereksiz istem girişlerini iptal etmeyi sağlar (Thede, 1999).

Sağlıklı/hasta bireyler için;

Bilgisayara dayalı kayıt sistemleri, bireyin nabız, kan basıncı, ve solunum gibi yaşamsal bulguları ile ilgili daha sağlıklı çizelgeler oluşturulmasına ve bireyin diyetinin doğru bir şekilde düzenlenmesine izin verirler. Bireyle ilgili kayıtlar eczaneye zamanında ulaştığı için bireylerin ilaçlarını zamanında almalarını sağlarlar (Adderley v.d,1999; Packer, 1986).

Sağlık bakım profesyonelleri yüksek kalitede bir bakımı koordine etmek için etkili bir iletişim kurmak zorundadır. Kayıtlar, sağlık ekibi üyelerinin en önemli iletişim aracı olma görevini de yerine getirmektedir.

Sağlık bakım sunumunda bilgi sürekli artmaktadır. Sağlık bakımında ileri teknolojinin uygulanması toplumun bir isteği ve beklentisidir (Cicatiello,1986). Bilgisayarlar sağlıklı/hasta bireyin bakım kalitesini ve klinik uygulama performansını yükseltmede önemli bir etkidir. Sağlık bakım ortamlarında bilgisayarlar; tıbbi, idari ve mali alanlarda kullanılmakla birlikte klinik araştırmalara da yardım ederler (Shortliffe, Perreault, Wiederholc and Fagen 1990).

HASTANE ENFORMASYON SİSTEMLERİ VE BİLGİSAYARLARA DAYALI KAYIT SİSTEMLERİNİN ÖNEMİ

Teknoloji, kaynakları bir araya getirerek bütün sağlık bakım profesyonellerinin bilgiye ulaşmalarını sağlamaktadır. Sağlık bakım kurumlarının da yüksek kalitede hizmet sunabilmeleri bilgiyi elde etmelerine ve bölümler arası iletişim/etkileşime bağlıdır. İletişim ve bilgi akışını hızlandıracak tek araç da bilgisayarlardır. Elle yapılan işlemleri hızlandırma ve veri yığınlarını işlemede bir araç olarak kullanılan bilgisayarlar, günümüzde dünya ölçeğinde iş yapma ve rekabet avantajı sağlayacak fırsatların yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır (İçli, 2004).

Tüm dünyanın diski, işlemcisi, belleği, verileri her yere dağılmış tek bir bilgisayar olmaya doğru gittiği bir zamanda sağlık kurumlarının tek bir noktadan yönlendirilen, dünya ile entegre bilgisayar altyapılarını kurmaları ve uygulamalarını bu yapının üzerine taşımaları gerekmektedir (İçli, 2004).

Hastanelerde kurulan bilgisayar merkezlerinden:

- Aynı anda birden çok kişi yararlanabilmekte,
- Birimler arasında bağlantı sağlanabilmekte,
- Çok sayıda veri girişi yapılarak bellekte saklanabilmekte,
- Yöneticiler sağlık bakım sistemi ile ilgili gerekli bilgiyi toplu olarak elde edebilmektedir (Game,1996; Hales,1984; Sosyal,1993).

Sağlık bakım kurumlarında, sağlıklı/hasta bireyle ilgili olarak oluşturulan veri tabanları özellikle bilginin aynı anda birden çok kişi tarafından paylaşılması gerektiği durumlarda son derece yararlıdır (Sosyal,1993). Bilgisayara dayalı veri tabanları, hataları azaltarak, kaliteli ve etkili bakım vermeyi ve değerlendirmeyi sağlarlar. Bu kayıtlar sağlıklı/hasta bireyle ilgili verilerin farklı yerlerde biriktirilmesini önleyerek, verileri etkin ve güvenli bir şekilde saklarlar. Bu nedenle etkili bir bakım ve hizmet için sağlıklı/hasta bireyle ilgili bilgilerin bilgisayarlara kayıt edilmesi son derece önemlidir (Thede, 1999).

Bilginin hastaneler için önemli olduğu ve bilginin uygun yönetimi ile sağlıklı/hasta bireyin bakımının etkinlik, verimlilik ve kalitesinin artacağı belirtilmektedir (Kings, 2000). Bu nedenle gelişmiş bilgisayar teknolojisine sahip ülkelerde, sağlıklı/hasta birey, sağlık

bakım kuruluşları ve sağlık bakım profesyonelleri arasında haberleşme ve bilgi aktarımını hızlı bir şekilde sağlayan, enformasyon sistemi olarak adlandırılan bilgisayar terminalleri bulunmaktadır (Hales, 1984).

Sağlıklı/hasta bireyin tedavi planına katılan her disiplin bireyin mevcut durumu ile önceki durumunu karşılaştırabilmek için verdikleri bakım ve hizmetleri, elde ettikleri sonuçları bu sistemlere kayıt etmektedirler. Bu çeşit bir kayıt, disiplinlerarası bir yaklaşımla sağlıklı/hasta bireyle ilgili verilerin, uygulamaların ve sonuçların diğer sağlık bakım profesyonelleri tarafından paylaşılmasını, verilen bakım ve tedavinin kritik edilmesini de sağlar (Theede, 1999).

Hastanelerde oluşturulan bilgisayar sistemi ve uygulamaları tanı ve teşhis amacıyla kullanılabilirdiği gibi (bilgisayarlı tomografi, ultrason, nükleer tıp, manyetik rezonans gibi) sağlıklı/hasta bireyin kayıtlarını korumak, yaşamsal bulguları kaydetmek ve analiz etmek, ilaçları düzenlemek, laboratuvar bilgilerini girmek ve elde etmek amacıyla da kullanılmaktadır (Hales,1984; Packer,1986; Sayın ve Şen, 2001).

Hastanelerde bilgisayar kullanımının sağladığı en önemli yararlarından biri de, zamandan tasarruf sağlayarak işlerin düzenlenmesini kolaylaştırmasıdır. Ayrıca hastane hizmetlerinin yönetimini kolaylaştırarak, kurumun etkinliğini ve verimliliğini de artırmaktadır (Sosyal, 1993).

Bilgi toplama enformasyon sisteminin en pahalı bölümüdür ve haberleşmenin önemli bir parçasıdır (Effken and Doyle, 2001). Günümüzde sağlık hizmeti sunum sistemi içinde, sağlıklı/hasta bireyin durumunu değerlendirebilmek için farklı verileri elde etmeye, bunları analiz ve sentez etmeye ihtiyaç vardır. Effken ve arkadaşlarının (2001) belirttiği gibi, sağlıklı/hasta bireyle ilgili olarak hangi verilerin gerekli olduğunu bilmek ve bu veriler arasında nasıl bağlantı kurulacağını öğrenmek belli bir deneyim gerektirir ve sistemin düzenli olarak kullanılmasına bağlı olarak gelişir (Effken and Doyle, 2001).

Bilgisayar teknolojisinin gelişimi için enformasyon sistemlerinin kullanılması önemlidir. Enformasyonun tam olması uygulama fonksiyonlarının birbiri ile uygunluğuna ve bütünleşmesine bağlıdır. Bilgisayara dayalı enformasyon sistemleri, bireyin sağlık bakım ortamlarına kabulünden taburculuğuna kadar sağlıklı/hasta bireyle ilgili her türlü

enformasyonu düzenler ve birleştirirler. Sağlıklı/hasta bireyle ilgili mali, klinik, bibliyografik ve istatistiksel bilgilerden oluşur (Thede, 1999).

Enformasyon sistemi paylaşılan bilgilerin doğruluğunu, bütünlüğünü ve hızını artırarak, klinik uygulamaları biçimlendirir (Thede, 1999 and Watson, 1999). Teknoloji de enformasyonu ve bütün sağlık profesyonellerinin de bu enformasyona ulaşabilmesini sağlar. Tam, doğru ve detaylı bir enformasyon içinde sağlıklı/hasta bireyin durumunun detaylı bir şekilde tanımlanması gerekir (Thede, 1999 and Watson, 1999).

Enformasyon sistemlerinin yararları şu şekilde özetlenebilir (Sosyal,1993; Adams and Duchene, 2000; Hiltz, 2000; Thede, 1999):

- Sağlıklı/hasta bireyin kabulü, bireyin demografik bilgileri, tıbbi kayıt numaraları, sigorta bilgileri, bakım sağlayıcı kişiler ve yakınları ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bireyin transferi ve taburculuğu ile ilgili işlemleri hızlandırır.
- Mali sistem uygulamalarında sağlıklı/hasta birey ve ona verilen hizmetler ile ilgili faturaların hesaplanmasında yardımcı olur.
- Sağlık bakım kuruluşlarında bireyle ilgili istem girişlerini kolaylaştırır.
- Klinik çalışma akışı içinde iyi bir belgeleme ve düzenleme sağlar. Vardiya değişimlerinde sağlıklı/hasta bireyle ilgili rapor sunumunu kolaylaştırır.
- Sağlıklı/hasta bireylere sunulacak hizmetlerin (ameliyathane, radyoloji vb.) malzemenin ve personelin programlanmasını ve bu bireylerin aldıkları hizmetler ve kullandıkları kaynaklarla ilgili olarak sınıflandırma yapılmasını mümkün kılar.
- Hastanedeki bölümler ve sağlık bakım profesyonelleri arasında ihtiyaç duyulan iletişimi pekiştirir ve enformasyon değişimini hızlandırır.
- Veri ve enformasyona dayalı olarak karar verme sistemlerini güçlendirir.
- Yönetimle ilgili etkili planlama ve karar vermeyi ayrıca hastanedeki uygulamaların kontrolünü sağlar.
- Çalışanların üretkenliğini ve verimliliğini artırır, kişisel profesyonel gelişimi destekler.
- İş doyumunu yükseltir ve hataları azaltır.
- Personel maliyetlerini azaltır.

- Sekreterliğe ait görevlerde profesyoneller tarafından harcanan zamanı azaltır.
- Sağlıklı/hasta bireyle ilgili enformasyonun doğru, hızlı ve tam zamanında iletilmesini sağlar.
- Hasta bakımının planlanmasını ve belgelenmesini sağlar.
- Sağlıklı/hasta bireye verilen bakımın kalitesini artırır

Enformasyon sisteminde sistemin kurulması ve desteklenmesi organizasyona özgüdür. Bilgisayara dayalı hastane enformasyon sistemleri bugünün sağlık bakım dünyası için önemlidir. Literatürde 1996 yılında Spurr ve Hassett'in de belirttiği gibi hastane enformasyon sistemleri uygulamaları bir araya toplayarak, enformasyon değişimini desteklemektedir (Theede, 1999).

Enformasyon sistemi yalnızca teknolojiden (donanım, yazılım, veri ağı) veya toplumsal ortamdan (insan, iş süreçleri, politikalar, ekonomi, psikoloji kültür, organizasyon, yönetim) oluşmaz. Bu iki faktör arasındaki etkileşimden de etkilenir (Watson, 1999).

Bilgisayarlar tek başına kullanılabilceği gibi, hastane enformasyon sistemine entegre olarak da kullanılabilirler. Hastane enformasyon sistemine entegre bilgisayar sistemleri bölümler arası çalışmalarını ve enformasyon akışını koordine ederek sağlık bakım profesyonellerinin bilgiyi elde etmelerini kolaylaştırır. Sağlıklı/hasta bireyin bakımını optimum düzeyde gerçekleştirmeyi sağlarlar (Cicatiello,1986; Game, 1996).

Hastane enformasyon sistemlerinde amaç, uygulamaları hızlandırma ve maliyeti kontrol altına almaktır. Hastane enformasyon sisteminin başarısı sağlık çalışanlarının uygulamalara katılımına ve verileri bilgisayara girmelerine bağlıdır (Anneren., Marsh and Kendrick;1986).

Hastane enformasyon sistemi uygulamalarında, iletişim eksikliğine bağlı olarak planlanma ve uygulama süreçlerinde bazı problemlerle karşılaşılabilir. Planlama ve uygulama ile ilgili olarak kısa süreli yaşanabilecek bu problemlere karşın, uzun süreli avantajları göz önüne alındığında, insan hatalarından kaynaklanan zaman kayıplarını azaltması nedeni ile sistemlerin kullanılması son derece önemlidir (Anneren., Marsh and Kendrick;1986).

Sağlık bakım ortamlarında kullanılacak olan bilgisayar sistemleri seçilirken (Packer, 1986):

- İhtiyaç duyulan sistem fonksiyonları ve sağlık bakım profesyonellerinin onu kullanma isteklilikleri,
- Sistemin genel özellikleri,
- Bilgisayar teknolojisinin hemşirelik üzerindeki etkisi gözönünde bulundurulmalıdır

Bilgisayar teknolojisi sağlık bakım hizmetlerinde çok hızlı gelişen bir yeniliktir (King, 2000). Bilgisayarlar sağlık bakım sunumunu hızlandırır ve maliyeti azaltır. Bilgisayarlar, verilen hizmetlerle ilgili karmaşık problemlerin çözümü için yüksek hızda veri işleme yeteneğine sahiptir. Türkiye’de hemşirelik ve sağlık bakım alanında bilgisayar teknolojisinin tanınması ve gelişimi, gelişmiş ülkelerle benzer olmasına rağmen yayılımı oldukça geçtir (Koç, 2003). Klinik ortamlarda bilgisayar kullanımı giderek artmasına rağmen, sağlık bakım profesyonelleri bu teknolojiyi kullanmada yeterli bilgi ve beceriye sahip değillerdir (Koç, 2003). Sağlık kuruluşlarında bilgisayar kullanım durumu sağlık bakım profesyonellerinin değişimleri ve yenilikleri kabul etme isteklilikleri ile yakından ilgilidir. Ayrıca bilgisayar teknolojisi ile ilgili donanım ve erişimle ilgili yetersizlikler, altyapı eksiklikleri de bu teknolojinin kullanılmasını geciktiren başlıca sebepler olarak belirtilebilir. Bilgisayar teknolojisinin kullanımında donanımla ilgili tüm yetersizliklere ve kullanımla ilgili bilgi ve beceri azlığına rağmen, bilgisayarların yukarıda sözü edilen pek çok faydası göz önüne alındığında sağlık bakım sistemi içinde sağlık bakım profesyonellerinin, mesleki gelişimlerinin sağlanabilmesi için enformasyon teknolojisine ulaşımlarının kolaylaştırılması kaçınılmazdır (Packer, 1986).

Bu nedenle günümüzde pek çok sektörde olduğu gibi sağlık kuruluşlarında da son derece önemli ve vazgeçilmez olan bilgisayarlar için altyapı ve diğer sorunların giderilmesi ve hizmet içi eğitim programları ile teknolojiyi kullanmada yeterli bilgi ve beceri verilerek bilgisayar kullanımının yaygınlaşması gerekmektedir.

Bilgisayar kullanımını yaygınlaştırarak hastane enformasyon sistemlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak için, bu sistemler en son gelişme ve yeniliklerle donatılmalıdır. Tüm çalışanların görüş ve önerileri alınarak, olabilecek problemlerle ilgili tanımlamalar ve çözüm önerilerini içeren politika ve süreçler geliştirilmelidir.

SONUÇ

21. yüzyıl bilgi ve teknoloji üretiminin en büyük değerlere ulaştığı bir çağ olacaktır. Bu yüzyılda teknolojiyi kullanarak bilgiyi üretebilmenin, bilgiye erişebilmenin ve bilgiyi kullanabilmenin hem sağlık işletmeleri hem de bu işletmelerden hizmet satın almak isteyen bireyler için çok önemli olduğu ortadadır.

Sağlık sektörü teknolojiye meydana gelen değişmelerden ve yeniliklerden etkilenererek her geçen gün yeni tedavi yöntemleri, yeni ürünler ve yeni hizmetlerin ortaya çıktığı bir sektördür. Çağımızda bilgisayarlar pek çok modern sağlık bakım kurumunun görüşünü ve çalışmasını değiştirmektedir.

Hastanelerde tüm bu yeniliklerin ve enformasyon sistemi uygulamalarının başarısı güçlü, destekleyici liderlere ve hastanenin tüm bölümlerinde çalışanların bu uygulamalara katılımına bağlıdır. Sonuç olarak; hastane enformasyon sistemi, verileri aktif ve güncel hale getirerek bakımda sürekliliği sağlamakta ve bakım hizmetlerini hızlandırarak maliyeti azaltmaktadır. Ayrıca bilgisayarlar çalışanların elle tutmuş oldukları kayıtları azaltarak sağlıklı/hasta bireyin bakımı için daha fazla zaman yaratılmasına olanak tanımaktadırlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Adams R., Duchene P. (1985). 'Computerization of Patient Activity and Nursing Care Planning'. *The Journal of Nursing Administration*, 17:1, P. 11-17, April
2. Adderley D., Hyde C., Mauseth P.(1997). 'The Computer Age Impacts Nurses'. *Computers Informatics Nursing*, 15:1, P.43, January- February
3. Anneren M.R., Marsh J.J., Kendrick. P.(1986). 'Planning and Implementing a Hospital Information System'. *Nursing Administration Quarterly*, 10:2, P.39-46, Winter
4. Aytun A.(1988). 'Bilgisayarın İnsan Yaşamına Etkileri'. *Bilgisayar*, s.110-116, Şubat .
5. Cicatiello J.S.A (1986). 'Computerization's Impact on Nursing Services'. *Nursing Administration Quarterly*, 10:2, P.72-86, Winter
6. *Capital Aylık Ekonomi Dergisi*, Dijital Eki, 'E-Sağlık Projesi', Ağustos 2002
7. Effken J.A., Doyle M.(2001). 'Interface Design and Cognitive Style in Learning an Instructional Computer Simulation' *Computer in Nursing*; 19:4, P.164-171, July-August
8. Game C.(1996). 'Is it still as easy as picking up phone?' *The Impact of Computers on How We Communicate*. *Collegian* 3:2, P.:30-33
9. Game C.(1996) *What Is the Role of Computers in Nursing Practice*. *Collegian*, 3:3
10. Hales G.D.(1984) 'Shopping for hardware' *American Journal of Nursing*. 84:10, P.1292-1294, October
11. Hebert M., Benbasat I.(1994) 'Adopting Information Technology in Hospital: The Relationship Between Attitudes/Expectations and Behaviour' *Hospital Health Services Administration*, 39:3, P.370-383, Fall
12. Hilz L.M. (2000). 'The Informatics Nurse Specialist as Change Agent: Application of Innovation Diffusion Theory' *Computer in Nursing* 18:6, P.272-281, November-December
13. Hobbs S.(2002). 'Measuring Nurses' Computer Competency, an Analysis of Published Instruments' *Computers Informatics Nursing*, 20:2 P.63-73, March-April
14. İçli G. (2004). Acil Bakımda Multimedyanın Önemi. Editör: Deniz Şelimen. Acil Bakım, Genişletilmiş 3. Baskı, Yüce Yayın, İstanbul, S 33
15. Karafakioğlu M. (1998). Sağlık Hizmetleri Pazarlaması, İşletme Fakültesi Yayın No:271, İstanbul Üniversitesi, S.100.
16. Kings S.(2000) *A Study of Nursing Attitudes Towards Computers in Two Small Rural Community Hospital*. P.1-38, Bellarmine, College Louisville

17. Koç Z. (2003). Hemşirelerin İşlevlerinde Bilgisayar Kullanmalarına İlişkin Görüş ve Kaygılarının Belirlenmesi ve Eğitimin Etkinliği. P. 35, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
18. Kutuan A.B., Evrim L., Ağaoğlu B.(1991). *Sağlık Hizmetlerinde Bilgisayar Uygulamaları ve Çözümleri Workshop*, İstanbul
19. Packer C.L. (1986). 'Information Management', *Hospitals*, P.101-102, November
20. Sabuncuoğlu Z., Tuz M.(1995). *Örgütsel Psikoloji*. S. 163-179, Ezgi Kitabevi, Bursa
21. Sayın E.R., Şen T.D.(2001). *Yönetim Bilgi Sistemi*. S.33-39, Web Ofset, Eskişehir
22. Shortliffe E.H., Perreault L.E., Wiederholc G., Fagen L.M.(1990) *Medical Informatics: Computer Application in Health Care*. P.182-185, Addison Wesley Publishing Company, Massachusetts
23. Simpson G., Kenrick M.(1997). 'Nurses Attitude toward Computerization in Clinical Practice in British General Hospital'. *Computers Informatics Nursing*, 15:1, February
24. Sosyal M.(1993). *Hastanelerde Bilgisayar Kullanım* S. 9-171, M.P.M. Basımevi, Ankara
25. Thede L.Q.(1999). *Computer in Nursing*. Lippinco Company, Philadelphia
26. Watson R.T (1999). 'The Mıs Field, the Publication Process and the Future Course of Mıs Quarterly' *Management Information System Quaterly*, 23:1, P.1-3, March
27. www.jmir.org

KUTADGU BİLİĞ'DEN HAREKETLE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE ARAPÇA ALINTI KELİMELER ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN*

ÖZET

Türkçe, tarihi boyunca birçok dille etkileşim içine girmiştir. Bu etkileşimin neticesinde, Türkçe değişik dillerden kelimeler almış ve değişik dillere pek çok kelime vermiştir. Türkçenin etkileşime girip çok sayıda kelime aldığı dillerin başında Arapça gelmektedir. Bu iki dilin ilişkileri İslam'ın Türklerce kabulünden sonra başlamıştır. İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk ürünü sayılan Kutadgu Bilig Arapça alıntı kelimelerin Türk dilinde yoğun olarak ilk tanıklandığı eser olması nedeniyle Türk yazı dillerinde Arapça alıntı kelimelerin tarihini Kutadgu Bilig'den başlatmak gerekir. Bu çalışma, modern Türk yazı dillerindeki Arapça alıntı kelimelerin durumunu Kutadgu Bilig'den hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Çağdaş Türk Lehçeleri, Arapça Alıntı Kelimeler, Kutadgu Bilig

A COMPARISON OF ARABIC LOAN WORDS IN CONTEMPORARY TURKISH DIALECTS CONSIDERING KUTADGU BILIG AS A STARTING POINT

SUMMARY

Turkish has been in mutual influence with various languages during its own history. As a result of this mutual influence Turkish has taken words from various languages and has given them many words. Arabic is the main language which Turkish has been in mutual influence. The relation of these two languages started after Turks converted to Islam. Became Kutadgu Bilig, which is considered as the first product of Islamic Turkish Literature, is the first work in which Arabic loanwords are densely observed in Turkish language, the history of Arabic loanwords in Turkish written languages should be started from Kutadgu Bilig. This study tries to reveal the situation of Arabic loanwords in modern Turkish dialects considering Kutadgu Bilig as a base.

Key words: Turkish Languages, Modern Turkish Dialects, Arabic Loanwords, Kutadgu Bilig

1. Giriş

Joseph von Hammer-Purgstall tarafından İstanbul'dan alınıp Viyana Saray kütüphanesine bağışlanan Uygur harfli nüsha üzerine 1870 yılında Ármin Vámbéry tarafından “*Uigurische Sprachdenkmäler und das Kutadgu Bilik*” adlı çalışmanın yayınından bu yana, Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı eseri, çok değişik yönleriyle incelenegelmektedir. R. Rahmeti Arat Metin ve Tercüme ciltleriyle eserin nüsha farklılıkları ve tercümesini tam bir bilim adamı bilgeliğiyle ortaya koymuş, daha sonraki araştırmalar genelde bu eserler temelinde gelişmiştir.

---

* Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne
Elmek: levdogan@mynet.com

Eserin indeksi Arat'ın ölümünden sonra çalışma arkadaşları tarafından tercümesi esasında ve kendinin düzenlediği gramatikal indeks sırasına göre incelenmiş ve “Reşit Rahmeti Arat” adıyla yazarın söz konusu eser üzerine incelemelerinin son halkası olarak “Kutadgu Bilig III İndeks”¹ adıyla yayımlanmıştır. Bu dizin çalışması üzerine Semih Tezcan tarafından bir eleştiri yazısı² yayımlanmış ve çalışmalar bir ölçüde bütünlenmiştir.

Kutadgu Bilig üzerine yapılan çalışmalar, hacimli bir bibliyografya oluşturacak nispette ise de bu çalışmaların eserin Türk dili, edebiyatı, kültürü bakımından sahip olduğu kıymete oranla, yeterli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Kutadgu Bilig'in ilginç özelliklerinden biri de Türk dilinin Arapça ile başladığı ilişkilerin tanıklandığı ilk eser olmasıdır. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra bu dilden Türkçe'ye pek çok kelime geçmiştir. Arapça'dan geçen kelimeler Türk yazı dillerinin çoğunda değişik yoğunlukta da olsa halen kullanılmaktadır.

Türkolojinin bilimsel bir saha olmasından bu yana yapılan çalışmalarda dil ilişkileri, alanındaki incelemelerin oldukça fazla bir yekûn tuttuğu görülecektir. Bu çalışmalardan bazıları, Doerfer'in “Turkische und Mongolische Elemente im Neupersischen”i gibi, bu alanın anıtsal eserleri arasında değerlendirilmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, bünyesindeki Türk halklarının bir kısmının bağımsız devletler kurması, öteki kısmının da Komünizm dönemindeki baskılardan sıyrılması ile ortaya tarih içinde çeşitli sebeplerle dilleri ayırışan, Sovyet döneminde de kimi yollarla bilinçli bir şekilde ayrıştırılan bu halkların bir araya gelmeleri, hem kendi aralarında hem de Türkiye ile ilişkiler kurma ortamını doğurmuştur. Bu durum, beraberinde anlaşma dili sorununu ortaya çıkarmış, bunun üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Görüşlerden biri ve en ilginç, halen tartışılmakta olan “Ortak Dil” tezidir.

“Ortak Dil” iddiasına göre, dilciler bir araya gelerek, temel referansı Türkçe olmak üzere, Türk lehçelerinden bir söz varlığı meydana getirmelidir. Bunun dışında lehçelerden ortaklıklar esasında ortak bir gramer vücuda getirmek de tezin gerçekleşmesinde bir yol olarak dile getirilmiştir. Daha önceleri dünya milletleri arasında iletişimi sağlaması amacıyla değişik kişilerce birkaç “yapma dil” denemesinde bulunulmuştur³. Şüphesiz bu dillerden en tanınanı Esperanto'dur. Polonyalı Dr. L.L. Zamenhof tarafından geliştirilen bu yapma dil, doğal olarak yaygınlık kazanmadı ve bilim tarihi açısından bir kayıt olarak kaldı.

¹ Arat, Reşit Rahmeti (1979) *Kutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul

² Tezcan, Semih (1981) “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine” Türk Tarih Kurumu Belleten, Cilt: XLV/2 Sayı: 178 S.23-79. Ankara

³ Yapma dillerden bazıları: Esperanto; Volapük; Ido; Universal; Occidental; Bâlibilen ... gibi.

Türk halkları için öngörülen “Ortak Dil” iddiasının kaderinin “Esperanto”dan farklı olmayacağı açıktır. Aralarındaki önemli fark, birinin dünya dillerinden, diğerinin de genel Türk dilinden karma olmasıdır. Yine de bu durum dilin özelliklerinden biri olan tabii ilkesinin zorlanması ile oluşturulacağı için Esperanto’nun tanımında yer alan diller arası özellik “Ortak Türk Dili”nde lehçeler arası olarak görülmektedir.

Türk halkları arasında anlaşmayı sağlamak üzere izlenecek en bilimsel yol, Türk yazı dillerinden birinin seçilip bir prestij lehçesi olarak öğretilmesi ve kullanılması olacaktır. Bu lehçenin seçiminde elbette ki pek çok ölçüt tespit edilebilecekse de tercih noktasında öne çıkan ilk hususlar, konuşur sayısı ve edebî gelenek olmalıdır. Bu hususta, bir takım ayrıntılara göre incelemeler gerekse de, ilk bakışta ortak lehçe olarak Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi öne çıkmaktadır.

Gerçekten Türk lehçeleri arasında, ses olayları farklılıkları mazur görülerek, hacimli bir ortak sözcük varlığı yok mudur? Türk halklarının din konusunda temel tercihinin İslam olduğu düşünülünce, söz varlığı alanında bir tür ortaklığı daha düşünebiliriz. Bu kelimeler, Arapça alıntılardır.

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, Türklerin İslam kültür dairesine girmesinden sonra, elde mevcut olan ilk eserin Kutadgu Bilig olması sebebiyle, Arapça alıntılarının ilk aranması gereken yer, bu eser olmalıdır. Biz bu çalışmamızda, “Türk kelime hazinesi içinde Arapça alıntı kelimelerin durumu nedir?” sorusunun cevabını, Kutadgu Bilig’teki veriler esasında, modern Türk yazı dillerinin belli başlıları içinde aramaya çalışacağız.

2. Çalışmada izlenen yöntem

Çalışma, tarama yöntemiyle oluşturulmuştur. Öncelikle, Kutadgu Bilig’deki Arapça alıntı kelimeleri Oğuzhan Durmuş tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden⁴ alıp ayıklayarak madde başı yaptık. Bu madde başlarında, ilk olarak kelimenin Kutadgu Bilig’de geçmiş olduğu biçim alınmış, ardından kelimenin kaynak dildeki orijinal imlâsı parantez içinde yazılmış⁵, Türkiye Türkçesindeki anlamı verilmiş en son olarak da parantez içinde kelimenin eserdeki sıklığı belirtilmiştir.

Modern lehçelerdeki şekiller, kaynakçada belirtilen sözlüklerden taranmış ve taranan lehçelere göre alfabetik olarak **Az.** Azeri Türkçesi; **Bşk.** Başkurt Türkçesi; **Gag.** Gagavuz Türkçesi; **Krç.** Karaçay Türkçesi; **Kzk.** Kazak Türkçesi; **Kır.** Kırgız Türkçesi; **Özb.** Özbek

⁴ Durmuş, Oğuzhan (2003) *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Arapça Alıntı Ögeleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

⁵ Kutadgu Bilig’deki şekil, kaynak dilde aynı fonetik değerde geçiyorsa, parantez içinde yazılmamıştır.

Türkçesi; **Tat.** Tatar Türkçesi, **Trk.** Türkiye Türkçesi; **Tkm.** Türkmen Türkçesi; **Uyg.** Yeni Uygur Türkçesi kısaltmalı şekilleriyle verilmiştir. Yeri geldiğinde örneklik teşkil etmesi bakımından **Çuv.** kısaltmasıyla Çuvaşça şekiller de belirtilmiştir.

Tarama yapılırken besmele, selamlama gibi Arapça kalıp şeklinde sözler karşılaştırmaya tabi tutulmamış, ancak kaynak eserde geçmesi bakımından sıralamaya alınmıştır. Yine kimi kelimelerin Arapça çokluk biçimli şekillerin de - teklik şekilleri varsa - bu karşılaştırmada dikkate alınması gerekmektedir.

3. Kutadgu Bilig'deki Arapça Alıntılar ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Durumları

A

abdāl: abdal, derviş, tarikat ehli; **KB** ebdal e. 3563 (1);
Az. abdal; **Trk.** abdal; **aptal;** **Uyg.** abdal

ʿabid: (ʿābid) ibadet eden, tapan, tapınan ; **KB** ʿa. 6385 (1)
Az. abid; **Uyg.** abit

ʿabir: (ʿabīr) güzel koku ; **KB**ʿa. bürkir- 4892 (1)

ʿaceb: hayret, taaacüb, şaşma; **KB** ʿa. 5270 (2)
Az. ācāib, eceb; **Bşk.** gājāp, gājayıp; **Kzk.** gājap, gājayıp; **Kır.** acayıp, acap; **Özb.** ācāyib; **Tat.** gacep, gaceyêp; **Trk.** Acaba; **Tkm.** acaayıp; **Uyg.** acayıp, ecep

ʿaciz: (ʿāciz) aciz, iktidarsız, zayıf, kudretsiz ; **KB**ʿa. bol- 5476 (1); ʿacizlik A+T kuvvetsizlik, acizlik ; ʿa. 391 (1)
Az. āciz, aciz; **Özb.** āciz ; **Tat.** gaciz; **Trk.** aciz; **Tkm.** eciz, ecīz; **Uyg.** aciz

adam: (ādem) adam, kişi; **KB** ʿilim a.-ı C 58 (1)
Az. adam; **Çuv.** etem ; **Gag.** adam; **Krç.** adam; **Kzk.** adam; **Kır.** adam; **Tat.** adem ; ademi
Trk. adam; **Tkm.** ādam; **Uyg.** ādem

ʿaded: sayı, aded; **KB** ʿa. cezri kı1- 2633 (2)
Az. eded; **Tat.** gadet

ademi: (ādemī)A.+F. insanoğlu ; **KB** 6332 (1)

ʿadil: (ʿādīl) adaletli, doğru olan; **KB** ʿa. 3351 (6);
Az. ādil, adil; **Bşk.** gāzil; **Krç.** adil; **Kzk.** ādil; **Kır.** adil; **Özb.** ādil; **Tat.** gadêl; **Trk.** adil; **Tkm.** ādil; **Uyg.** adil

ʿadl: adalet, doğruluk; **KB** ʿadl C13 (4)
Az. edl; **Krç.** adil(lık); **Kır.** adil

afyet: (ʿāfiyet) afiyet, sıhhat; **KB** ʿa. B66 (1)
Az. āfiyāt, afiyet; **Trk.** Afiyet; **Uyg.** apiyāt, apiyet

aḥır: (āḥir) son, sonunda, nihayet ; **KB** a. 233 (48); a. bol- 6489 (1)
Bşk. aḥır; **Krç.** ahır; **Kzk.** akır; **Kır.** akır; **Özb.** āḥır; **Tat.** aḥır ; **Trk.** ahir; **Tkm.** āḥır; **Uyg.** aḥır

aḥlam: (aḥlām) ç. Rüya; **KB** aḡgaş-u a. 6015 (1)

ʿaql: akıl; **KB** ʿaql ʿa. A 30 (1)

Az. ağıl; **Bşk.** akıl; **Krç.** akıl; **Kzk.** aqıl; **Kır.** akıl; **Özb.** aql; **Tat.** akıl; **Trk.** akıl ; **Tkm.** akıl; **Uyg.** éqil

‘akıbet: (‘ākıbet) akıbet, son, nihayet; **KB** ‘a. 357 (1)

Az. āğıbat; **Kır.** akıbet; **Özb.** āqıbat; **Trk.** akıbet; **Uyg.** akıvāt, akıvet;

‘alem: (‘ālem) alem, kainat ; **KB** ‘a. törüt- “dünya yaratmak” 2227 (1); ‘a.-ıg törüt- 125 (1)

Az. alem; **Bşk.** ğälām; **Gag.** alem; **Krç.** alam; **Kzk.** älem, ğalam; **Kır.** ālam, alam; **Özb.** ālām; **Tat.** galem, elem; **Trk.** alem; **Tkm.** älem; **Uyg.** alem

‘alem: bayrak, sancak; **KB** ‘a. 2346 (2)

Az. elem; **Krç.** alam; **Trk.** alem; **Uyg.** elem(dar)

‘alevi: (‘alevī) Alevi, Ali ile Fatma neslinden olanlar **KB** ‘a.-ler birle katıl- C57 (2)

‘aleyhi’s-selam: selam onun üzerine olsun **KB** yalavaç ‘a. II (1)

‘aleyk: senin üzerine olsun **KB** ‘a. al- “selam almak” 5058 (1); ‘a. bir- “selama cevap vermek” 5036 (1)

‘alim: (‘ālim) alim, bilgin; **KB** ‘a. 4346 (6); (bilge ‘a.-ler) 4341 (2)

Az. ālim, alim; **Bşk.** ğälīm; **Kzk.** ğalım; **Kır.** ālim, alim; **Özb.** ālim; **Tat.** galim; **Trk.** alim; **Tkm.** alım; **Uyg.** alim

‘am: (‘āmm) avam, halk, ahali **KB** ‘a. 4320 (5)

aman: (emān) aman, emniyet; **KB** a. 5056 (3); a. bir- 5058 (2)

Az. aman; **Gag.** aman; **Kır.** aman; **Tat.** eman; **Trk.** aman; **Tkm.** aman; **Uyg.** aman;

‘amel: iş, hareket, çalışma; **KB** ‘a. 6271 (1)

Az. emel; **Kır.** amal; **Tat.** gamel; **Trk.** amel; **Tkm.** amal; **Uyg.** emel

‘amil: (‘āmil) yapan, işleyen; **KB** ‘a. bol- 2494 (1)

Az. amil; **Trk.** amil; **Uyg.** amil

ammâ: ancak, şu kadar ki, kaldı ki; **KB** emmâ e. A25 (1)

Az. amma, emma; **Gag.** ama; **Krç.** amma; **Kır.** amma; **Özb.** ämmâ; **Tat.** emma; **Trk.** ama; **Tkm.** ämmä; **Uyg.** amma, emma

‘arabça: A+T Arapça, Arap dili **KB** ‘a. B73 (1)

‘arş: göğün en yüksek tabakası, 9. felek **KB** ‘a. 24 (3)

Trk. arş

‘aşhab: (aşhāb) sahipler **KB** ‘a. (‘a. -ı res) 6551 (1)

aşıl: (aşl) asıl, esas, soy, neseb; **KB** a. 299 (29)

Az. äsil, esl; **Bşk.** asıl; **Gag.** aslı; **Krç.** asıl; **Kzk.** asılı; **Kır.** asıl; **Özb.** asl; **Tat.** asıl; **Trk.** asıl; **Tkm.** asıl; **Uyg.** asil, esil (ésil)

aşlı: (aşlī) aslı, asıl olan; **KB** a. 108 (12); a. -sı (kişi a.) 4284 (1)

Az. esil; **Gag.** aslı; **Krç.** asıllı ; **Trk.** aslı; **Uyg.** esli

‘ata: (‘atā) bağış, ihsan, atıye; **KB** ‘a. 5888 (4); ‘a. bir- 3058 (1)

Az. eta; **Uyg.** ata

‘atik: (‘atīk) eski, kadim (sahabenin en eskisi olan Ebu bekir Sıddık’ın lakabıdır.) **KB** ‘a. 51 (1)

Az. etiğ(le-); **Uyg.** étik, etik

ayat: (âyât) alâmetler **KB** a. bir- 4370 (1)

ayb: ayıp, kusur; **KB** a. 534 (15); a. 230 (4); a.-suz 249 (1); a. bol- 362 (1)

Az. ayıb, eyib; **Bşk.** gâyip; **Gag.** ayıp; **Krç.** ayıb; **Kzk.** ayıp; **Kır.** ayıp; **Özb.** äyb; **Tat.** gayêp; **Trk.** ayıp; **Tkm.** ayıp; **Uyg.** äyip, eyp, éyip

aybet: dedikodu, çekiştirme; **KB** a. 505 (10)

Az. gıybât; **Bşk.** gâybât; **Kzk.** gaybat; **Kır.** gıybat, kaybat; **Özb.** gıybât; **Tat.** gaybet; **Trk.** gıybet; **Tkm.** gıbat; **Uyg.** geyvât

azab: (‘azâb) azap, işkence, keder; **KB** a. 3332 (2); a.-ka kork- 3651 (1)

Az. ezab; **Bşk.** gâzap; **Krç.** azab; **Kzk.** azap; **Kır.** azap; **Özb.** äzâb; **Tat.** azap, gazap; **Trk.** azap; **Tkm.** azap; **Uyg.** azap

azğas: karışık (rüyalar); **KB** a. (a. -u ahlâm) 6015 (1)

aziz: (‘azîz) aziz, kıymetli; **KB** a. 1247 (7); a. rağ A12 (1); a.-rek 2853 (1)

Az. äziz, eziz; **Kır.** aziz; **Tat.** gaziz; **Trk.** aziz; **Uyg.** eziz, éziz;

azze ve celle: aziz olsun **KB** a. A1 (3)

B

bab: (bâb) bab, bölüm, fasıl ; **KB** b. C1 (82)

Az. bab; **Kzk.** bap, bab; **Özb.** bâb; **Trk.** bab; **Uyg.** bap

bañil: (bâñil) hasis; **KB** b. ÷ol- “helalleşmek” 1518 (1)

Az. beñil; **Tat.** behil; **Tkm.** bahîl; **Uyg.** béxil

bañi: (bâñî) baki, ebedi; **KB** b. C50 (1)

Kzk. bagiy; **Kır.** baki; **Trk.** baki; **Tkm.** bākı; **Uyg.** bañiy

balğam: balgam; **KB** b. 6014 (1)

Gag. balgan; **Trk.** balgam

ba’z ı: (ba’z) bazı; **KB** b. A21 (1)

Az. bääzi, be’zi; **Kzk.** bağzı; **Özb.** bā’zi ; **Tat.** begzê; **Trk.** bazı; **Uyg.** bezi

bedel: bedel, karşılık; **KB** b. kıl- 3563 (1)

Kzk. bedel; **Kır.** bedel; **Trk.** bedel ; **Uyg.** bedel

beña: (beñā) beka ; **KB** b. 397 (2); b.-sız 193 (1)

Kır. bakı; **Trk.** beka ; **Uyg.** bañiy

bela: (belâ) bela; **KB** b. 932 (15)

Az. bälâ, bela; **Bşk.** bälâ; **Gag.** bela; **Krç.** palah, pelah, balah; **Kzk.** päle, bäle; **Kır.** balê, bala
Özb. balâ; **Tat.** bela; **Trk.** bela ; **Tkm.** belâ; **Uyg.** bala, bala-kaza,bala (bela)

belâgat: (belâgat) belagat; **KB** b. 2695 (1)

Az. belağet; **Trk.** belagat;

berat: berat (rütbe, nişan verildiğini bildiren ferman); **KB** b. 5246 (1)

Kır. barat; **Trk.** berat

beyan: (beyân) beyan, açıklama; **KB** b.-ı kılın- C63 (2); b.-ın ay- B64 (1)

Az. beyân, beyan; **Gag.** biyen; **Kzk.** bayan; **Kır.** bayan; **Özb.** bayân; **Tat.** beyan; **Trk.** beyan

Tkm. beyân; **Uyg.** bayan

beyit: (beyt) beyit; **KB** b. 586 (19); b. ay- 2657 (5)

Az. beyt, béyt; **Bşk.** bāyit; **Kır.** beyt; **Özb.** bāyt; **Tat.** beyêt; **Trk.** beyit; **Tkm.** beyt; **Uyg.** beyt, béyt

beyt: ev ; **KB** b. (ehl-i b.) 4339 (1)

Az. béyt

bina: (binā) bina, ev, yapı; yapma, kurma; **KB** b. kılm- A29 (1)

Az. binā, bina; **Bşk.** bina; **Gag.** bina; **Özb.** binā; **Tat.** bina; **Trk.** bina ; **Tkm.** binā ; **Uyg.** bina

bismi'llaḥi'r-raḥmani'r-raḥim: “esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla” manasında bir söz **KB** b. S.1 (2)

bi-vefa: (bī-vefā) F.+A. vefasız **KB** b. 716 (2)

birc: kale, hisar **KB** b. 834 (3)

Az. burc; **Kzk.** murje; **Trk.** burç

C

cebir: (cebr) cebir; **KB** c. (cebr ü muḳabel) 4382 (1)

Az. cābr, cebr; **Bşk.** yābir; **Kzk.** jābir; **Kır.** cabır ; **Özb.** cābr; **Tat.** cebêr; **Trk.** cebir ; **Uyg.** cebir

cefa: (cefā) firak ve hicranda bırakma, vefasızlık, cevr, eza; **KB** c. 1244 (17); c. kel- 6517 (2); c. kılm- 716 (16); c. ur- 6467 (1); c.-lıg c. 2876 (3); c.-sız c.105 (1);c.-çı 1092 (9), c.-çı bol- 2195 (1);

Az. cāfā, cefa; **Kzk.** japa; **Kır.** capa; **Özb.** cāfā; **Tat.** cefa; **Trk.** cefa ; **Tkm.** cefā, cepā; **Uyg.** capa

cem: toplama, biriktirme ; **KB** c. u tefriḳ c. 5588 (5); c. kılm- 5486 (1)

Az. cem; **Kır.** cam; **Trk.** cem ; **Tkm.** cem; **Uyg.** cem

cemal: (cemāl) güzellik, hüsn, yüz güzeliği; **KB** c. 91 (1) c. 258 (1)

Az. camal; **Kır.** camal; **Trk.** cemal ; **Uyg.** camal

cevab: (cevāb) cevap; **KB** 1907 (168); c. bir- 1006 (4); c. kılm- 2648 (5); c.-in kılm- 3452 (1)

Az. cavab; **Bşk.** yavap; **Gag.** cuvap; **Krç.** cuvap; **Kzk.** javap; **Kır.** cōp; **Özb.** cāvāb; **Tat.** cavap; **Trk.** cevap ; **Tkm.** coğāp; **Uyg.** cavap

cevr: haksızlık edip incitmek, eza, cefa, sitem **KB** c. 6603 (1)

cevr: kök, asıl **KB** c. 2633 (2)

cūlab: (A < F. gül-ab) gül suyu **KB** c. 1060 (3)

cūlengbin: (A< F. gül-engübin) bal ile gül yaprağından bir cins tatlı **KB** c. 2904 (2)

D

da'vi: (dāvi F< A. da'vā) dava, iddia; **KB** d. 1895 (1); d. kılm- 811 (2)

Az. dāva, dava ; **Bşk.** dāgvā; **Gag.** dava; **Kzk.** dava ; **Kır.** dō, doo; **Tat.** degva, dau; **Trk.** dava; **Tkm.** dā'vā; **Uyg.** dāva, dava

devat: (devāt) divit, kalem koymak için uzun madeni sapı ve ucunda bir de hokkası bululan alet; **KB** d. 3187 (3)

Az. devat ; **Kır.** dōöt; **Trk.** divit

devlet: baht, talih, saadet, devlet, ikbal ; **KB** d. 65 (81); d. atan- 69B (1); d. bol- 5749 (1); d. yi- 5759 (1)

Az. dövlät; **Bşk.** dāvlät; **Gag.** devlet; **Krç.** davlet ; **Kzk.** dāvlet; **Kır.** döölöt ; **Özb.** dāvlät; **Tat.** devlet; **Trk.** devlet ; **Tkm.** dövlet; **Uyg.** dāvlät

din: (dīn) din; **KB** d. 59 (29)

Az. din; **Bşk.** din; **Gag.** din; **Krç.** din; **Kzk.** din; **Kır.** din; **Özb.** din; **Tat.** din; **Trk.** din ; **Tkm.** dīn; **Uyg.** din

duʿa: (duʿā) Allah'a yalvarma, niyaz; **KB** 459 (38); d. artur- 3059 (2); d. bol- 5491 (1); d. kıl- 1039 (1); d.-çı A+T. 3731 (2); d.-çı bol- 3697 (3)

Az. duā; **Bşk.** doğa; **Gag.** dua, duva; **Krç.** duva; **Kzk.** duğa, duğa, dua; **Kır.** duba ; **Özb.** duā

Tat. doga; **Trk.** dua ; **Tkm.** dogā; **Uyg.** dua

dünya: (dünyā) dünya, alem; **KB** d. 64 (245); d. yi- 5759 (1)

Az. dünya; **Bşk.** dönya; **Çuv.** tınçe ; **Gag.** dünne; **Krç.** duniya; **Kzk.** dünya, düniye; **Kır.** düniyö, düynö; **Tat.** dönya; **Trk.** dünya ; **Tkm.** dünyā; **Uyg.** dunya

E

ebvab: (ebvāb) bablar, bölümler **KB** e. (fihristü'l-ebvab) S11 (1)

ecel: ecel, muayyen vade, ömrün sonu, hayatın son anı; **KB** e. 1232 (5); e. tut- 1118 (3); e.-siz: A+T baki, ecelsiz 2289 (1)

Az. äcäl; **Bşk.** äjäl; **Gag.** ecel; **Krç.** acal; **Kzk.** ajal; **Kır.** acal, ecel; **Özb.** äcäl; **Tat.** ecel; **Trk.** ecel; **Tkm.** acal; **Uyg.** äcäl, ecel

edeb: terbiye, ahlak, güzelliği, haya; **KB** e. 4506 (5)

Az. ädäb, edeb; **Bşk.** äzäp; **Krç.** adeb; **Kzk.** ädep; **Kır.** adep; **Özb.** ädäb, ädäb; **Tat.** edep; **Trk.** edep; **Tkm.** edep; **Uyg.** ädäp, edep

edebü'l-müluk: edebü'l-müluk (Çinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad) **KB** e. A.19 (2)

ehl-i beyt: Hz. Peygamberin yakınları **KB** e. 4339 (1)

Az. ehl-i beyt

Trk. ehl-i beyt

emanet: (emânet) emanet ; **KB** e. 1720 (9)

Az. emanet; **Bşk.** amanat; **Gag.** amaanet; **Krç.** amanat ; **Kzk.** amanat; **Kır.** amanat; **Özb.** ämânät; **Tat.** emanet; **Trk.** emanet; **Tkm.** amanat; **Uyg.** amanät, amanet

emaret: (emâret) emirlik, beylik, hakimiyet; **KB** e. B36 (1)

Trk. emaret

emin: (emīn) emin, emniyet; **KB** e. 5532 (1)

Az. emīn; **Krç.** iynam; **Kır.** emīn; **Özb.** ämīn; **Trk.** emīn ; **Tkm.** emīn; **Uyg.** ämīn, emīn

emr: emir, buyurma, buyruk; **KB** e.-ü maʿruf 6472 (1)

Az. emr; **Bşk.** ämir; **Gag.** emir; **Kzk.** ämir, amir; **Kır.** amır; **Özb.** ämr; **Tat.** emêr; **Trk.** emir; **Tkm.** emir; **Uyg.** ämir, emir

emşal: (emşāl) benzer, eş; **KB** e. A9 (1)

Az. emsal; **Trk.** emsal

enisü'l-memalik: (enīsü'l-memālik) enisü'l-memalik (Maçinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad) **KB** e. B28 (1)

esbab: (esbāb) sebepler **KB** e. B36 (1)

Az. esbab

Trk. esbap

esir: (esīr) esir, tutsak, kul, köle; **KB** e. 2479 (3)

Az. esir; **Gag.** esir; **Krç.** cesir; **Kzk.** esir ; **Özb.** äsir; **Tat.** esir; **Trk.** esir; **Tkm.** yesīr ; **Uyg.** äsir, esir

eş'ar: (eş'ār) şiirler, **KB** e. A10 (1)

Az. eş'ar

ezel: ezeli, başlangıcı olmayan, önceliksiz ; **KB** e. 1232 (4)

Az. ezeli; **Kzk.** ejelgi, ezeli; **Kır.** ezeli, ezekli; **Özb.** äzäliyi; **Trk.** ezeli; **Uyg.** äzälgi, ezeli

F

fal: (fâl) iyi talih, baht ; **KB** f. 4027 (4); f. kılin- 2468 (1)

Az. fal; **Bşk.** fal; **Kzk.** bal; **Kır.** bal; **Özb.** fâl; **Tat.** fal; **Trk.** fal; **Tkm.** pâl ; **Uyg.** pal

fani: (fânî) zeval ve fena, yok olucu ; **KB** f. C50 (1)

Az. fani; **Bşk.** fani; **Kzk.** fâniy, panii; **Özb.** fâniy; **Tat.** fani; **Trk.** fani; **Tkm.** pânî; **Uyg.** paniiy

farıza: (farîza) farz, lazım, gerek **KB** f. 3239 (1)

farq: fark ; **KB** f. 6622 (1)

Az. fârg; **Kzk.** parıg; **Kır.** bark ; **Özb.** fârq ; **Trk.** fark; **Tkm.** parh; **Uyg.** pârq

faruq: (fâruq) haklıyı haksızdan ayırmakta pek mahir olan (Hz. Ömer'in lakabı) **KB** f. 53 (1)

faşık: (fâşîk) Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden **KB** f. 5556 (1); f. atan-1334 (1)

Az. fasiğ; **Kırç.** pasık; **Kzk.** pasıq ; **Kır.** basık; **Tat.** fasık'; **Trk.** fasık; **Uyg.** pasik

faşl: fasıl, mevsim ; **KB** f. C4 (3)

Az. fesil; **Bşk.** fesil; **Kzk.** fasl ; **Özb.** fâsl; **Tat.** fasıl; **Trk.** fasıl; **Uyg.** päsil

fazayil: (fazâyil) fazilet **KB** f. B55 (1)

fazl: fazilet **KB** f. 5053 (19)

felek: gök, sema; **KB** f. 4381 (1)

Az. felek ; **Bşk.** fäläk; **Özb.** fäläk; **Tat.** felek; **Trk.** felek; **Tkm.** pelek; **Uyg.** päläk, pelek

fena: (fenā) yok olma, zeval bulma, bekasızlık; **KB** f. 2 (2)

Az. fena; **Gag.** fena; **Kzk.** fenā; **Trk.** fena ;

fesad: (fesād) bozukluk, soysuzluk, karışıklık ; **KB** f. 2104 (9); f. kııl- 2091 (2); f.-ka katıl- 1334 (3); f.-dın yırağ tur- 1434 (1)

Az. fesad; **Kzk.** fesat; **Özb.** fisqu-fäsād; **Trk.** fesat; **Uyg.** päsät,pesat

feylesuf: (feylesūf) felsefe ile uğraşan, filozof ; **KB** f. 3076 (1)

Tat. filosof; **Trk.** feylesof; **Uyg.** feylisof

fida: (fidā) feda ; **KB** f. kııl- 56 (1)

Az. feda; **Bşk.** fida; **Kzk.** pida, piyda; **Özb.** fidâ; **Tat.** fida; **Trk.** feda; **Tkm.** pidâ; **Uyg.** pida

firak: (firāk) ayrılık; **KB** f. 6203 (9); f. bol- 6204 (1)

Az. ferağ, firağ; **Tat.** elfirak "ayrılık türküsü"; **Trk.** firak ; **Uyg.** pirak

firaset: (ferāset) zihin uyanıklığı, seri intikal; **KB** f. B50 (1)

Az. feraset; **Kzk.** parasat; **Kır.** parazat; **Özb.** fārāsät; **Trk.** feraset; **Tkm.** parasät; **Uyg.** parasät

fisk: fisk, hak yolundan çıkma, Allah'a isyan etme ; **KB** f. 6455 (2)

Az. fisğ; **Trk.** fisk; **Uyg.** pisik;

fitne: fitne, karışıklık çıkarma ; **KB** f. 6494 (1)

Az. fitne; **Bşk.** fitnâ; **Gag.** fitle(cı); **Krç.** fitna, pitna(çı); **Özb.** fitnâ; **Tat.** fêtne; **Trk.** fitne; **Tkm.** pitne; **Uyg.** pitne

fuka: (fukâ') bir çeşit şerbet **KB** f. 4656 (1)

fuzul: (fuzül) gereksiz, lüzumsuz şey ya da söz; **KB** fuzulluk; A+T “gurur, küstahlık” f. 644 (1)

Az. füzul; **Trk.** fuzulî

G

ğafil: (ğāfil) gaflette bulunan, dalgın ; **KB** ğafilîlik A+T “gaflette bulunma, dalgınlık” C65 (1)

Az. gafil, gefil; **Bşk.** ğafil; **Kzk.** kapıl; **Kır.** kapıl; **Özb.** ğāfil; **Trk.** gafil ; **Tkm.** gāpıl ; **Uyg.** ğapıl, ğapıl

ğaflet: gafillik, dalgınlık; **KB** ğ- 5266 (9)

Az. ğeflet; **Kır.** kapilet ; **Kzk.** kapilet; **Özb.** ğaflät; **Trk.** gaflet; **Tkm.** gaflat; **Uyg.** ğeplet

ğafur: (ğāfūr) mağfiret eden, acıyan **KB** ğ- 6511 (1)

ğam(m): gam, kaygı, keder ; **KB** ğ- 1559 (1)

Az. ğem; **Gag.** gam; **Kzk.** kam, gām; **Özb.** ğam; **Tat.** gam’; **Trk.** gam; **Tkm.** gam; **Uyg.** ğām, ğem

ğarib: (ğārīb) garip ; **KB** ğaribîlik “A+T yabancılık, kimsesizlik” **KB** ğ- 477 (4)

Az. ğerib; **Bşk.** ğāribā; **Krç.** harib; **Kzk.** karıp-kaser, kārıp, ğarip; **Kır.** karıp; **Özb.** ğarib; **Tat.** garip “sakat”; **Trk.** garip; **Tkm.** garīp; **Uyg.** ğerip, ğerip

ğayet: (ğāyet) nihayet, uç, son, sonsuz ; **KB** ğ- A16 (2)

Az. gayet; **Bşk.** ğāyät; **Gag.** kayet; **Kzk.** ğayet; **Özb.** ğāyät; **Tat.** gayet; **Trk.** gayet; **Uyg.** ğayet

ğayib: (ğāyb) kayıp, bellisiz ; **KB** ğ- 3300 (1)

Az. ğeyb; **Gag.** kayıp; **Kzk.** ğayıp, kayıp, gayıp; **Kır.** kayıp; **Özb.** ğāyib; **Trk.** gayip ~ kayıp; **Tkm.** gāyıp; **Uyg.** ğayip

ğazi: (ğāzī) gazi ; **KB** ğazilîlik: A+T gazilik ğ- 3982 (1)

Az. gāzı, ğazi; **Bşk.** kazıy; **Kzk.** kazıy; **Kır.** kazı ; **Özb.** ğāziy; **Trk.** gazi; **Tkm.** kāzı; **Uyg.** ğazi

H

ħab: (ħabb) hap; **KB** ħ- iç- 6590 (1)

Az. heb; **Trk.** hap

ħaber: haber ; **KB** ħ- bir- 3302 (2)

Az. heber; **Bşk.** ħābār; **Çuv.** hıpar; **Gag.** aber, habar, haber; **Krç.** hapar ; **Kzk.** ħabar, habar; **Kır.** kabar, haber; **Özb.** ħābār; **Tat.** heber; **Trk.** haber; **Tkm.** habar; **Uyg.** ħāvār, hever

ħabeş: siyah ile beyaz arası, koyu esmer renk **KB** ħ- kırtışı 4961 (2)

ħabib: (ħabīb sevgili, Hz. Peygamber; **KB** ħ- 388 (3)

Az. hebib; **Trk.** habib; **Uyg.** hebib

ħac(c): hac ; **KB** ħ- 3982 (1); çığaylar ħ- “Cuma namazı” 3239 (1)

Az. hecc; **Bşk.** ħaj; **Gag.** hac; **Kzk.** kaĵı ; **Kır.** acı ; **Özb.** häc; **Tat.** hac ; **Trk.** hac; **Tkm.** hacı; **Uyg.** hec

ħacet: (ħācet) ihtiyaç, muhtaçlık, zaruret, lüzum, zaruri olan; arzu, dilek ; **KB** ħ- 5879 (5)

Az. hace **Bşk.** ħājät ; **Kzk.** kajet; **Kır.** kacet, acat; **Özb.** häcät; **Tat.** hacet; **Trk.** hacet; **Tkm.** häcat; **Uyg.** hacät

hacib: (hācib) kapıcı, baş mabeynci **KB** h. A28 (50); h. it- 2490 (1); haciblik: A+T “haciplik, kapıcılık” **KB** h. 2492 (5)

had(d): sınıır, hudut ; **KB** 4982 (1)

Az. hedd; **Kzk.** had; **Özb.** hād; **Tat.** het ; **Trk.** had~hat; **Tkm.** het; **Uyg.** hāddi, heddi

hak(ķ): hak, hakikat, doğru, gerçek ; **KB** h. 53; h. öte- 3065 (1); h. tegür- 2974 (1); h. yitür- 2403 (1); h. iḡnı öte- 1560 (2)

Az. heġġ, haġġ; **Bşk.** ħak; **Gag.** hak; **Krç.** hak; **Kzk.** ħakı, akı, haq; **Kır.** akı, ak; **Özb.** haq; **Tat.** hak; **Trk.** hak; **Tkm.** hak; **Uyg.** häk, heķ

hakıķat: (ħakıķat) bir şeyin doğrusu, asıl, gerçek ; **KB** h. 920 (10)

Az. heġiġet; **Bşk.** ħākıķāt; **Gag.** hakikat, akikat; **Kzk.** akıykat; **Kır.** akıykat; **Özb.** häkıkāt; **Tat.** hakıykat’; **Trk.** hakikat; **Tkm.** hakıkat; **Uyg.** ħeķıķet

hakim: (hākim) hakim ; **KB** h. 4617 (10)

Az. hakim; **Bşk.** ħakim; **Kzk.** hakim; **Kır.** akim; **Özb.** hākim; **Tat.** hakim; **Trk.** hakim; **Uyg.** hakim

hakķu’l-yakin: (ħakķa’l-yaķın) insanın kendi nefsinde ispatlanmış bilgi **KB** h. 11 (1)

hal: hal, durum ; **KB** h. 2261 (34); h. bil- 6320 (1); h. bol- 6109 (2); h.-iḡ sözle- 5687 (1)

Az. hal; **Bşk.** ħal; **Krç.** hal ; **Kzk.** kal, hal ; **Kır.** al-abal, al ; **Özb.** hāl; **Tat.** hel; **Trk.** hal ; **Tkm.** hāl; **Uyg.** hal

halal: (ħalāl) helal ; **KB** h. 2752 (13); h. bir- 4408 (1); h. bol- 4405 (1); h. yi- 1312 (6)

Az. halal; **Bşk.** ħālāl; **Gag.** halal, helal; **Krç.** halal; **Kzk.** adal; **Kır.** adal; **Özb.** ħālāl; **Tat.** helel; **Trk.** helal; **Tkm.** halāl; **Uyg.** halal

halayık:(ħalāıķ) yaratılmış olanlar, mahluklar, halk ; **KB** h. 318 (5)

Kzk. ħalayık; **Tat.** halayk; **Trk.** halayık ; **Uyg.** ħalayık

hali: (ħālī) boş; **KB** h. 765 (1)

Az. ħali; **Tat.** hali; **Trk.** hali; **Uyg.** ħali

halifet: (ħalīfet) vekil ; **KB** h. 5330 (1)

Az. ħelife; **Bşk.** ħālīfāt, ħālīf; **Kzk.** ħalifat, ħalifa ; **Kır.** ħalifat, ħalif; **Özb.** ħalifā; **Tat.** halife, halfe; **Trk.** halife; **Tkm.** halifat, halīf; **Uyg.** ħalipāt, ħelipe

halık: (ħālīķ) yaradan, yaratıcı; Allah ; **KB** h. 692 (1)

Az. ħalıġ; **Kır.** kalık; **Trk.** halık;

halk: halk, insanlar, kimseler ; **KB** h. (53)

Az. ħalg, ħelġ; **Bşk.** ħalık; **Gag.** halk; **Krç.** halk; **Kzk.** ħalıķ; **Kır.** kalk, kalık; **Özb.** ħalk; **Tat.** halık; **Trk.** halk; **Tkm.** halk; **Uyg.** ħälık, helķ

halva: (helvā) helva ; **KB** h. bir- 3611 (1); h. yi- 3612 (1)

Az. havla; **Bşk.** ħälvä; **Gag.** havla; **Krç.** halıva; **Kzk.** aluva, ħaluva ; **Kır.** ħalba, kalba; **Özb.** hävlā; **Tat.** helve; **Trk.** helva; **Tkm.** havla; **Uyg.** halva, ħalva

hamd: hamd, şükür ; **KB** h. A1 (2)

Az. hemd; **Kır.** alkamdu; **Trk.** hamd

hamyet: (ħamiyyet) hamiyet; **KB** h. 2314 (1)

Az. hemiyyet; **Trk.** hamiyet;

harab: (ħarāb) harap olma , **KB** h. B37 (1)

Az. Һараб; **Ўзб.** Һәрâб; **Tat.** Һарап; **Trk.** Һарап; **Tkm.** Һарâп; **Uyg.** Һарап

Һарам: (Һарâm) Һарам ; **KB** Һ. 6461 (6); Һ. yi- 5261 (2); Һ.-iğ kod- 6459 (1); Һ.-iğ tir- 3385 (1); Һ.-iğ tut- 6482 (1); Һ.-қа қатıl- 1433 (3)

Az. Һарам; **Bşk.** Һарам; **Gag.** Һарам; **Krç.** Һарам; **Kzk.** Һарам; **Kır.** Һарам; **Ўзб.** Һәрâм; **Tat.** Һарам, ерем ; **Trk.** Һарам; **Tkm.** Һарâm; **Uyg.** Һарам

Һарф: Һарф; **KB** Һ. B53 (1)

Az. Һерф; **Bşk.** Һәриф; **Krç.** Һариф; **Kzk.** әриф; **Kır.** ариф, арıp ; **Ўзб.** Һәриф; **Tat.** Һерêф; **Trk.** Һарф; **Tkm.** Һарп; **Uyg.** Һерп

Һариф: (Һарîф) Һариф; **KB** “Һариф” Һ. 2634 (1)

Az. Һериф; **Trk.** Һериф

Һарис: (Һарîс) Һарис; **KB** Һ.-лîқ “Һарислик” 4731 (2)

Az. Һерис; **Kzk.** Һәрис; **Tat.** Һарис; **Trk.** Һарис; **Tkm.** Һарсîдünÿä ; **Uyg.** Һерис

Һас: (Һâс) Һас, өзел, маһsus; **KB** Һ. Һаcîб A28 (4); Һ. Һаcîблîқ A27 (1)

Az. Һас; **Bşk.** Һас; **Kzk.** Һас; **Ўзб.** Һâс; **Tat.** Һас; **Trk.** Һас; **Tkm.** Һâс; **Uyg.** Һас

Һасим: (Һашм) Һасим, дÿшман ; **KB** Һ. 3351 (3); Һ. қîл- 1433 (3)

Ўзб. Һасм; **Trk.** Һасим

Һаш?: шиддет, қîргîнлîқ **KB** Һ. 3526 (1)

Һашем: маийет, Һизметкар **KB** Һ. 5152 (2)

Һашмет: Һашмет **KB** Һ. 2303 (3)

Az. Һешемет; **Ўзб.** Һәшәмât; **Trk.** Һашмет; **Uyg.** Һәшәмât

Һат(т): Һат, çизги; Һазı ; **KB** Һ. 2694 (6); Һ. бîл- 2773 (1)

Az. Һетт; **Krç.** Һат; **Kzk.** Һат; **Kır.** Һат ; **Ўзб.** Һат; **Trk.** Һат; **Tat.** Һат; **Uyg.** Һет

Һата: (Һатâ) Һанлîш, Һанлîшлîқ; бела, кусур; **KB** Һ. 2267 (2); Һ. бол- 1920 (1)

Az. Һета, Һата ; **Bşk.** Һата; **Krç.** Һата ; **Kzk.** Һата, Һатâ; **Kır.** Һата; **Ўзб.** Һатâ; **Tat.** Һата
Trk. Һата; **Tkm.** Һатâ; **Uyg.** Һата

Һатар: теһликелел ; **KB** Һ. 2152 (3); Һ. Һақ- 3686 (1); Һатарлîғ A+T “теһликелел” 2152 (3); Һ.-лîғ бол- 2835 (1)

Az. Һетер ; **Bşk.** Һәтәр; **Kzk.** Һетер; **Kır.** Һатар ; **Ўзб.** Һатәр; **Tat.** Һетер; **Trk.** Һатар ; **Tkm.** Һатар
Uyg. Һетер

Һатир: (Һәтîр) гонÿл, калп; **KB** Һ. 4393 (1)

Az. Һәтîр, Һатîр; **Bşk.** Һәтîр; **Gag.** Һатîр; **Krç.** Һатîр ; **Kzk.** Һатîр ; **Ўзб.** Һәтîр; **Tat.** Һетêр; **Trk.** Һатîр; **Uyg.** Һатîр

Һава: (Һевâ) арзу, Һевес, îstek; **KB** Һ. 1315 (39); Һ. бас- 3937 (4); Һ. бекле- 5759 (1)

Az. Һава; **Bşk.** Һава; **Kzk.** Һава, аве ; **Kır.** Һава ; **Ўзб.** Һәвâ; **Trk.** Һева; **Tkm.** Һовâ, Һовâла; **Uyg.** Һава

Һавф: корку ; **KB** Һ. 3673 (2)

Az. Һавф ; **Kzk.** Һавîп; **Ўзб.** Һавф; **Tat.** Һевêф, Һафа ; **Trk.** Һавф; **Tkm.** Һовп; **Uyg.** Һәвп- Һәтарлîқ

Һайдар: Һайдар, арслан Һз. Алî **KB** Һ. 6549 (1)

Һайл: тақîм, зÿмре; топлулук **KB** Һ. 2323 (1)

Һазер: сақîнма ; **KB** Һ. 1337 (1)

Az. Һезер; **Uyg.** Һезер

hazine: (hazīne) hazine, kıymetli eşyanın ve paranın saklandığı yer ; **KB** h. B13 (13); h. ur- 2714 (5); h. urun-1926 (2)

Az. hazine; **Bşk.** kazna; **Gag.** hazna; **Krç.** hazna; **Kzk.** kazına; **Kır.** kazına; **Özb.** hazinā; **Tat.** kazna / hezine; **Trk.** hazine; **Tkm.** hazīna; **Uyg.** hezinā, ğāznā

hendese: geometri; **KB** h. 2633 (5)

Az. hendese; **Gag.** endeze

hikmet: hikmet; **KB** h. 1198 (2); h. bil- 2698 (1)

Az. hikmet; **Bşk.** hikmät(li hüž); **Kzk.** hikmet ; **Özb.** hikmät; **Trk.** hikmet; **Tat.** hikmet; **Uyg.** hikmet

hıl: (< hayl) takım ; **KB** h. 652 (5); h. bol- 4064 (1)

Uyg. hıl

hıl'at: padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise, itibar **KB** h. B61 (1)

hile: (hīle) hile, tedbir, çare; **KB** h. 1182 (5); h. al- 5735 (1); h. bil- 2327 (1); h. bul- 3443 (1); h. it- B45 (2); hilesiz A+T "hilesiz, tedbirsiz" 1182 (1)

Az. hiylä; **Bşk.** häylä; **Kzk.** ayla; **Kır.** ile; **Özb.** hiylä; **Tat.** heyle; **Trk.** hile; **Tkm.** hīle; **Uyg.** hele, héle

himmet: gayret, emek, çalışma, çabalama ; **KB** h. 411 (13); h. beëtik tut- 5420 (1); h. uluğ tut- 5419 (1)

Az. hümmät, himmet; **Özb.** himmät; **Tat.** himmet; **Trk.** himmet; **Tkm.** himmät; **Uyg.** himmät, himmet

hişar: (hişār) kale; **KB** h. 4546 (1)

Az. hasar; **Trk.** hisar;

hiyanet: (hiyānet) hainlik, hıyanet ; **KB** h. 2011 (4)

Az. heyānet; **Bşk.** hiyanat; **Krç.** hiyanat; **Kzk.** kıyanat; **Kır.** kıyanat; **Özb.** hiyānät; **Tat.** hiyanet; **Trk.** hiyanet; **Tkm.** hiyānat; **Uyg.** hiyanät

huccet: delil; **KB** h. 2129 (1)

Özb. hüccät; **Uyg.** höccät, hüccet

hükema: (hükemā) hakimler, alimler, bilginler **KB** h. A9 (2)

Az. hükema

hüküm: hüküm, emir; **KB** h. 1261 (10); h.-i bil- 1279 (1); h.-i tegür- 3898 (1)

Az. hökm; **Bşk.** hököm; **Krç.** hokum ; **Kzk.** ükim; **Kır.** öküm ; **Özb.** hükm; **Tat.** hökēm; **Trk.** hüküm; **Tkm.** höküm; **Uyg.** höküm

hürmet: hürmet, itibar, ikram ; **KB** h. 2303 (12)

Az. hörmət; **Bşk.** hörmät; **Krç.** hurmet; **Kzk.** kurmet; **Kır.** urmet; **Özb.** hürmät; **Tat.** hörmət; **Trk.** hürmet; **Tkm.** hormat; **Uyg.** hörmət

I

ıyar: (ıyār) ayar ; **KB** ı.-m küēez- 5575 (1)

Az. ayar; **Trk.** ayar

İ

ıbret: ibret, kötü bir hadiseden alınan ders; **KB** ı. B76 (3)

Az. ibret; **Bşk.** ğibrät; **Kzk.** ğybrat; **Kır.** iyarat; **Özb.** ibrät; **Tat.** ğybrət; **Trk.** ibret; **Uyg.** ibret

ıbri: (ıbrī) mezamir, Zebur'un sureleri; İbrani, Yahudi **KB** ı. 78 (2)

ıkbāl: (ıkbāl) baht, talih, saadet ; **KB** i. B65 (1)

Az. ikbāl; **Trk.** ikbal; **Uyg.** ékbal

iklim: (iqlīm < Y.) ülke, diyar ; **KB** i. A16 (1)

Az. ilgim; **Bşk.** ik'lim, klimat; **Kzk.** klimat, iklim; **Kır.** klimat; **Özb.** iklim; **Tat.** ik'lim; **Trk.** iklim; **Tkm.** klimat; **Uyg.** iklim

ilah: (ilāh) tanrı, ilah ; **KB** i.-ī “Allahım, rabbim!” 47 (6)

Az. ilah; **Kzk.** ilahiy, ilāhi; **Özb.** ilāh; **Tat.** ilah; **Trk.** ilah; **Uyg.** ilah

ilel: beylere ve hanlara cevap verilirken kullanılan “evet” manasında söz, “baş üstüne” **KB** i. 1281 (6)

ilim: (‘ilm) ilim, bilme, biliş; **KB** ‘i. 4341 (10); (‘i.-ü kır’an) 6483 (1)

Az. elm; **Bşk.** ğilim; **Kzk.** ğılım; **Kır.** ilim, ğılım; **Özb.** ilm; **Tat.** gıylēm; **Trk.** ilim; **Tkm.** ılım; **Uyg.** ilm, ilim

iman: (imān) iman, inanmak, inanç ; **KB** i. 393 (2); i. küēez- 3741 (1)

Az. iman; **Bşk.** iman; **Gag.** iman, yıman; **Kzk.** iyman, iman; **Kır.** ıman, iman, ıyman; **Özb.** imān; **Tat.** iman; **Trk.** iman; **Tkm.** imān; **Uyg.** iman

imin: (<emīn) emin ; **KB** i. 2942 (4); i. bol- B21 (5); i. tut- 5577 (1); i. yorit- 5546 (1); iminlik A+T “emniyet” 5056 (3)

Az. emin; **Bşk.** imin ; **Tat.** imin ; **Trk.** emin; **Uyg.** emin

imtiḥan: (imtiḥān) imtihan, deneme, sınama, tecrübe ; **KB** i. 4379 (1)

Az. imtahan; **Bşk.** imtihan; **Kzk.** emtiḥan; **Kır.** imtikan; **Özb.** imtiḥān; **Tat.** imtihan; **Trk.** imtihan; **Uyg.** İmtihan

inayet: (‘ināyet) vakf, sa’y, himmet, gayret, kerem, ihsan, lutf, iyilik, ; **KB** ‘i. bir- 1797 (1); ‘i. kııl- 1267 (2)

Az. inayet; **Kzk.** ğıynayat; **Trk.** inayet; **Uyg.** inayet

işaret: (iṣāret) işaret, alamet ; **KB** i. 768 (1)

Az. işare; **Bşk.** işara; **Kzk.** iṣarat, iysara ; **Kır.** işaret, işaret; **Özb.** iṣārā, iṣārāt; **Tat.** işare, işaret; **Trk.** işaret; **Tkm.** iṣarat; **Uyg.** iṣarā, işaret

ittifak: birleşme, uyuşma, sözleşme ; **KB** i. bol- A13 (1)

Az. ittifağ; **Bşk.** ittifak; **Özb.** ittifāk; **Trk.** ittifak; **Uyg.** ittifaq

iyal: (‘iyāl) ç. bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimse; kadın, eş, çocuk ; **KB** ‘i. 3390 (1)

Trk. evlad u ıyal

iz(z): izzet, şeref, kıymet, itibar **KB** ‘i. 1247 (4)

K

ķabul: (ķabūl) kabul ; **KB** ķ. bol- B33 (1); ķ. kııl- A18 (1)

Az. ğebul; **Bşk.** kabul (itiv,alıv); **Gag.** kabul; **Krç.** kabul; **Kzk.** kabıldav, kabıl; **Kır.** kabul, kabıldō; **Özb.** kabul; **Tat.** kabul; **Trk.** kabul; **Tkm.** kabūl; **Uyg.** kabul

ķadir: (ķādir) güçlü, kudretli ; **KB** ķ. B2 (1)

Az. ğādir, ğedir; **Kzk.** qadir ; **Kır.** kadir ; **Özb.** kādir; **Tat.** kadēr ; **Trk.** kadir; **Tkm.** gadır; **Uyg.** ķadir

ķadr: kadr, değer ; **KB** ķ. 414 (2); ķ.-ini bil- B20 (3)

Az. ğedir, ğedr; **Bşk.** ķādir; **Kzk.** kadir; **Kır.** kadir, kadr; **Özb.** kadr, ķadr-ķımmāt; **Tat.** kadēr; **Trk.** kadir; **Tkm.** gadır; **Uyg.** ķedir, ķadir

ķafir: (kāfir) kafir ; **KB** ķ. 59 (7)

Az. kafer, kafir; **Bşk.** kafir; **Krç.** kâfir ; **Kzk.** kâpir; **Kır.** kâpir; **Özb.** kâfir; **Tat.** kâfēr; **Trk.** kafir; **Tkm.** kâpir; **Uyg.** kapir

kafur: (kāfūr) kafur ; **KB** k. 64 (5); k. saç- 5450 (2)

Az. kafur; **Tkm.** k p r; **Uyg.** kapur;

 aht: k tl k **KB**  . 6568 (1)

 alem: kalem ; **KB**  . 268 (15)

Az. gelem ; **B k.**  al m; **Gag.** kalem; **Kr .** kalam; **Kzk.** kalam, kalem; **Kır.** kalem; ** zb.** kal m; **Tat.** kalem; **Trk.** kalem; **Tkm.** galam; **Uyg.**  al m

 anaat: ( an at) kanaat ; **KB**  . C64 (4);  . tile- B10 (1)

Az. genaet; **B k.**  an g t; **Gag.** kanaat; **Kzk.** kana at, kanat; **Kır.** kanaat; ** zb.** kan at
Tat. kanegat; **Trk.** kanaat; **Tkm.** kan g t; **Uyg.**  anaet

 aranfil: ( aranf l) karanfil; **KB**  . 71 (1)

Az. g renfil; **B k.**  an fir; **Gag.** karanfil; **Kr .** kalampir, karampil; **Kzk.** qalampir; **Tat.** kanef r; **Trk.** karanfil;
Uyg.  al mp r

 arar: ( ar r) karar; **KB**  . 4758 (1)

Az. g erar ; **B k.** karar; **Gag.** karar; **Kzk.** karar; **Kır.** karar; ** zb.** kar r; **Tat.** karar; **Trk.** karar; **Tkm.** karar; **Uyg.** karar

 aşab: hint kumaşı ; **KB**  . 5368 (1)

Kr . kasab( izgili dokuma anlamında)

 avi: kav  kavi, sağlam ; **KB**  . 2055 (1)

Az. g evi; **Gag.** kavi; **Trk.** kavi

 ayşar: kayser ; **KB**  . 6547 (1)

Az. geys r ; ** zb.** kays r ; **Trk.** kayser

 ayşari: ( aysari) kayserle ilgili, kayseri (bir kuş  eşidi) **KB**  . 94 (1)

 aza: ( az ) kaza, h k m; **KB**  . 1431 (5);  . yorit- 3195 (2)

Az. g eza; **B k.** b l -kaza; **Kr .** kaza ; **Kzk.** kaza, qaza ; **Kır.** kaza ; ** zb.** kaz  ; **Tat.** kaza; **Trk.** kaza; **Tkm.** kaz 
; **Uyg.**  aza

 azi: ( az ) kad  **KB**  . 5329 (1)

Az. g azi; **Kır.** gazi; **Trk.** kadi; **Uyg.** gazi

kefare: (kef ret) kefare, bor  ; **KB** k. 5981 (1); k. bol- 5979 (1)

Trk. kefare

Uyg. kapalet

kemal: (kem l) olgunluk; **KB** k. B2 (2)

Az. kemal; **Kzk.** kemel; **Kır.** kemel; **Trk.** kemal; **Uyg.** kamal

kerim: (ker m) kerim ; **KB** k. 5667 (1)

Az. kerim; **Kzk.** kerim ; **Kır.** kerim; **Trk.** kerim

k lam: (k l m) kalem **KB**  . 293 (1)

 ismet: k smet ; **KB**  . 1742 (2)

Az. g ismet ; **Gag.** k smet; ** zb.** k sm t; **Trk.** k smet; **Tkm.** k smat; **Uyg.**  ismet

 ıssa: hikaye ; **KB**  . bir- 2498 (1)

Az. g isse; **B k.** k ssa; **Kzk.** k ssa, giyssa; ** zb.** k ss ; **Tat.** k yssa; **Trk.** k ssa; **Tkm.** k ssa; **Uyg.**  isse

kıran: (kırān) yakınlık KB şahib-ķ. “çok talihli ve güçlü (hükümdar)” 3007 (1)

kıyam: (kıyām) kalkış; **KB** ķ. kı1- 5443 (1)

Az. ğiyam; **Kır.** kıyam; **Özb.** kıyām; **Tat.** kıyam; **Trk.** kıssa; **Uyg.** kıyam;

kıyamet: (kıyāmet) kıyamet; **KB** ķ. 48 (1)

Az. ğiyamet; **Bşk.** kıyāmāt ; **Gag.** kıyamet; **Krç.** kadamat, kıyamāt, kıyamıt; **Kzk.** kıyamet

Kır. kıyamāt; **Özb.** kıyāmāt; **Tat.** kıyamet; **Trk.** kıyamet; **Tkm.** kıyāmāt; **Uyg.** kıyamet

kıyas: (kıyās) kıyas; **KB** ķ. 640 (2)

Az. ğiyas; **Özb.** kıyās; **Tat.** kıyas; **Trk.** kıyas; **Uyg.** kıyas

kıymet: kıymet, değer; **KB** ķ. 2803 (4)

Az. ğiymet; **Gag.** kıymet(li); **Özb.** kıymāt; **Tat.** kıymet; kıybat “pahalı” ; **Trk.** kıymet; **Tkm.** ğımmat; **Uyg.** kımmet

kimya: (kīmiyā) kimya; **KB** k. 310 (1)

Az. kimya; **Bşk.** ğimiya; **Krç.** himiya; **Kzk.** ğimiya; **Kır.** ğimiya ; **Özb.** kimyā; **Tat.** himiye; **Trk.** kimya; **Tkm.** himiya; **Uyg.** ğimiya, ğimiye

kisra: (kisrā) eski İnan hükümdarlarına verilen ad **KB** k. bol- 6547 (1)

kitab: (kitāb) kitap ; **KB** k. A9 (36)

Az. kitab; **Bşk.** kitab; **Krç.** kitab; **Kzk.** kitab; **Kır.** kitep; **Özb.** kitāb; **Tat.** kitap; **Trk.** kitap; **Tkm.** kitāp; **Uyg.** kitap

ķudret: kudret ; **KB** kudretlġ “A+T kudretli” ķ. A2 (1)

Az. ğüdre; **Bşk.** kozrāt; **Gag.** kudret; **Krç.** kudret; **Kzk.** kudret, kudire; **Kır.** kudret; **Özb.** kudrāt; **Tat.** kodret; **Trk.** kudret; **Tkm.** gudrat; **Uyg.** ķudret

ķur’an: (ķur’an) Kur’an-ı Kerim ; **KB** k. (ġilm-ü ķ.) 6483 (1)

Az. gur’an; **Bşk.** kor’an; **Kzk.** kuran ; **Kır.** kuran; **Özb.** kur’an; **Tat.** kor’en; **Trk.** kur’an; **Tkm.** guruhān; **Uyg.** kur’an

küsür: (küsür) artan bölümler, kesirler **KB** k. 4379 (1)

Trk. kūsür

kürsi: (kürsī) taht; **KB** k. 771 (5)

Az. kürsü, kürs; **Kzk.** kusi; **Kır.** kürsü ; **Özb.** kürsi; **Trk.** kürsü; **Uyg.** kürsi

L

afz: söz ; **KB** l. 471 (1)

Az. lafz; **Kır.** lebiz; **Özb.** lafz; **Trk.** lafız;

laķab: lakap ; **KB** l. ur- A18 (1)

Az. legāb ; **Bşk.** lākāp; **Gag.** laap; **Kzk.** lakap, lagab ; **Kır.** lakap at; **Özb.** lakab; **Trk.** lakap; **Tkm.** lakam; **Uyg.** lākām, leķep

levh-u ķalem: F.+T. levh ile kalem **KB** l. 2227 (1)

liķa: (liķā) yüz, ķehre ; **KB** B77 (2)

Az. liķa; **Kzk.** liķa

liv?: sofra, tepsi **KB** l. 2549 (3)

M

ma’cun: (ma’cūn) macun, kuvvet ilacı; **KB** m. 2887 (1)

Az. ma'cun, mecun; **Trk.** macun; **Tkm.** məcum

mal: (mâl) mal ; **KB** m. 1051 (19); m. 184 (21)

Az. mal; **Bşk.** mal; **Gag.** mal; **Krç.** mal ; **Kzk.** mal; **Kır.** mal; **Özb.** mâl; **Tat.** mal; **Trk.** mal; **Tkm.** māl; **Uyg.** mal

ma'lum: (ma'lüm) belli; **KB** m. kı1- A11 (1)

Az. me'lum; **Bşk.** mäğlüm; **Kzk.** mälüm; **Kır.** mälüm; **Özb.** mä'lüm; **Tat.** meglüm; **Trk.** malum; **Tkm.** mälüm; **Uyg.** melum

ma'ni: (F.< A. ma'nā) mana, anlam ; **KB** m. 742 (36)

Az. me'na; **Bşk.** mäğnä; **Krç.** magana ; **Kzk.** mağına ; **Kır.** māni; **Özb.** ma'na; **Tat.** megne; **Trk.** mana; **Tkm.** māni; **Uyg.** mena, mana

ma'ruf: (ma'rūf) bilinen, tanınan ; **KB** emr-u m. "bilineni emretme" 6472 (1)

Az. me'ruf; **Trk.** maruf

mecaz: (mecāz) mecaz ; **KB** m. 3252 (1)

Az. mecaz; **Gag.** mecez ; **Özb.** məcāz; **Trk.** mecaz; **Uyg.** mecaz

melik: melik, hükümdar; **KB** m. B43 (14); meliklik "hükümdarlık" m. B68 (1)

Az. mälük, melik; **Gag.** malik; **Kzk.** mälük; **Özb.** mälük; **Trk.** malik, melik; **Uyg.** malik

memalik: (memälük) memleketler, ülkeler **KB** m. (enisü'l-m.) B28 (1)

meni: (meni) meni, sperm , döl suyu **KB** m. 5413 (1)

Trk. meni

menzil: menzil ; **KB** m. 1387 (1)

Az. mänzil; **Gag.** menzil; **Özb.** mänzil; **Trk.** menzil; **Uyg.** menzil

mescid: mescit ; **KB** m. 5486 (4)

Az. mescid; **Bşk.** mäsit; **Krç.** mejgit; **Kzk.** meşit; **Kır.** kiçine meçit, meçit; **Özb.** mäscid; **Tat.** meçêt; **Trk.** mescit; **Tkm.** metcît; **Uyg.** meçit, méçit

mesel: söz, atasözü ; **KB** m. 208 (12); m.-de kel- 110 (3)

Az. mesel; **Kzk.** mesel ; **Kır.** mesel; **Özb.** mäsäl ; **Tat.** mesel; **Trk.** mesel; **Uyg.** mesel

meşgul: (meşgul) meşgul; **KB** m. kı1- 5116 (1)

Az. meşgul; **Bşk.** mäşğül(li); **Özb.** maşğul; **Tat.** meşğul'; **Trk.** meşgul; **Tkm.** meşğül; **Uyg.** meşğul

meşriq: (maşriq) maşriq, doğu ; **KB** m. 5678 (1); m. ili+ B19 (2); m. meliki A25 (2); m. vilayeti+ A13 (1)
meşriqliq "doğulu" m. A20 (1)

Az. meşriq; **Trk.** maşriq; **Uyg.** meşriq

mevlud: (mevlüd) mevlit, doğum ; **KB** mevludluq A+T "mevliqli, doğumlu" m. A23 (1)

Az. mövlüd; **Bşk.** mävlit ; **Kzk.** mävlit; **Kır.** mevlüt, mavlut, moolut; **Özb.** mävlüd; **Trk.** mevlüt; **Uyg.** mävlüt

mezalim: (mezälüm) mezalim, haksızlık **KB** m. 2499 (1)

miḥnet: miḥnet, sıkıntı ; **KB** m. 932 (11); m. bol- 6450 (1)

Az. möhnet; **Bşk.** miḥnät; **Kzk.** mehnat; **Kır.** mēnet, menet; **Özb.** mehnät; **Tat.** miḥnet; **Trk.** miḥnet;

millet: millet; **KB** m. 89 (1)

Az. millet; **Bşk.** millät; **Gag.** millet; **Krç.** millet; **Kzk.** millät; **Özb.** milät; **Tat.** millet; **Trk.** millet, **Tkm.** millet; **Uyg.** millet

minnet: minnet; **KB** m. (ḥamd-u sipas-ü m.) A1 (1); m. ur- 857 (1)

Az. minnet; **Özb.** minnâtdâr(lık), minnât(dârçilik); **Trk.** minnet; **Tkm.** minnet(dârlık); **Uyg.** minnet

mîras: (mîrās) miras; **KB** m. B14 (1)

Az. mîras, miras; **Bşk.** miras; **Kzk.** miyras; **Kır.** muras, meres, muraz, miras; **Özb.** merâs; **Tat.** miras; **Trk.** miras; **Tkm.** mirâs; **Uyg.** miras

misahat: (misāhat) mesaha ilmi, yer ölçme **KB** m. 2633 (2)

mişal: (misāl) misal, örnek ; **KB** m. 2684 (1)

Az. misal; **Bşk.** misal; **Kzk.** misal; **Kır.** misal; **Özb.** misâl; **Tat.** misal; **Trk.** misal; **Tkm.** misâl; **Uyg.** misal

mizab: (mîzāb) su yolu, oluk **KB** m. 4656 (1)

mu‘abbir: rüya tabircisi **KB** m. 6020 (2)

mu‘azzim: büyüücü, efsuncu **KB** m. 4364 (4)

muḥal: (muḥāl) muhal, imkansız, olmayacak ; **KB** m. 968 (6)

Özb. mähâl; **Trk.** muhal;

muḥtesib: hesaplayıcı, matematikçi; **KB** m. 5588 (2)

Trk. muhtesip; **Uyg.** muhtasip

mu‘in: (mu‘īn) yardımcı **KB** m. 89 (1)

muḫabel: (muḫābel) karşılaştırma; **KB** m. cebr-ü m “cebir” oḫı- 4382 (1)

Az. muḡabil; **Özb.** mukâbil; **Trk.** mükabil

muḫır: ikrar eden, söyleyen **KB** m. 4780 (1)

munazara: (munāzara) münazara, tartışma ; **KB** m. A36 (1); m. 4ıl- C46 (4)

Özb. munâzärä; **Trk.** münazara; **Uyg.** munazirä, munazile

muṣannif: musannif, yazar; **KB** m. A37 (1)

Az. müsennif

musallaḫ: musallat; **KB** m. 5947 (1)

Trk. musallat; **Tkm.** musallat

muṭi‘: boyun eğen, itaat eden; **KB** m. bol- 5946 (1)

Az. müti; **Trk.** muti

müfaca: (müfâce) birdenbire, oluverme, ansızın gerçekleşme **KB** m. 1452 (2)

müflis: iflas etmiş; **KB** m. 3985 (2)

Az. müflis; **Trk.** müflis; **Tkm.** müflis;

müfsid: fesatçı, bozguncu **KB** m. 2106 (1)

mülk: memleket; **KB** m. B37 (3)

Az. mülk ; **Bşk.** mölik,milik, mölkät; **Gag.** mülk; **Kzk.** mülük ; **Kır.** mülk; **Özb.** mülk, māl-mülk; **Tat.** milêk; **Trk.** mülk; **Tkm.** mülk; **Uyg.** mülük, mülkiy

mülket: saltanat **KB** m. B37 (2)

müluk: (mülük) hükümdarlar **KB** m. (pendname-i m.) A23, (edebü’l-m.) B28 (1)

mü‘min: mümin, iman etmiş ; **KB** m. 397 (5)

Az. mö'min; **Kzk.** mü'min; **Kır.** momun; **Özb.** momin; **Trk.** mümin; **Tkm.** mömîn;

münafık: (münāfık) münafık; **KB** m. 59 (2)

Az. münāfıg; **Kzk.** münafıq; **Özb.** munāfık; **Trk.** münafık; **Uyg.** munapık

müneccim: müneccim ; **KB** m. C58 (1)

Az. müneccim; **Özb.** münāccim; **Trk.** müneccim; **Tkm.** müneçcim; **Uyg.** munāccim;

münkalib: değişmiş, dönüşmüş olan **KB** m. 743 (2)

münker: inkar edilen **KB** nehy-ü m. “yasaklanan şeylerden kaçınma” 6472 (1)

mürid: (murīd) mürit; **KB** m. 6286 (1)

Az. mürid; **Bşk.** mörید; **Kzk.** müriyt, mürit; **Kır.** murut ; **Özb.** murid; **Trk.** mürit; **Tkm.** mürīt; **Uyg.** mürid

mürüvvet: mürüvvet, insanlık ; **KB** m. 413 (9); m. bol- 2970 (1)

Az. mürüvvet; **Özb.** mürüvvät; **Trk.** mürüvvet

müsafir: (musāfir) yolcu; **KB** m. bol- 1388 (1)

Az. misafir; **Bşk.** mösafır; **Gag.** musafir; **Kzk.** müsāpir ; **Kır.** musapır ; **Özb.** musāfir(hānā); **Tat.** mösafır; **Trk.** müsafir

müsülman: (müsülmān) A, F Müslüman; **KB** m. 3250 (13) müsülmanlık A+T m. 5488 (1)

Az. müselman; **Bşk.** mösölman; **Krç.** musliman, busurman; **Kzk.** musılman ; **Kır.** musulman, musurman; **Özb.** müsülmān; **Tat.** mösölman; **Trk.** müslüman; **Tkm.** musulmān; **Uyg.** musulman

N

naşihat: (naşīhat) nasihat, öğüt ; **KB** n. 5395 (5)

Az. nesihat; **Bşk.** ügüt-nāşihät; **Gag.** nasaat; **Krç.** masagat; **Kzk.** nasiyhat; **Kır.** nasıykat, nasiyat, asaat; **Özb.** nāshät; **Tat.** nesiyhet; **Trk.** nasihat; **Tkm.** nesīhat; **Uyg.** nesihät, nēsīhat

naşir: (nāşir) yardımcı **KB** n. 89 (1)

nefes: nefes, soluk; **KB** n. 1213 (1)

Az. nefes; **Kzk.** nefes; **Özb.** nāfäs; **Trk.** nefes; **Tkm.** nepes; **Uyg.** nepes

nefs: nefis **KB** n. 3635 (10); (hava n.) 3342 (6)

Az. nefis

Trk. nefis

Uyg. nepis

nehy-ü münker: şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama **KB** n. 6472 (1)

neseb: aile, soy; **KB** n. B57 (1)

Az. neseb; **Bşk.** nāsıl-nāsāp; **Kzk.** nesep; **Özb.** nāsāb, nāsl-nāsāb; **Tat.** nesēl-nesep; **Trk.** nesep; **Uyg.** nesep

nevbet: resmi yerlerde belli zamanlarda çalınan davul ; **KB** n. tuğı ur- 86 (1)

Az. növbe; **Kzk.** nāvbat, nāvbet ; **Kır.** nöböt; **Özb.** nāvbat(çılık); **Tat.** nevbet; **Trk.** nöbet; **Tkm.** nobat(çılık); **Uyg.** novät(çılık)

nihayet: (nihāyet) son, bitiş; **KB** n. A16 (4)

Az. nehayet; **Bşk.** nihayat; **Özb.** nihāyät; **Tat.** nihayet; **Trk.** nihayet; **Uyg.** nahayiti

ni'met: nimet; **KB** n. 756 (40)

Az. ne'met; **Bşk.** niğmät; **Özb.** ne'mät, nāz-ne'mät; **Tat.** nigmet; **Trk.** nimet; **Tkm.** niğmat; **Uyg.** nemät, német

niyet: niyet ; **KB** n. kııl- 5732 (2), n.-ni kııl- 5722 (1)

Az. niyyät; **Bşk.** niyät; **Gag.** neet; **Krç.** innet ; **Kzk.** niyet; **Kır.** niyet, neet; **Özb.** niyät; **Tat.** niyet; **Trk.** nimet; **Tkm.** niyet; **Uyg.** niyet

nizam: (nizām) nizam ; **KB** n. B59 (1)

Az. nizam; **Bşk.** nizam; **Gag.** nizam ; **Kzk.** nizam; **Tat.** nizam; **Trk.** nizam; **Tkm.** nizām; **Uyg.** nizam

nuḡul: (nuḡūl) nakiller **KB** n. ur- 4660 (1)

nur: (nūr) nur ; **KB** n. 91 (1)

Az. nur; **Bşk.** nur; **Gag.** nur; **Krç.** nūr; **Kzk.** nur; **Kır.** nur; **Özb.** nur; **Tat.** nur; **Trk.** nur; **Tkm.** nur; **Uyg.** nur

nücum: (nücüm) yıldızlar ilmi, hey'et ilmi ; **KB** n. 2632 (1)

Az. nücum; **Trk.** nücum; **Uyg.** nucum

R

rab(b): Rab, tanrı; **KB** r. 116 (16)

Az. rebb; **Kzk.** rabbı; **Özb.** rāb(b); **Tat.** rabbê, rabbu; **Trk.** rab; **Uyg.** reb

raḡat: (rāḡat) rahat, dinlenme ; **KB** r. 40 (4)

Az. rahat; **Bşk.** rāḡät; **Gag.** raat; **Krç.** rahat ; **Kzk.** raḡat, raqat; **Kır.** irahat, irakat; **Özb.** rāḡät; **Tat.** rehet; **Trk.** rahat; **Tkm.** rāḡat; **Uyg.** rahet

raḡmet: rahmet ; **KB** r. 3650 (11)

Az. rehmet; **Bşk.** rāḡmät; **Gag.** raamet; **Kzk.** raḡmet, rakmet; **Kır.** irakmat; **Özb.** rāḡmät; **Tat.** rehmet; **Trk.** rahmet; **Uyg.** reḡmet

raıyyet: raiyyet, bir hükümdarın idaresi altında bulunan ve vergi veren halk ; **KB** r. B43 (8)

Az. rreiiyyet; **Özb.** riāyā; **Tkm.** rāyat ; **Uyg.** riayā

rekve: (rekve, rükve, rikve) deriden yapılmış su kabı, çanak **KB** r. 6326 (3)

resul: (resūl) resul, Hz. Muhammed **KB** r. B7 (1)

Trk. resul; **Uyg.** resul

rica: (ricā) rica ; **KB** r. 3673 (2)

Az. rica; **Gag.** rice; **Özb.** recä(läştirmāk); **Trk.** rica ; **Uyg.** rica

riyaset: (riyāset) başkanlık; **KB** r. 2127 (1)

Az. reyaset; **Trk.** riyaset; **Uyg.** riyaset

rumi: (rūmī) rumi, Anadolu **KB** r. 3948 (4)

S

safat: (sāfat) saat; **KB** s. 3615 (2)

Az. saat; **Bşk.** sāḡät; **Gag.** saat; **Krç.** sagat ; **Kzk.** saḡat; **Kır.** saat ; **Özb.** sääät; **Tat.** seget; **Trk.** saat; **Tkm.** sāḡat; **Uyg.** saet

şaba: (şabā) saba, gün doğusundan esen sabah rüzgarı; **KB** ş. yili 71 (1)

Az. seba; **Bşk.** saba (yili); **Özb.** säbā; **Tat.** saba ; **Trk.** saba; **Tkm.** sabā; **Uyg.** seba

şabir: (şabr) sabır; **KB** ş. 586 (3); ş. kıl- 587 (4)

Az. sebir; **Bşk.** sabır(lık); **Gag.** sabur ; **Kzk.** sabır; **Kır.** sabır; **Özb.** säbr; **Tat.** sabır; **Trk.** sabır; **Tkm.** sabır; **Uyg.** sevir

şabur: (şabūr) sabırlı **KB** ş. 1867 (1)

şabit: (şābit) sabit; **KB** ş. 833 (2)

Az. sabit; **Bşk.** säbit; **Kzk.** sabıt ; **Özb.** säbit; **Trk.** sabit; **Uyg.** sabit

şahabe: (şahābe) sahabe **KB** ş. 22 (2)

şahib: (şāhib) sahip; **KB** ş. 3007 (1)

Az. sahib; **Özb.** sâhib; **Trk.** sahip; **Uyg.** sahip

şavab: (şavāb) doğru, doğruluk; **KB** ş. 1907 (3)

Az. savab; **Bşk.** savap; **Krç.** suvap; **Kzk.** savap; **Kır.** sōp; **Özb.** sävâb; **Tat.** savap; **Trk.** sevap; **Tkm.** soğāp; **Uyg.** savap

sebeb: sebep, bahane; **KB** s. 886 (8); s. bol- 1488 (4)

Az. sebeb; **Bşk.** sâbâp; **Gag.** sebep; **Krç.** sebeb; **Kzk.** sebeb; **Kır.** sebeb; **Özb.** sâbâb; **Tat.** sebep; **Trk.** sebeb; **Tkm.** sebâp; **Uyg.** sevep

sefer: sefer; **KB** s. 1417 (1)

Az. sefer; **Bşk.** sâfâr; **Gag.** sefer; **Kzk.** sapar; **Kır.** sapar; **Özb.** sâfâr; **Tat.** sefer; **Trk.** sefer; **Tkm.** sapar; **Uyg.** seper;

sehar: seher; **KB** s. 2684 (1)

Az. seher; **Bşk.** sâhâr; **Kzk.** sahar; **Kır.** sâr; **Özb.** sâhâr; **Tat.** sâhâr; **Trk.** seher; **Tkm.** sāher; **Uyg.** seher

selam: (selām) selam; **KB** 20 (38)

Az. salam; **Bşk.** sâlām; **Gag.** selem; **Krç.** salam; **Kzk.** sälem; **Kır.** salam; **Özb.** sâlām; **Tat.** selam; **Trk.** selam; **Tkm.** salām; **Uyg.** salam

selamet: (selāmet) selamet; **KB** s. 1481 (12); s. bol- 5058 (2); selametliġ “selamette olma” s. 5059 (1)

Az. salamat; **Bşk.** hav-sâlāmât(lik); **Gag.** selemet; **Kzk.** sälemet; **Kır.** salamat; **Özb.** sâlāmât; **Tat.** selamet; **Trk.** selamet; **Tkm.** salāmât; **Uyg.** salamet

sena: (senā) sena, övgü **KB** s. 2 (7); s. kı- 3116 (1)

Az. sena; **Trk.** sena; **Uyg.** sena

sera: (şerā) toprak; **KB** s. 24 (3)

Trk. sera; **Uyg.** sera

serġan: (<seretān) seretan burcu, yengeç burcu **KB** s. 744 (1)

sevda: (sevdā) sevda; **KB** s. 6012 (2)

Az. sévda; **Gag.** sevda; **Özb.** sävdāyi; **Trk.** sevda

şifat: sıfat, vasıf; **KB** ş. C17 (8)

Az. sıfāt; **Bşk.** sıfāt; **Krç.** sıfāt; **Kzk.** sıpat, sıypat; **Kır.** sapat; **Özb.** sıfāt; **Tat.** sıyfāt; **Trk.** sıfat; **Tkm.** sıpat; **Uyg.** süpet

sır(r): sır, gizli söz; **KB** s. 505 (19); sır(r) s. 392 (1)

Az. sır, sîr; **Bşk.** sir; **Kzk.** sır; **Kır.** sır; **Özb.** sir; **Tat.** sêr; **Trk.** sır; **Tkm.** sır; **Uyg.** sir

siyaset: (siyāset) siyaset; **KB** s. 411 (14)

Az. siyaset; **Bşk.** säyāsât; **Kzk.** sayasat; **Kır.** sayasat; **Özb.** siyāsât; **Tat.** seyaset; **Trk.** siyaset; **Tkm.** sıyāsât; **Uyg.** siyaset

su'al: (su'āl) soru; **KB** s. S.67 (78)

Az. sual; **Kzk.** saval; **Kır.** sobol; **Özb.** sävâl; **Tat.** söâl'; **Trk.** sual; **Tkm.** sovâl; **Uyg.** sual

şuhbet: sohbet; **KB** ş. 3584 (3)

Az. söhbet; **Kzk.** suhbat; **Kır.** suhbat; **Özb.** sühbât; **Trk.** sohbet; **Tkm.** söhbet; **Uyg.** söhbet

şultan: (sulġān) sultan; **KB** ş. 3458 (2)

Az. sultan; **Bşk.** soltan; **Gag.** sultan; **Kzk.** soltan, sultan; **Kır.** sultan; **Özb.** sultân; **Tat.** soltan; **Trk.** sultan; **Tkm.** soltan; **Uyg.** sultan

şuret: (süret) süret, biçim, görünüş ; **KB** §. 20 (4)

Az. suret; **Bşk.** hürât ; **Gag.** surat ; **Krç.** surat ; **Kzk.** süret, suret ; **Kır.** süröt ; **Tat.** sürât; **Trk.** suret; **Uyg.** süret

sünnet: sünnet ; **KB** s. 4575 (1)

Az. sünnet; **Bşk.** sönnât; **Krç.** sündet; **Kzk.** sündet; **Kır.** sünnöt; **Özb.** sünnât; **Tat.** sönnet; **Trk.** sünnet; **Tkm.** sünnet; **Uyg.** sünnet

Ş

şair: (şâ'ir) şair; **KB** §. 412 (21)

Az. şair; **Bşk.** şağır; **Kzk.** şayır; **Özb.** şâir; **Tat.** şagır; **Trk.** şair; **Tkm.** şâhîr; **Uyg.** şair

şart: şart; **KB** §. B36 (2)

Az. şart, şert

Bşk. şart; **Krç.** şart ; **Kzk.** şart; **Kır.** şart; **Özb.** şart-şarâit; **Tat.** şart; **Trk.** şart; **Tkm.** şert; **Uyg.** şert

şehadet: (şehâdet) şehâdet, kelime-i şehadet ; **KB** §. 394 (2)

Az. şehadet; **Özb.** şahâdat(nâma); **Tat.** şahedet; **Trk.** şehadet; **Tkm.** şahâdat(nâma); **Uyg.** şahadet

şehvet: şehvet **KB** §. 6352 (1)

Az. şehvet; **Özb.** şâhvât; **Tat.** şehvet; **Trk.** şehvet; **Uyg.** şehvet

şek(k): şüphe ; **KB** §. 25 (12)

Az. şekk; **Bşk.** şik; **Kzk.** şek ; **Kır.** şek; **Özb.** şäk-şübhä; **Tat.** şik; **Trk.** şek; **Tkm.** şek; **Uyg.** şäk, şek

şer(r): kötülük **KB** §. 5063 (3)

Az. şer; **Kzk.** şer ; **Tat.** şer; **Trk.** şer; **Tkm.** şer

şerab: (şerâb) içki, şarap; **KB** §. 1060 (1)

Az. şerab; **Bşk.** sârâp; **Gag.** şarap; **Kzk.** şarap; **Kır.** şarap; **Özb.** şarâp; **Tat.** şerab; **Trk.** şarap; **Tkm.** şerâp; **Uyg.** şarap

şerabdar: (şerâbdâr) A+F kilercibaşı **KB** “saki” §. C41 (1)

şeriat: (şerî'at) şeriat ; **KB** §. 54 (8)

Az. şeriet; **Bşk.** şariğât; **Kzk.** şariyat, şariygat; **Kır.** şariyat, şaraat, şariyat; **Özb.** şariät; **Tat.** şerigat; **Trk.** şeriat; **Tkm.** şerîğat; **Uyg.** şeriet

şerif: (şerîf) şerefli; **KB** §. B64 (1)

Az. şerif; **Gag.** şerif; **Tat.** şerif; **Trk.** şerif; **Uyg.** şerip

şifa: (şifâ) şifa, derman ; **KB** §. 1110 (3)

Az. şefa; **Kzk.** şiypa; **Kır.** şıpa ; **Özb.** şifâ; **Tat.** şifa; **Trk.** şifa; **Tkm.** şipâ; **Uyg.** şıpa

şir: şiiir ; **KB** §. 1181 (4)

Az. şe'r; **Bşk.** şığır; **Kır.** şığır ; **Özb.** şe'r; **Tat.** şığır'; **Trk.** şiiir; **Tkm.** şığır; **Uyg.** şeir, şeir

şübhe: şüphe ; **KB** §. 3546 (2)

Az. şübhe; **Bşk.** şöbhä; **Gag.** şüpe; **Kzk.** şübä; **Özb.** şübhä; **Tat.** şöbhe; **Trk.** şüphe; **Tkm.** şübhe; **Uyg.** şübhe

şükür: (şükür) şükür ; **KB** §. 109 (17); §. kı1- 311 (15)

Az. şükür; **Bşk.** şökör(lik); **Gag.** şükür; **Krç.** şukur; **Kzk.** şükir; **Kır.** şügür; **Özb.** şükür; **Tat.** şökêr; **Trk.** şükür; **Tkm.** şükür; **Uyg.** şükür

T

ta'at: (tâ'at) ibadet **KB** t. 362 (21)

tabʿ: huy, tabiat **KB** ʧ. 4624 (3)

taʿbir: (taʿbīr) t̄abir; **KB** t. ʧıl- C74 (2)

Az. teʿbir; **Özb.** tāʿbir; **Tat.** tegbir; **Trk.** tabir; **Uyg.** tabir, tebir

tac: (t̄ac) taç; **KB** t. 89 (2)

Az. tac; **Bşk.** taj; **Kzk.** t̄aj, taj; **Kır.** taci; **Özb.** t̄ac; **Tat.** tac; **Trk.** taç; **Tkm.** t̄aç, taç; **Uyg.** tac

taḳat: (t̄aḳat) güç, kuvvet ; **KB** ʧ. 5288 (2)

Az. tāḳāt, taḳet; **Bşk.** t̄aḳāt; **Kzk.** takat; **Kır.** takat; **Özb.** t̄aḳat; **Tat.** tekatʿ; **Trk.** takat; **Tkm.** takat; **Uyg.** taḳet

taḳati: (taḳātī) takat, kudret **KB** ʧ. B52 (2)

taḳdir: (taḳdīr) takdir, karar verilen ; **KB** t. 3194 (2)

Az. teḳdir; **Bşk.** t̄aḳdir; **Kzk.** taḳdır; **Kır.** taḳdır, takdır; **Özb.** takdir; **Tat.** tekdir; **Trk.** takdir; **Tkm.** takdīr; **Uyg.** teḳdir, teḳdir-ḳismāt

taḳşir: (taḳşīr) kusūr; **KB** t. 5289 (1)

Az. teḳsir; **Trk.** taksir

tamaʿ: tamahkarlık; **KB** ʧ. 4294 (1)

Az. tamah; **Gag.** tamaa, tamah; **Kzk.** tamah; **Kır.** tama; **Özb.** t̄amā(girlik); **Trk.** tamah; **Uyg.** tama(ḡarlik), teme

tamam: (tamām) tamam, tamamlanmış; **KB** t. 5060 (6); tamam **KB** t. 225 (4)

Az. tamam; **Gag.** tamam, taman; **Kzk.** tamam; **Kır.** tama; **Özb.** t̄amām ; **Tat.** tamam~tamam **Trk.** tamam; **Tkm.** tamam(lama) ; **Uyg.** tamam

tarab: (tarāb) neşe; **KB** ʧ. 5270 (1)

Az. tarap

tarikāt: (tarīḳat) tarikat; **KB** ʧ. 2970 (2)

Az. teriḳet; **Kzk.** tariḳat, tariḳat; **Özb.** t̄arikat; **Tat.** tarikatʿ; **Trk.** tarikat; **Tkm.** tarīkat; **Uyg.** teriḳet

taşnif: (taşnīf) tasnif, yazma ; **KB** ʧ. ʧıl- A15 (2)

Az. tesnif ; **Özb.** t̄asnif; **Trk.** tasnif

taḅşif: (taḅşīf) tansif, yarı yarıya bölme, iki eşit kısma ayırma **KB** t. 4380 (1)

taʿziyet: başsaḳlığı; **KB** t. ʧıl- 623 (3)

Az. teʿziye; **Kzk.** taziye; **Özb.** tāʿziyā; **Trk.** taziye; **Uyg.** teziye

taẓʿif: (taẓʿīf) iki kat artırma **KB** t. 4380 (1)

tefrīk: (tefrīḳ) tefrik, ayırma, ayırdetme ; **KB** t. 4381 (1)

Az. tefriḳe; **Trk.** tefrik

tertīb: (tertīb) tertip, düzen ; **KB** B36 (2)

Az. tertib ; **Bşk.** t̄artip(k̄a kiltiriv) ; **Gag.** tertip; **Kzk.** t̄artip; **Kır.** tartip; **Özb.** t̄artib; **Tat.** tertip; **Trk.** tertip; **Tkm.** tertīb; **Uyg.** tertip

tesbīḥ: (tesbīḥ) tesbih; **KB** t. 3287 (1)

Az. tesbeh, tesbēḥ; **Bşk.** tisbi, t̄asbih; **Kzk.** taspik, tesbih; **Kır.** tesme, tepse; **Özb.** t̄asbeh; **Tat.** tesbih; **Trk.** tespih; **Tkm.** tesbi; **Uyg.** tesbiḥ

tevbe: tövbe ; **KB** t. 5711 (4); t. ʧıl- 5289 (2)

Az. tövbä; **Bşk.** tävbä; **Kzk.** tävbe; **Kır.** toba; **Özb.** tävbä; **Tat.** tevbe; **Trk.** tövbe; **Tkm.** t̄öba; **Uyg.** tova, tova

tevfik: (tevfîk) Tevfik; **KB** t. 1430 (19)

Tat. tevfik; **Trk.** tevfik; **Uyg.** tevpik

tıb: (tıbb) tıp ; **KB** t. 2632 (1)

Az. tıbb; **Özb.** tib; **Trk.** tıp; **Uyg.** tib; tip

tiryak: (tırıyâk) tiryak, yılan sokmasına karşı kullanılan panzehir ; **KB** t. 1064 (1)

Az. tiryek; **Trk.** tiryak; **Tkm.** tiryek

U

uq̣bi: (F < uq̣bā) ahiret, öbür dünya **KB** ʕu. 2157 (19)

ʕulema: (ʕulemā) alimler **KB** ʕu. A10 (1)

ʕumür: (ʕumr) ömür ; **AH** ʕu. 471 (3) ;ʕumürlük “A+T ömürlük” 299 (2)

Az. ömür; **Bşk.** ğumir; **Gag.** ömür; **Kzk.** ömir, ğumur; **Kır.** ömür; **Özb.** ümr; **Tat.** gomêr; **Trk.** ömür; **Tkm.** ömür; **Uyg.** ömür (ümür)

ʕuzr: özür ; **KB** ʕu. 5711 (18)

Az. üzür, üzr; **Özb.** üzr; **Tat.** gozêr; **Trk.** özür

Ü

ümera: (umerâ) emirler, beyler ; **KB** zinetü'l-ü. B29 (1)

Az. ümera; **Trk.** ümera

ümmet: ümmet; **KB** ü. 37 (2)

Az. ümmet; **Kzk.** ümbet; **Kır.** ümmöt, ümöt; **Özb.** ümmät; **Tat.** ömmet; **Trk.** ümmet; **Tkm.** immat; **Uyg.** ümmät

V

vacib: (vâcib) vacip, yapılması şeriat bakımından gerekli olan ; **KB** v. 4999 (1)

Az. vacib; **Kzk.** vâjip; **Kır.** vacip; **Özb.** vâcib; **Trk.** vacip; **Tkm.** vâcîp; **Uyg.** vacip

vâ'de: (vâ'd) vâid, söz; **KB** v. 3734 (2)

Az. vâ'd, ve'de; **Bşk.** vâğädâ; **Kzk.** vâde, vağda; **Özb.** vâ'dä; **Tat.** vegde; **Trk.** vade; **Tkm.** vâda; **Uyg.** vädä

vahşi: (vahşî) vahşî ; **KB** v. 6572

Az. vahşi, vehşi; **Bşk.** vâhşi; **Özb.** vâhşiy; **Tat.** vehşi; **Trk.** vahşi; **Tkm.** vağşı; **Uyg.** vâhşi, vehşi

vaqt: vakit; **KB** v. 1213 (5)

Az. vaht; **Bşk.** vakıt; **Gag.** vakıt; **Krç.** uvahtı; **Kzk.** vakıt; **Kır.** ubakit; **Özb.** vakt; **Tat.** vakıt; **Trk.** vakıt; **Tkm.** vağt; **Uyg.** vaqt, vaht

vaşiyet: vasiyet ; **KB** v. 6321 (1)1

Az. vesiyet; **Bşk.** vasiyat; **Krç.** osiyat, osuyat; **Kzk.** ösiyet; **Kır.** osuyat; **Özb.** väsiyat; **Tat.** vasiyet; **Trk.** vasiyet; **Tkm.** vesyet; **Uyg.** vesiyet

vaʕz: nasihat ; **KB** v. A 110 (1)

Az. ve'z; **Bşk.** vağaz; **Kzk.** vağız; **Özb.** vâ'z; **Tat.** vegaz'; **Trk.** vaaz; **Tkm.** vağız; **Uyg.** vâzä, vez

ve: ve ; **KB** A1 (6)

Az. vâ, ve; **Bşk.** vâ; **Özb.** vâ; **Tat.** ve; **Trk.** ve; **Tkm.** ve; **Uyg.** vâ

vebal: (vebâl) vebal ; **AH** v. 426 (2); v. yüüğ- 190 (1)

Az. vebal; **Trk.** vebal

vefa: (vefâ) vefa ; **KB** v. 105 (36); vefâlığ A+T 105 (12); vefâsız A+T 670 (8);

Az. vefa; **Özb.** vāfā; **Trk.** vefa; **Tkm.** vepā; **Uyg.** vapa

vezir: (vezīr) vezir ; **KB** v. 2181 (28); vezirlik: A+T v. 1036 (5)

Az. vezir; **Bşk.** vāzir; **Kzk.** vāzir; **Kır.** vazir; **Özb.** vāzir; **Tat.** vezir; **Trk.** vezir; **Uyg.** vezir

vilayet: (vilāyet) vilayet ; **KB** v. A13 (1)

Az. vilayet; **Bşk.** vilāyāt; **Gag.** viliyat; **Özb.** vilāyāt; **Tat.** vilayāt; **Trk.** vilayet; **Tkm.** velāyet; **Uyg.** vilayet

vird: belli zamanlarda okunması adet olan dua ; **KB** v.-in oқы- 6222 (1)

Az. vird; **Trk.** virt

vişal: (vişāl) kavuşma ; **KB** v. 6202 (2)

Trk. visal; **Tkm.** vısal ; **Uyg.** visal

Y

yağut: (ya'kūt) yakut ; **KB** y. 4395 (3)

Az. yāgut; **Bşk.** yakut; **Kır.** cakut; **Özb.** yākut; **Tat.** yakut; **Trk.** yakut; **Tkm.** yākūt; **Uyg.** yaqut

yetim: (yetīm) yetim, babası ölmüş kişi ; **KB** y. 1487 (6)

Az. yetim, yétim; **Bşk.** yätim; **Kzk.** jetim; **Kır.** cetim; **Özb.** yetim; **Tat.** yetim; **Trk.** yetim; **Tkm.** yetīm; **Uyg.** jitim; yétim

Z

za'feran: safran; **KB** z. 4960 (3)

Az. ze'feran; **Gag.** şafran; **Tat.** zegfran; **Trk.** safran; **Uyg.** zepreñ

zahid: (zāhid) zahit; **KB** z. 3229 (13)

Az. zahid; **Bşk.** zahit; **Özb.** zāhid; **Trk.** zahit; **Uyg.** zahit

zamane: (zamāne) zamane ; **KB** z. 1983 (3); zeman z. 4088 (2)

Az. zeman; **Bşk.** zamana; **Gag.** zaman?; **Krç.** zaman?; **Kzk.** zamana; **Kır.** zamana; **Özb.** zāmānā; **Tat.** zamana; **Trk.** zamane; **Tkm.** zamāna; **Uyg.** zamane;

zarb: darb, vurma ; **KB** z.-u kısım 4379 (1)

Az. zerb; **Kır.** zarp; **Özb.** zārbā; **Trk.** darp; **Tkm.** zarba, zarb; **Uyg.** zārbā, zerp;

zina: (zinā) zina; **KB** z. 1334 (4)

Az. zina; **Bşk.** zina; **Krç.** ziyna; **Kzk.** zina; **Kır.** zinaa; **Özb.** zinā; **Tat.** zina; **Trk.** zina; **Tkm.** zinā; **Uyg.** zina

zinet: (zīnet) ziynet, süs, bezek ; **KB** z.-ü'l-ümera A21 (2)

Az. zinet; **Bşk.** zinnāt(lilik) ; **Özb.** ziynāt, zeb-ziynāt; **Trk.** ziynet; **Tat.** zinnēt; **Uyg.** zinnāt

ziyaret: (ziyâret) ziyaret; **KB** z. C66 (10)

Az. ziyaret; **Kır.** ziyarat; **Özb.** ziyārāt; **Trk.** ziyaret; **Tkm.** ziyārat; **Uyg.** ziyaret

zühhd: her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme **KB** zühhdliğ A+T B56 (1)

zü'l-celal: (zü'l-celāl) celal sahibi, Allah **KB** z. B2 (1)

4. Sonuç

1. Arapça alıntı kelimeler, genel Türk kelime hazinesinde –tahmin edilebileceği gibi din terminolojisinin yanında- din dışı alanlarda da yer tutmaktadır. Örnek **Az.** vaht; **Bşk.** vakıt; **Gag.** vakıt; **Krç.** uvahtı; **Kzk.** vakıt; **Kır.** ubakıt; **Özb.** vakt; **Tat.** vakıt; **Trk.** vakıt; **Tkm.** vağt; **Uyg.** vağt, vaht // **Az.** tamam; **Gag.** tamam, taman; **Kzk.** tamam; **Kır.** tama; **Özb.** tamâm ; **Tat.** tamam~tamam **Trk.** tamam; **Tkm.** tamam(lama) ; **Uyg.** tamam ... gibi.

2. Yapılan taramalar neticesinde, Kutadgu Bilig'deki Arapça alıntıları bünyesinde diğer lehçelere oranla daha fazla barındıranların Azeri, Özbek, Türkiye ve Yeni Uygur Türkçeleri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz bu durumda söz konusu lehçelerin büyük birer edebî geleneğin takipçileri olmaları etkilidir. Ayrıca bu lehçelerde yaşayan Arapça kelimeler, edebî gelenek takibinde yaşayan bir dilde kullanılması nedeniyle genellikle göz alıntısı olmuş ve kaynak dildeki orijinal fonetik biçimi muhafaza etmişlerdir. Bu lehçelerin dışında kalanlarda ise kulak alıntısı olmaları nedeniyle ses ikâmesi neticesinde önemli sayılabilecek fonetik değişimlere tabi tutulmuşlardır.

3. Modern lehçelerde Arapça alıntı kelimelere uygulanan fonetik özellikler, dil tarihi ve karşılaştırmalı gramer bakımından değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Örneğin Başkurt Türkçesinde Arapça alıntılardaki kelime başı c- foneminin y- olması (**cebir** > yäbir); kimi lehçelerde Arapça kelimelerdeki -f > -p- değişimi (cefa > **Kzk.** japa; **Kır.** capa; **Özb.** cäfä; **Tkm.** cefä, cepä; **Uyg.** capa); Arapça ğ sesinin önünde ğ türemesi ve ardında ağızsılaşıma olayının olması (**sa'at** > **Bşk.** säğät; **Krç.** sagat ; **Kzk.** sağat; **Tat.** seget; **Tkm.** säğat ; ... gibi.

4. Türk yazı dilleri arasındaki morfolojik ve leksik ortaklıkların (alıntılar da dahil olmak üzere) ve farklılıkların belirlenip karşılaştırmalı olarak ortaya konması gerekmektedir.

5. Türk yazı dillerinin ayrı ayrı her birinin dil ilişkileri (verintileri de dahil olmak üzere) tespit edilmeli, daha sonra bu monografilerden hareketle genel Türk dilinin ilişkileri çalışmaları bütünleştirilmelidir. Bu yolda yapılan bir çalışmayla, Türkiye Türkçesinin yazılı söz varlığındaki alıntı kelimeler değerlendirilmiş ve Arapça alıntı kelimelerin 6426 ile Türkçe Sözlük'ün %10.68'ine tekabül ettiği (Durmuş, 2004, s. 6) ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmerov, K. Z. (1964) *Russko-Başkirskiy Slovar'*, Moskova.

Akalın, Ş, H.; Tannagaşeva, N. N. (1995) *Şor Sözlüğü*, Adana

Aksan, Doğan (1995) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK-439 5. Baskı

- Aksan, Doğan (1996) *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Ankara, Engin Yayınları
- Aksu, N.; Işık, A. (1997) *Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözcük Varlığı*, İstanbul-MEB Yayınları
- Altaylı, Seyfettin (1994) *Azerbaycan Türkçesi Sözcük Varlığı, I-II*, İstanbul-MEB Yayınları
- KB.** Arat, Reşit Rahmeti (1947) *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara, TDK, 3. Baskı
- Arat, Reşit Rahmeti (1979) *Kutadgu Bilig III İndeks*, (Neşre Hazırlayanlar: K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce) İstanbul, TKAE
- Arıkoğlu, E; Kuular, K. (2003) *Tuva Türkçesi Sözcük Varlığı*, Ankara-2003
- Atalay, Besim (1998) *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, Ankara-TDK: 521, 4. Baskı
- Baskakov, N. A (1963) *Nogaysko-Russkiy Slovar'*, Moskova
- Bekmuhametov, E. B. (1977) *Kazak Tilindegi Arab-Parsı Sözleri, Tüsinirme Sözcük Varlığı*, Almatı
- Clauson, Sir G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, Clarendon Press
- Devellioğlu, Ferit (1999) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 16. Baskı
- Durmuş, Oğuzhan (2003) *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Arapça Alıntı Ögeleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Durmuş, Oğuzhan (2004) "Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözcük" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 26. s. 1-21. Erzurum-2004
- Eren, Hasan (1999) *Türk Dilinin Etimoloji Sözcük Varlığı*, Ankara
- Doerfer, G. (1984) "Türkçenin İdeal Bir Etimolojik Sözcük Varlığının Nasıl Olması Gerektiği Hakkında Düşünceler" (Çeviren: Dr. İlhan Çeneli) *Türk Dili*, S.392-393, s. 366-374.
- Gadjiahmedov, N. E. (1991) *Russko-Kumıskiy Slovar'*, Mahaçkala
- Gültek, Vedat (2004) *Rusça-Türkçe Sözcük Varlığı*, Ankara-Bilim ve Sanat Yayınları
- Gürsoy-Naskali, E.; Duranlı, M. (1999) *Altayca-Türkçe Sözcük Varlığı*, Ankara-TDK.
- Hafuz, M. E. (1995) *Russko-Karaimskiy Slovar' – Krimskiy Dialekt*, Moskva
- Hengirmen, M. (1999) *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözcük Varlığı*, Engin Yay.-Ankara;
- Koç, Kenan (2003) *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözcük Varlığı*, Ankara-Akçağ Yayınları
- Komisyon (1991) *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözcük Varlığı*, Kültür Bak. Yay., Ankara
- Necip, Emir Necipoviç (1995) *Yeni Uygur Türkçesi Sözcük Varlığı*, (Çev. İklil Kurban) Ankara-TDK
- Orubayeva, B. O. vd (1988) *Russko-Kırgızskiy Slovar'*, Frunze
- Tavkul, U. (2000) *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözcük Varlığı*, Ankara-TDK
- Tietze, A. (2002) *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Simurg – İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (1998) *Türkçe Sözcük Varlığı- CD*, Ankara, Halıcı Yazılım A.Ş.
- Yudahin, K. K. (1998) *Kırgız Sözcük Varlığı*, (Çev. A.B. Taymas) Ankara-TDK
- Yüce, N.; Çağatay, S.; Oraltay, H. (1984) *Kazak Türkçesi Sözcük Varlığı*, İstanbul-TDAV Yayınları

TÜRK DİLİNDE GEÇMİŞ ZAMAN

Nursel ÖZDARENDELİ*

ÖZET

Türkçe fiil çekimleri bakımından dünya dilleri arasında en çok zenginlik gösterenlerden biridir. Sadece Türkiye Türkçesinde birleşik çekimlerle birlikte kırktan fazla fiil çekim sistemi mevcuttur. Bu yazı Genel Türk dilinin fiil çekim sisteminde -modern kolları hariç tutularak- geçmiş zaman kavramını ele alıp değerlendirmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Anlatılan Geçmiş Zaman, Görülen Geçmiş Zaman, Eski Türkçe, Orta Türkçe

PAST TENSE IN TURKISH LANGUAGE

SUMMARY

Turkish language is one of the most variable language against the other language for the verb declension. Only at Republican Turkish there are forty of united verb using. This article describes the past tense subject except from the modern branches of the general Turkish verb system.

Key words: Turkish Language, Reported Past Tense, Definite Past Tense, Old Turkish, Middle Turkish

0. Giriş

Dilin amacı olan iletişimi sağlama görevinde fiiller, en önemli yeri tutarlar. Bir işin, hareketin vb. gerçekleşip gerçekleşmediği bu görevdeki kelimeler yardımıyla anlatılır. Fiiller bu görevlerini yerine getirirken mutlaka bir zaman (tempus) ifadesine ihtiyaç duyarlar. Nitekim fiillerin ifade ettikleri iş, hareket vb. bir zaman içerisinde gerçekleşmek zorundadır. Dillerin niteliğine göre zaman kavramlarını ifade etmenin değişik yolları vardır. Örneğin tek heceli dillerde bu kavram, vurgu ile kimi dillerde kelimeler ile Türkçe gibi bitişken dillerde ise ekler ile karşılanır.

---

* Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne.

Türkçenin fiil sistemi öteden beri incelemelere konu olagelmıştır. Zaman kavramı da bu araştırmalardan payını almıştır. Ancak fiil çekiminde ele alınan zaman kavramını lehçelere tek tek olarak bütünlüklü bir şekilde değerlendirmek gerekir.

1. Geçmiş Zamanın Tarihi Türk Lehçelerindeki Durumu

Dil incelemelerinde sağlıklı neticelere varabilmek için ele alınan konuyu art zamanlı ve eş zamanlı bir bakış açısı ile değerlendirmek gerekir. Biz Türk Dilinin geçmiş zaman konusunu her iki biçimde de incelemeye tabi tuttuk ancak Türkçe gibi oldukça fazla lehçeye sahip bir dilde bu meselenin yazının hacmi bir makalenin sınırları içinde değerlendirmesi düşünülemez. Bu yüzden incelediğimiz konuyu iki bölümde sunmayı uygun gördük. Bu yazıda art zamanlı bir inceleme ile Türk dilinin Eski ve Orta dönemlerindeki geçmiş zaman kullanımları ele alınmıştır. Türk dilinin Osmanlıca ile birlikte diğer çağdaş lehçelerindeki geçmiş zaman konusu eş zamanlı inceleme yoluyla ayrı bir yazıda değerlendirilecektir.

1.1 Eski Türkçe

Türk Dilinin VI.-XI. yüzyıllar arasını kapsayan ve yazıtlardan başlayarak Uygur devresini de içine alan dönemi “Eski Türkçe” olarak adlandırılmaktadır.

Eski Türkçe devresinde Türkçe'nin yayılma alanı Orta Asya idi. Bu alan ana hatları ile kuzeyde Yenisey ırmağı çevresinden ve Moğolistan'dan başlayıp Doğu Türkistan'ın güney sınırına, doğuda Mançurya'dan başlayıp batıda Aral gölü ve Hazar denizine kadar uzanmaktadır. Eski Türkçe esas olarak 552-745 yılları arasında hüküm sürmüş olan Göktürklerin kullandıkları dil ile, 745'te Göktürk İmparatorluğunu yıkarak onların yerini alan Uygurlar'ın diline dayanmaktadır.¹ Eski Türkçe, Türk dilinin henüz İslamiyetle temasa geçmemiş olan dil unsurlarını ihtiva eder.

1.1.1 Görülen Geçmiş Zaman

Eski Türkçe'de görülen geçmiş zaman eki –dı, -di, -tı, -ti, -du, -dü, -tu, -tü'dür. Bütün ünlülerle kullanımı mevcuttur. Sadece teklik ve çokluk 3. şahıs çekimlerinde ek daima düz ünlülerle kullanılır. İyelik eki menşeli şahıs ekleriyle kullanılır.

Sedalı sedasız uyumu tam olarak oluşmamıştır. Bazen sedalı ünsüzle biten bir fiil sedasız ünsüze sahip ek almaktadır. *ğaltım* (BK. D. s.63) Bazen de sedasız ünsüzle biten bir fiil sedalı ünsüze sahip ekle kullanılmaktadır. *tikdim* D. s.55)

Aynı fiilin hem sedalı hem sedasız ünsüzlü eklerle kullanıldığı da görülmektedir. *boldı* (KT. D. s. 54) ~ *bolıtı* (BK. D. s. 66); *ğıldı* (BK. D. s. 62) ~ *ğıltı* (BK. D. s. 62)

¹ Özkan, Mustafa (1999) *Tarih İçinde Türk Dili*, s. 26.

Tekil

1. Şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm
-tım, -tim, -tum, -tüm
2. Şahıs: -dınġ, -dınġ, -duġ, -dünġ
-tınġ, -tınġ, -tuġ, -tünġ
(Kitabelerde -tıġ, -tig, -tuġ, -tüġ)
3. Şahıs: -dı, -di
-tı, -ti

Çoġul

1. Şahıs: -dımız, -dimiz, -dumuz, -dümüz
-tımız, -timiz, -tumuz, -tümüz
2. Şahıs: -dınġız, -dınġız, -duġuz, -dünġüz
-tınġız, -tınġız, -tuġuz, -tünġüz
(Kitabelerde -tıġız, -tigiz, -tuġuz, -tüġüz)
3. Şahıs: -dılar, -diler
-tılar, -tiler

1. tekil şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm

“Men beġġü taş *toktım*” (KT. G. s.35)

“Başlayı kırġız kaġanıġ balbal *tikdim*” (BK. D. s.65)

-tım, -tim, -tum, -tüm

“Oġlın yotuzın yılġısın barımın anda *altım*.” (BK. D. s.66)

“Anda kisre teġri yarlıķazu üçün ķutum bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi budunuġ
tirgürü *igittim*.” (KT. G. s. 35)

“Könġülteki sabımın *urturtum*” (KT G. 35)

“Bu yirde olurup Tabġaç budu birle *tüzültüm*.” (KT G. 34)

2. tekil şahıs: Eski Türkçe’de ikinci tekil şahıs eki, -tınġ, -tınġ, -tuġ, -tünġ iken kitabelerde –
tıġ, -tig, -tuġ, -tüġ kullanılmıştır.

“Eski atınġ teġsilip yanġı boltunġ; boġdam atınġ teġsilip tatıġlıġ *boltunġ*. (ETG. S.
238)

“Ötüken yış budun *bardığ*” (KT D. s. 35)

“Kop anda alkındığ, *arıltığ*” (BK. K. s. 72)

“Anda ıalımışı yir sayu kop toru ölü yoriyur *ertig*.” (KT G. s.36)

“Yablağ *kığürtüğ*.” (BK. D. s. 64)

Gabain, farklı olarak “ıktüle-dem”, “bar-damaz”, “kel-temez”, “ışle-demez”, “kıltımaz” örneklerini de verir.²

Gabain aynı zamanda görölen geımiş zaman eki olarak kitabelerde hiı olmayan –yuk, –yük ekinden bahseder. Bu ekin aldığı şahıs eklerinin zamir menşeli olduğunu söyler.³ “tüře-yük men”, “ba-yuk sen”, “sağın-yuk sen”, “kel-yük ol”, “katı-yuk biz”, “uđra-yuk siz”, “sakınma-yuk mu erdiňgiz”

3. Tekil şahıs: -dı, -di

“Meniň sabımın *sımadı*.” (KT G. s. 35)

“İkinti Işbara Yamtar boz atığ binip *teğdi*” (KT D. s. 56)

-tı, -ti

“Türk Begler Türk atın *ıtı*.” (KT D. s. 52)

“Buyruğçı begleri yime *ölti*” (KT D. s. 54)

1. oğul şahıs:

-dımız, -dimiz, -dumuz, -dümüz

“Ol süğ anda yoğ *kıltımız*.” (KT D. s. 56)

“İllig *ilsiretdimiz*, şağanlığığ şağansırattımız.” (BK. D. s. 64)

“Altı ub Soğdağ tapa süledimiz, *bozdumuz*” (KT D. s. 56)

“Az Kırgız budunuđ yaratıp keltimiz, süňgüşdümüz”. (KT D. s. 54)

-tımız, -timiz, -tumuz, -tümüz

“Antağ ödke ökünüp Kül Tiginig az erin irtürü *ıtımız*.” (KT D. s. 57)

“Singilim şunıuyuğ *birtimiz*.” (BK. D. s. 64)

“Ol budunuğ Tabarda *konturtumuz*.” (BK D. s. 57)

“Tizlig *sökürtümüz*, başlığığ yükündürtümüz.” (BK. D. s. 64)

2. ođul řahıs: Eski Türkçe’de ikinci çođul řahıs eki de -tıňgız, -tiňgiz, -tuňguz, -tüňgüz iken kitabelerde sadece –tıđız, -tiđiz, -tuđuz, -tüđüz kullanılmıřtır.

² Gabain, A. v. (1995) *Eski Türkçe’nin Grameri*, (ev. Mehmet Akalın), Ankara. s. 81.

³ Gabain, A. v. (1995) *age*. s. 81.

“Aviş tamu emkekin *biltürtünġüz.*” (ETG s. 255)

“Uça *bardıġız.*” (KT K. s. 58)

“Kül tigin yok erser, kop ölteçi *ertigiz.*” (KT K. s. 59)

2. Çoġul Şahıs: -tılar, -tiler

“Biz yme emgedin ozdumuz kutrultumuz tip monça sözlep yitrinip *bartılar.*” (AY, 20-15)

“Adın nomta *uktular* munda boldacı.” (Üİ. 116-6)

1.1.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Eski Türkçe’de anlatılan geçmiş zaman eki, -mış, -miş’tir. Yuvarlak ünlüsü olan fiillerden sonra daima düz ünlü alır. Gabain, n ağzında yer yer –maş, -meş; yuvarlak ünlülerden sonra çok nadir olarak da –muş, -müş olduğunu kaydeder.⁴

Az kullanılan bir zaman ekidir ve bütün şahıslarla kullanımına rastlanmamıştır. Nerdeyse bütün örnekler 3. tekil şahsa aittir.

1. tekil şahıs: -mışım, -mişim

3. tekil şahıs: -miş, -miş (ol)

3. çoġul şahıs: -mişlar, -mişler

1. tekil şahıs: -mışım, -mişim

“Ol [üdlerte bir uçluġ] küt *kalmışım.*” (AY. 643-22)

3. tekil şahıs: -miş, -miş (ol)

“Bo tınlıġnıġ bo iyin yatdaçıları birle ol vastuta *atamış ol* koşulmuş bolmuş tip” (Üİ. 106b-5)

“İlig tutup törüg *itmiş*” (D. s. 51)

3. çoġul şahıs: -mişlar, -mişler

“kaltı kirtüdin kelmişler engilki” (AY. 39-10)

“kaltı amranmağka bodulmağtın öngi üdrülmişler erser.” (Üİ. 98b-9)

Bazı metinlerde anlatılan geçmiş zaman eki, -mış, -miş “kergek” kelimesi ile birlikte kullanılarak gereklilik ifade eder.

“bekiz belgölüg *bilmiş kergek* itigsiz kayu erser ağısız yme ol ok ol tip.” (Üİ. 97b-16)

“nomta bululġuluk bolmuş öçmekig çatuşkati dört padağ *kılmış kergek.*” (Üİ. 122b-15)

⁴ Gabain (1995) s. 81.

1.2. Orta Türkçe

1.2.1 Karahanlı Türkçesi

X. yüzyılda Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle, İslam kültür ve medeniyeti altında, Eski Türkçe yazı dilinden oluşan, ilk İslamî edebiyat dili “Karahanlı Türkçesi” olarak adlandırılır.

940 yılında Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han’ın İslamiyeti resmen devlet dini olarak kabul etmesiyle ilk Müslüman Türk devleti kurulmuş oldu. Karahanlılar önce Kaşgar, Balasagun ve Yedisu bölgelerinde kurulup sonra Fergana ve Maverâünnehir şehirlerini de ele geçirerek Türkleştirdiler. Böylece bu devletin sınırları içerisinde Eski Türkçe yazı dilinden ve Hakaniye ve Karahanlı Türkçesi diye adlandırılan yazı dili ile İslami bir Türk edebiyatı oluşmaya başladı.⁵

1.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Karahanlı Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki d, sedasız ünsüzle biten fiillerde t’ye dönüşerek, ünsüz uyumuna riayet göstermektedir. –dı, –di, –du, –dü, –tı, –ti, –tu, –tü olarak bütün kullanımları mevcuttur. 3. tekil ve 3. çoğul şahıslar aynı Eski Türkçe’de olduğu gibi daima düz ünlülü şekilleriyle kullanılmaktadır.

Görülen geçmiş zaman eki 3. tekil ve 3. çoğul şahıslar hariç bütün şahıslarda düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabidir. Ancak Divan-ı Hikmet’te 1. tekil şahıs ekinde karşımıza çıkan birkaç örnek istisna teşkil etmektedir. Bunun sebebi olarak ünü çok geniş bir sahaya yayılmış olan Ahmet Yesevi’nin kendisine ait olmayan ve hatta kendi çağının dışında yazılmış olan hikmetlerin kendisine atfedilerek dilde bir karışıklık meydana gelmiş olması aklımıza gelmektedir.

Köçtim (DH. s. 56), kuçtım ((DH. s. 68), oydım (DH. s.88), toydım (DH. s.88), turdım (DH. s.54), tüştüm (DH. s.48), uçtım (DH. s.52)

Bir örnekte de aynı fiil hem dar ünlülü hem de yuvarlak ünlülü ek almıştır. kördüm (DH. s.304) ~ kördim (DH. s.304)

Karahanlı sahasında ekin başındaki ünsüzün sedalı-sedasız olması konusunda, A. B. Ercilasun, Kutadğu Bilig gramerinde Kutadğu Bilig’in nüshalar arasında değişik bir görünüş arz ettiğini ancak Arap harfleriyle yazılmış olan B, C nüshalarında durumun istikrarlı olduğunu ve buna bakarak da Kutadğu Bilig’deki görülen geçmiş zaman ekinin ünsüz uyumuna tabi olduğunu söylemektedir.⁶ Atebetü’l-Hakayık ve Divan-ı Hikmet’te de ünsüz uyumu söz konusudur.

⁵ Özkan, Mustafa (1999) s. 31.

⁶ Ercilasun, A. B. (1984) *Kutadgu Bilig Gramaeri – Fiil -*, Ankara, s. 93.

Görülen geçmiş zaman eki, iyelik eki menşeli şahıs ekleriyle kullanılır. Bazen manayı kuvvetlendirmek ya da vezin zaruretiyle şahıs zamirleri de şahsı ifade eden bir unsur olarak kullanılmaktadır.

“Bu dünyadan kiterimni *bilmedim min*” (DH. s. S. 246)

“Yana sözlediñg sen yime sözledim” (KB 665)

Şahıs zamirleri kullanılmadan “öz” kelimesinin iyelik eki almış şekilleriyle de görülen geçmiş zaman ifade edilir.

“Beyābānlar kizip özüm vāle kıldım. (DH. s.82)

“Mañga fazlıñg bolsa kıtuldı özüm” (AH. 39)

“Munı barça kıodtı özünğ yalñguzun” (KB 3242)

Görülen geçmiş zaman bazen kesin hüküm bildiren geniş zamanı ifade eder.

“Bilig bildi *boldı* eren belgölüg” (AH. 93)

“Biliglig er *öldi*, atı *ölmedi*” (AH. 95)

Bazen de görülen geçmiş zaman zarf fiil gibi kullanılır.

“kıayusı elig *sundu* tütsü tutar.” (KB 98)

Tekil

1. Şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm
-tım, -tim, -tum, -tüm

2. Şahıs: -dıñg, -diñg, -duñg, -düñg
-tıñg, -tiñg, -tuñg, -tüñg

3. Şahıs: -dı, -di
-tı, -ti

Çoğul

1. Şahıs: -dımız, -dimiz, (-dumuz, -dümüz)
-tımız, -timiz
-duk, -dük

2. Şahıs: -dıñgız, -diñgiz
-tıñgız, -tiñgiz

3. Şahıs: -dılar, -diler
-tılar, -tiler

1. tekil şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm

“Köñgöl *badım* emdi anıñg yolıñga.” (KB 46)

“*Bezeditim* kitabını nevādir sözün” (AH. 77)

“*Ötündüm* munu ıalsa canım yuluğ” (KB. 85)

“Meded ııldı ‘Azāzil’ ni ıovlap *sürdüm*” (DH. S. 52)

-tım, -tim, -tum, -tüm

“Köñgli bütün halāyıkydın *ıaçtıım* muna” (DH. s. 48)

“Bu türkçe ıoşuğlar *tüzettim* sañga” (KB B. 75)

“Sevip sözi *tuttım* bütün ıavlıñga” (KB 46)

“Arş üstide namāz okup tizim *büktüm*.” (DH. s. 60)

2. tekil şahıs: -dıñg, -dıñg, -duñg, -düñg

“Eger *yıgdıñg* erse ‘umürlük tavar’” (AH. 299)

“Sen ötrü köni yolıa *kirdiñg* toñga” (KB 36)

“Pervāne dik cāndın ııçıp ahker *boldıñg*” (DH. s. 112)

“‘Işkıa *tüştüñg* otıa *tüştüñg* köyüp *öldüñg*.” (DH. s. 112)

-tıñg, -tıñg, -tıñg, -tıñg

“Yok erdim *yarattıñg* yana yok ıılıp” (AH. 9)

“*Törüttüñg* *ıgıdıñg* *bedüttüñg* mini (KB 1152)

“Kara tün *yaruttıñg* yaruk kündüzün” (KB 22)

3. tekil şahıs: -dı, -di

“Toğardın ese *keldi* ödsün yili” (KB 63)

“Tilindin *töküldi* telim er ıanı” (AH. 142)

-tı, -ti

“Saba yili *koptı* karanfil yıdın” (KB 71)

“Uvut *yitti* yindip bulunmaz yıdı” (AH. 417)

1. çoğul şahıs: -dımız, -dimiz, (-dımız, -dümüz)

“İsiz öz yigitlik yava *ııldımız*” (KB 6255)

“Biz *keldimiz*.” (DLT I, 325-20)

“kudruk katıg tũgdũmiz” (DLT I, 472-10)

-tımız, -timiz

“İki gũn todup teŋ kiçe yattımız.” (KB 3615)

“Tokşıp anın keçtimiz.” (DLT 183-9)

-duk, -dũk

“Pir hizmetidin kılduķ tip tãlib min dip yõrerler.” (DH. s. 116)

2. çoğul şahıs: -dĩŋiz, -dĩŋiz

“Bardĩŋiz” (DLT II, 47-5)

“Mezesini siz alıp telkin birdĩŋiz maŋa” (DH. s. 124)

3. çoğuş şahıs: -dılar, -diler

3. çoğul şahsın kullanımında õzne ve fiil farklı durumlar arz eder.

Hem õzne hem fiil çokluk durumundadır.

“Yağıları eştıp boyun egdiler.” (KB 450)

Bazen fiil çokluk durumunda olduğu halde õzne belirsizdir.

“Yatkan yirni nã-hemvãr kõrũp hayrãn kãldılar.” (DH. s.120)

Õzne tekil olduğu halde fiil çoğul ifade taşır.

“Yiti yaştã Arslan Bãb Tũrkistaŋa kirdiler” DH. s. 122)

En çok kullanılan õznenin çoğul, fiilin tekil olduğu şeklidir.

“Kurumış yığaçlar tonandı yaşıl” (KB. 67)

“Has kulları yahşsı sõze kulak tuttı” (DH. s. 164)

-tılar, -tiler

“Kĩŋgir kõzũn baķıştılar” (DLT I, 183-6)

“Biri isiz erdi anı sõktiler” (KB. 242)

1.2.1.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Karahanlı Tũrkçesi’nde anlatılan geçmiş zaman eki –mĩş, -mĩş’tir. Ekin yuvarlak õnlũlũ şekilleri kullanılmamaktadır. “Mazide bazı kere mim ve şın gelir.” ifadesinden de anlaşıldığına göre õnlũ için DLT’de ye harfi kullanılmamaktadır. Nitekim õnlũ, örneklerde esre ile gösterilmiştir. Fakat DLT’deki bazı örneklerde õnlũ için ye kullanıldığı da olur. AH.’da ise ekin yazılışında hiçbir tereddũt yoktur.⁷

⁷ Ercilasun, A. B. (1984) s. 99.

Divan-ı Hikmet'te -miş ve -miş'li örneklerin bulunmasının yanı sıra -p zarf fiilinin anlatılan geçmiş zaman eki olarak daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu daha çok Harezmi-Kıpçak sahasında karşılaşmaya başladığımız bir gramer özelliği olmakla birlikte bu kullanıma Hikmetlerin söylendikten sonra ve çeşitli sahalarda kaleme alınmış olması sebep olmuş olabilir. Anlatılan geçmiş zamanı ifade etmek için -p, -dur, -dür ek fiili ile birlikte kullanılmıştır.

Karahanlı sahasında anlatılan geçmiş zaman eki fazla kullanılmamıştır. Kullanılan örneklerin neredeyse tamamı 3. tekil şahsa aittir. 1. ve 2. şahıslara ait örnekler birkaç tanedir.

Aynı görülen geçmiş zamanda olduğu gibi anlatılan geçmiş zamanda da şahız zamirleri yerine "öz" kelimesinin iyelik eki almış şekliyle de anlatılan geçmiş zaman ifade edilir.

"Munî ākıbet tip *özüm yörmiş ol.*" (KB. 357)

DLT'de bir örnekte -duğ, -dük anlatılan geçmiş zaman olarak kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut -duğ, -dük ekinin Oğuzların birçoğunda görülen geçmiş zaman eki olarak kullanıldığını ve kullanım özelliklerini belirttikten sonra anlatılan geçmiş zaman ifadesinde de kullanıldığını söylemektedir.

"Fiil-i gayibin nefyinde بَرَمَادُكْ barmaduk كَلَمَدُكْ kelmedük denir ki "gitmedi, gitmediğini işittim", "gelmedi, ben sonra böyle gördüm" demektir. Bu çeşit nefiler, işin yapılmış olduğunu göstermek bakımından söylediğim gibidir. بَرَمَشْ barmış, كَلَمَشْ kelmiş" denir ki, "gitmiş, gelmiş ama ben görmedim, tanık olmadım" demektir."⁸

"kadaş temiş *kaymaduğ*, kadhın temiş kaymış." (DLT I, 403-21)

Anlatılan geçmiş zaman eki, -miş, -miş, "kerek" kelimesi ile birleşerek gereklilik ifadesinde kullanılmıştır.

"Taşığ ısrumasa *öpmiş kerek*" (DLT I, 163-18)

"Kutadmış kişi kör *sakınmış kerek*

Kamuğ teñsiz iştin *yıramış kerek*" (KB 726)

Anlatılan geçmiş zamanın olasılık ifade eden örnekleri de vardır.

"Ol ig kem ne *ermiş* ayu birdiler" (KB. 1057)

1. tekil şahıs: -miş men

-p min

2. tekil şahıs: -miş sen, -miş sen

⁸ Atalay, B. (1985) *Divanı Lügat-it Türk Tercümesi*, Cilt II, Ankara, s. 62.

3. tekil şahıs: -mış, -miş

-p dur

3. çoğul şahıs: -mıŝlar, -mişler

1. tekil şahıs: -mış men

“Ayur men unıtmıŝ men edgü iŝig.” (KB. 1577)

-p min

“Yetimlikde garıblıkde *yetip min*” (DH. s. 282)

2. tekil şahıs: -mış sen,

“kaıuğ beklemiŝ sen yime yol kesip” (KB 6308)

-miş sen

“Kul Hāce Ahmed *bilmiş sin*, Hāı yolığa *kirmiŝ sin*.” (DH. s. 334)

3. tekil şahıs: -mış, -miş

“Güherdin söz aymıŝ öğün söz bıŝı.” (AH. 490)

“Elig urmiŝ iŝke baııp *iŝlemiŝ*” (KB. 225)

Anlatılan geımiŝ zaman eki –mış, -miş, ol veya turur kelimeleri ile birlikte kuvvetlendirme ve “kesinlik ifade eder.

“Saığa ma *anunmiŝ turur* bu ölüm” (KB. 1406)

“Odunmiŝ turur ol kaıaŝııđ tükel” (KB 4908)

-p dur

“Hadıce’ni Hudā baııtın aııpdur

Resülını baıığa dürler saııpdur.” (DH. s. 280)

3. çoğul şahıs: -mıŝlar, -mişler

“Altun taııt olтурgenler tofrak astın kaıalmıŝlar” (DH. s. 334)

“İrenler izin izdep memālikdin kiımiŝler” (DH. s. 334)

1.2.2. Harezmi Türkıesi

1.2.2.1. Görülen Geımiŝ Zaman:

Harezmi Türkıesi devri, Aral Gölü’nün Güneyi ve Amu Derya nehri boyunca uzanan bölgede çeşitli Türk boyları tarafından oluşturulmuŝ bir edebî ŝivedir.

Harezmi Türkıesi, XI. Ve XII. Yüzyıllarda gerek etnik yapı gerekse siyasî hayat bakımından Türkleŝen Harezmi bölgesinde Oğuz, Kıpıak ve Kanglı boylarının yerleşik hayata geımelerinin sonucu olarak Türk dilinin Doğu kolunu teşkil eden Karahanlı (Hakaniye)

Türkçesi temelinde, Güneybatı kolunu teşkil eden Oğuz Türkçesi ve Kuzeybatı kolunu teşkil eden Kıpçak Türkçesinin bu bölgede karışıp kaynaşmasından oluşan Türkçeye verilen addır. Böylece bölge halkının etnik yapısı gibi oluşan dil de karma bir şekil almıştır.⁹

Harezm Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki -d, hem sedalı, hem sedasız şekilleriyle kullanılmaktadır. Sonu ünlü ile biten ya da sedasız bir ünsüzle biten fiillere geldiğinde herhangi bir değişime uğramaz. Sedasız bir ünsüzle biten fiillere geldiğinde ise ünsüz benzeşmesi sonucu, -t olur. Sedalı-sedasız ya da düzlük yuvarlaklık uyumu Kıyasü'l-Enbiya dışındaki eserlerde daha istikrarlıdır. Kıyasü'l-Enbiya'da aynı fiil hem sedalı, hem sedasız ek alabilmektedir.

“saçdılar (K.E 96r-9) saçtılar (K.E 96r-5), uruşdılar (K.E 16r 9) uruştılar (K.E 142r 7), tutdum (K.E 71r-15) tuttum (K.E 212v2), öltürdüñg (K.E 21r-10) öltürdiñg (KE. 130r-21), talaşdı (KE. 37r15) talaşdı (KE. 20v13), tegdük (KE. 209r-1) tegdimiz (KE. 208v-18), bolduñguz (KE. 223v15) bolduñgız (KE. 196v1)

1. tekil şahıs -dım, -dim, -dum, -düm.

-tım, -tim, -tum, -tüm.

2. tekil şahıs -dıñg, -diñg, -duñg, -düñg.

-tıñg, -tiñg, -tuñg, -tüñg.

3. tekil şahıs -dı, -di.

-tı, -ti.

1. çoğul şahıs -duk, -dük.

-tuk, -tük.

-dımız, -dimiz.

-dumuz, -dümüz.

2. çoğul şahıs -dıñgız, -diñgiz, -duñgız, -düñgiz, -duñguz, -dünğüz, (-diñgizler)

-tıñgız, -tiñgiz.

3. çoğul şahıs -dılar, -diler.

-tılar, -tiler.

1. tekil şahıs -dım, -dim, -dum, -düm.

⁹ Aysu Ata, Harezm Türkçesi-Altınordu Türkçesi, s.12.

“Saᅇga hıdmat kılay tip ‘azm *kıldım*.” (HŞ. 102).

“Tört yanımga baktım, heç kimersenı *körmedim*.” (NF. 9-7).

“Âhiri la‘netke şâyetse *boldum*, tedi.” (KE. 11v-15).

“Kazan tig kaynap uş sevdâ *bişürdüm*.” (HŞ. 244).

Görülen geçmiş zaman kullanımında bazen anlamı daha kuvvetli kılmak için şahıs ekinin yanı sıra şahıs zamiri de kullanılmıştır.

“Bu kéçe tuş *kördüm men*.” (NF 37-1)

-tım, -tim, -tum, -tüm.

“Ey halâyıklar, men sizlernı Âdam takı Havvadım *yarattım*.” (NF. 51-11)

“Ey yarânlarım, bu etdin yemeᅇg kim bu kol etidin âvâz *eşittim*.” (NF. 33-17)

“Köᅇglün fermanını cân birle *tuttum*.” (HŞ. 243)

“Bu kadgu kudguᅇga *tüştüm*.” (HŞ. 4397)

Bir örnekte de birinci tekil şahıs men zamiri ile ifade edilmiştir. “çıkargay men tidi men anı taşdın.” (HŞ. 509)

2. tekil şahıs: -dınᅇ, -dınᅇ, -duᅇ, -dünᅇ

“İlâhi, elingni kiwür tép sen *aydınᅇ*.” (KE 24v5)

“Ol kün içinde ol Lât u ‘Uzzâ birle kim ant yâd *kıldınᅇ*.” (NF. 32-15)

“Köᅇgül kimge birip bizdin *köterdınᅇ*.” (HŞ. 795)

“Seniᅇ ömrüᅇ uzunrak boldı dünyâni neteg *bulduᅇ*.” (KE. 28r-2)

“Menim atamnı, takı atam karındaşını, takı cüftümni, takı er karındaşımni, cümle sen *öltürdüᅇ*.” (NF. 25-17)

-tınᅇ, -tinᅇ, -tuᅇ, -tünᅇ.

“Kuruᅇ yıᅇaçnı *yaşarttuᅇ*.” (KE. 237r-1)

“Kifâyet körgezip dildârlık *ittinᅇ*.” (HŞ. 2167)

“Öküş söz birle maᅇzımnı *kuruttuᅇ*.” (HŞ. 2167)

“Kayu arslan ilinge *tüştünᅇ*.” (HŞ. 787)

3. tekil şahıs: -dı, -di.

3. tekil şahıs daima düz ünlü ile kullanılır, yuvarlak ünlü ile kullanımı yoktur.

“Peyğambar ‘as secdeke *bardı*.”(NF.12-4)

“Ahşamdın soñg Peyğambar ‘as’nuñg éwinge *keltürdi*.” (NF. 33-12)

-tı, -ti.

“du‘âlar kıldı husravğa yir *öpti*.” (HŞ. 1079)

“Ömer Ka‘beni *arıttı*.” (KE. 197v21)

1. çokluk şahıs: -duk, -dük: Harezmi Türkçesinde görülen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs eki –duk, –dük’tür. Daima yuvarlak ünlü ile kullanılır. Ancak Kıyasü’l-Enbiya’da –duk, –dük yanında Eski Türkçe’deki kullanımı olan –dımız, -dimiz şekli de sıkça kullanılmıştır. Hüsrev ü Şirin’de tamamen –duk, -dük iken, Nehçü’l- Feradis’te genelde –duk, -dük olup, -dımız, şekline de rastlanmıştır.

-duk, -dük.

“tewelerimiz ağızların *bağladuk*.” (KE. 97r-13)

“cevâb aydı kim andın biz ma *kolduk*.” (HŞ. 4280)

“biz cümle sizke yâri bermek için *keldük*.” (NF. 27-12)

-tuk, -tük.

“cevâb aydı munı hem biz *işittük*.” (HŞ. 4293)

“mekkeniñg sahrâsıñga *çıktuk*.” (NF. 27-9)

-dımız, -dimiz.

“bizler takı sizke köre *yığladımız* tediler.” (NF. 103-8)

“Aydılar: *bildimiz, işitdimiz*, tediler.” (KE. 120v-9)

Kıyasü’l-Enbiya’da aynı fiillerin hem –duk, hem –dımız ekleriyle çekime girdikleri görülür.

Berdük (3r4), bedrimiz (51v21), bolduk (103v15), boldımız (128r16), keldük (64r10), keldimiz (11r11), kördük (88r11), kördümüz (208)

-dımız, -dümüz

Yuvarlak ünlüye sahip olan fiillerde zaman eki yuvarlak ünlü olarak fiile uyum sağlamış, ancak zamir menşeli şahıs eki düz kalarak uyumsuzluk göstermiştir.

“Biz seniñg birleki ‘ahdni *buzdumuz*.” (KE. 229r-4)

-tımız, timiz.

“çerigge *yettimiz*.” (KE.234v2)

-tumuz, -tümüz

“Biz bularnıñg birle *turuştumuz*.” (KE. 232v9)

2. çokluk şahıs: -dîngiz, -dîngiz, -duñguz, -dünğüz.

“Siz bu za‘if miskinlerni munça üküş mal béríp *aldıñgız.*” (NF. 98-8)

“Siz mañga korkugumdın emân *berdıñgız.*” (NF. 98-8)

““Nehnu” tép özünğüzni *ögdünğüz.*” (KE. 5r-18)

“Henüz argu vakt bolmadın türüni *biraktıñgız* takı *yattıñgız.*” (NF. 435-7)

“Sirâtni salâmat *keçtiñgız.*” (NF. 240-2)

“Bizge kawuşmaklıkka *yawuştuñgız,* teyür erdiler.” (KE. 246r-8)

“Yana ol sâ‘at içinde *koptuñgız* takı işleyü *başladıñgız.*” (NF. 435-7)

-duñgız, -dünğiz, -tuñgız, -tünğiz.

2. çokluk şahıs eki ünlü uyumu bakımından genelde istikrarlıdır. Ancak yuvarlak ünlüye sahip birkaç fiilde zaman eki yuvarlak ünlü ile fiile uyum sağlarken, şahıs ekinde henüz yuvarlaklaşmanın tam olarak gerçekleşmediği ve düz ünlü aldığı görülür.

“ne *bolduñguz.*” (KE. 223v-15)

““Ömer aydı: andağ mu *bolduñgız?*” (KE. 196v-1)

““Osman keldi erse, *olturduñguz.*” (NF. 123-11)

“Siz peygâmbar yerinde *olturduñgız.*” (NF. 78-2)

“Yinçükingizni *örttüñgiz.*” (NF. 123-12)

Nehcü'l-Feradis'te bir örnekte görülen geçmiş zaman 2. çokluk şahıs eki –dîngizler şeklindedir.

“Nişe silâlarınızni *kéterdiñgizler?*” (NF. 24-23)

3. çokluk şahıs:

3. çokluk şahıs eki aynı 3. tekil şahıs ekinde olduğu gibi daima düz ünlü ile kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde yazılmış bütün eserler bu konuda mutabıktır. Kullanımı oldukça fazladır.

-dılar, -diler.

“Fidâ *kıldılar* hakka ten cânları.” (HŞ. 163)

“Abû Lehebni *ündediler.*” (NF. 10-32)

-tılar, -tiler.

“Müslümanlar birle üç kün *uruştılar*.” (NF. 22-40)

“Eki çerig *körüştiler*.” (KE. 226v14)

Nehcü'l-Feradis'te bir husus dikkatimizi çekmiştir. Metnin dili görülen geçmiş zaman dayalıdır ve hikâye etme tekniğinin bir gereği olarak da bolca ki'li bağlı cümlelere yer verilmiştir. “Sidretü'l-müntehâ bir uluğ daraht turur kim anıñ misli yok.” “Peygâambar ‘as tiledi kim sahâbalarka vasiyyatlar kılsa.” Ancak bak- fiili geniş zaman eki –ar ile birlikte, görülen geçmiş zamanı ifade etmekte ve ki'li bağlı cümle kimliğine bürünmektedir.

“Erteke tegi yüridiler. Erte boldı. *Bakarlar*, yüz athğ tağ tüpinge yettiler.” (NF. 15-41)

“Takı kök kapuğını açtılar, biz takı kirdük. *Bakar men*, ékki şahs bar. Cebrâ'il ‘as aydı.” (NF. 39-29)

“Andın soñ aştuk takı Beytü'l-Ma‘mürka tegdük. *Bakar men*, bir uluğ yaşlıg abuška saçı takı mehâsini cümle ak ermiş erdi.” (NF. 41-21)

“Ödlek namâzını kıldı erdi. *Bakar*, Cebrâ'il ‘as katır münüp, kalıñ barçın kedip keldi, takı aydı.” (NF. 24-21)

Bazen –miş sıfat fiil ekinin iyelik eki almış haliyle “bar” ve “yok” kelimeleri birlikte kullanılarak görülen geçmiş zamanı ifade eder.

“Héc bu râzıñı Yusufka *aymışıñ bar mu?* tedi erse, Zelihâ aydı: *Aymışım yok.*” (NF. 360-6)

“Tâ Resûlallahi, benim on oğlum kızım bar, munlarda biringe takı *öpmişim yok.*” (NF. 292-2)

“Men hiç kimersedin küç birle nesre *almışım yok.*” (KE. 46r-13)

1.2.2.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Harezmi Türkçesinde anlatılan geçmiş zaman iki şekilde yapılır. Birincisi karakteristik anlatılan geçmiş zaman eki olan –mış, –miş'tir. İkincisi ise Çağatay Türkçesinde sıkça rastladığımız –p zarf fiil ekidir.

1.2.2.2.1. –mış, –miş.

Daima düz ünlü ile kullanılan bu ekin yuvarlak ünlü ile kullanımı yoktur. Az kullanılan bir fiil çekimidir ve neredeyse bütün örnekleri 3. tekil şahsa aittir. Diğer şahıslara ait örnekler birkaç taneyi geçmemektedir.

1. tekil şahıs:

“men veli *ermiş men.*” (NF. 375-13)

“Ey melik bu künge tegrü Yûsufniñg zindânda erdükin *unutmuş men.*” (KE. 91r7)

“Unutup *kılmış men.*” (KE. 130r-19)

2. tekil şahıs:

“tirig erkenin *bilmiş sen*, sana kavuşturun *anıglamış sen.*” (KE. 1001r-9)

“Kördüm kim Medîne tegresinde handak *kılmış sen.*” (NF. 32-9)

“*oturmuş sen* kılıp bu yas esâsın.” (HŞ. 2786)

3. tekil şahıs:

“Bakar, cümle necis *bolmuş.*” (NF. 12-10)

“felekke servi bu kök ton *kidürmiş*

‘imâme yilge ‘anber yıdğı *birmiş.*” (HŞ. 134)

“Bu menâre, ağğıl İbrâhimni körgil neteg *köymüş*, kül *bolmuş.*” (KE. 42r-18)

1. çokluk şahıs:

“Sizler Yûsufni öltürgeli *oğramışsınız*, yana kuduğğa *salmış siz*, kuduğdın çıkarıp kul *tép satmış siz.*” (KE. 140r-14)

“Yâ Hâtam, eşittim kim camâ‘atnı favt *kılmış siz* takı üküş savâbdın mahrûm *bolmuş siz* takı néçe kün kadğuluk bolup éwde *olturmuş siz.*” (NF. 242-4,5)

3. çokluk şahıs:

“Ba‘zılar *aymışlar*: tañg atğunça mücâhede körer ol yerde alarnı kördüm kuduğ içinde teben *asılmışlar.*” (KE. 22r-14)

“Bizim kişiler birle sizinğ yârânlar edebsüzlük *kılmışlar*, sulhnı ‘ehdni *buzmuşlar.*” (NF. 47-17)

“*Koparmışlar* keşişler ilde taşdın.” (HŞ. 522)

1.2.2.2.2. –p

Zarf fiil eki –p bazen tek başına bazen de turur ve dur ek fiili ile beraber anlatılan geçmiş zamanı ifade eder. turur ile kullanımı çok fazla iken dur ile kullanımı birkaç örnekle sınırlıdır.

1. tekil şahıs:

“men üç nersedin kesgey men *tép ant içip men.*” (KE. 48r10)

“Anıñg otuz miñg yolu toğğanın *körüp men.*” (KE. 182v-3)

“Mundağ kerâmetlig Muhammedni kökge *aşurup men.*” (KE. 211r-10)

“Közüm yarukı oğlanımnı *yitürüp turur men.*” (KE. 72v8)

“Men sendin oza *kelip tutur men*, halâyıkını üküş teribe *kılıp turur men.*” (NF. 58-13,14)

2. tekil şahıs:

“Ammâ fikr *kılıp sen.*” (KE. 186v -11)

“Ey ferişte sen ğalat *kılıp sen.*” (KE. 191r15)

“Bularını sen *öltürüp turur sen.*” (KE. 36r11)

“Bakar men ewüñgnüñğ taş tamını *suwamış sen* takı yokla bir barmak endâzası mülkingdin taşka *çıkmiş sen.*” (NF. 224-4)

3. tekil şahıs:

“Telim yıllar boldı meniñg kızım *ölüp turur.*” (KE. 160r-16)

“Ol çeşme suwındın altı peygâambar su *içip turur.*” (NF. 149-3)

“Emdi bu kün altı ay tamâm *bolup turur.*” (NF. 167-1)

“Ammâ karındaşım Yûsuf ol işni yahşı *kılıp dur.*” (90v10)

1. çokluk şahıs: 1. çokluk şahıs eki –miş’dir. Bir örnekte biz olarak da karşımıza çıkmıştır.

“Uluğ yaşlığ *bolup turur miz.*” (NF. 428-7)

“Tenimizni kâfirlarınıñg kılınçınığa karşı *kodup turur miz.*” (NF. 408-15)

“Biz anı bu taş içinde anuklap *turur biz.*” (KE. 34v19)

2. çokluk şahıs: İkinci çokluk şahısta, şahıs belirteci –siz, bir örnekte –sizler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Mut‘i atlığ kitâb tasnif *kılıp turur siz.*” (NF. 207-17)

“Bu kün sizler ğıybat *kılıp turur sizler.*” (NF. 385-10)

3. çokluk şahıs:

“Bakar anlar Peygâambar ‘as’nuñg ziyâratı katında *olturup tururlar.*” (NF. 166-15)

“Bu mekkeniñg uluğları ittifâk *kılıp tururlar.*” (N.F 44-6)

“Kördi kim cümle mahlûkât havâda *yıgılıp tururlar.*” (KE. 183r-19)

-p zarf fiili ile ifade edilen anlatılan geçmiş zamanın olumsuz şekilleri –madın ve –may zarf fiillerine yine turur ve dur ek fiillerinin getirilmesi ile yapılmıştır.

“Dünyâda bir ârzûm bar kim ol ârzûmka *tegmedin turur men.*” (NF. 180-1)

“Henüz ölümniñg açığılıkı köñglümdin *ketmedin turur.*” (NF. 438-8)

“Reyyân melik köñgli tamâm orısun tıp *çıkmay dur.*” (KE. 90v-10)

“Dâvûd anı bilmey kimerse *kolmay dur t p koldı.*” (KE. 135v11)

1.2.3. Kıpçak Türkçesi

Kıpçakların  nce Batı Avrupa’ya g çleri Kıpçak Türkçesini Kuzey grubuna sokarken daha sonra Mısır ve Suriye’ye köle ve asker olarak getirilmeleri ve burada Türkmenlerle etkileşimleri neticesinde Güney grubu olan Oğuz unsurlarının dillerine karışmasına sebep olmuştur. Bu da eserlerin asıl Kıpçakça ya da karışık dilli eserler olarak sınıflandırılmasına yol açmıştır.

1.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki –d’dir. Sedasız bir ünsüzle kullanıldığında –t’ye dönüşür. Kıpçak Türkçesinde sedalı-sedasız uyumu tamamen vardır diyebiliriz. Ancak bazı eserde birkaç örnekte sedasız ünsüzlerden sonra –t- kullanılması gerekirken –d- kullanıldığı görülmektedir. Oğuzcalaşma meselesinde Kıpçakça unsurları en fazla muhafaza eden G.Ter.de, ve gramer kitabı olan T.Z’de sedalı-sedasız uyumu tamdır. Münyetü’l-Guzat’taki uyumsuz sadece bir örnek vardır. san dı (M.G. 76a-6) C.C.’tada karşımıza çıkan teyiş- diler (C.C. 123-7)  rneği vardır. Yine bir gramer kitabı olan K.İ’ta müellifi Eb  Hayy m’ın da açıkladığı gibi görülen geçmiş zaman eki –d-,  ns z uyumuna bağlı olarak –t’ye dönüşmektedir. Bununla birlikte ekin yazımında düzensizlik dikkati çekmektedir. Ekin t’li olarak kullanılması gereken durumlarda d’li olarak kullanıldığı görülür. Alağdılar (K.İ.V6623), ağdı (K.İ V5618),  uğdı (K.İ V23a10), s kdi (K.İ. V1769), k r şdi (K.İ. V27a7)¹⁰

Bazen aynı fiil kökü görülen geçmiş zaman ekinin hem sedalı hem sedasız şekilleriyle kullanılmıştır. Ayıttılar (M.G. 58b-5) ayıttılar (M.G. 101b.6),  apdılar (M.G.96a-4)  aptılar (M.G. 96a-5).

Kıpçak Türkçesi düzlük-yuvarlaklık uyumuna büyük  l de uymaktadır. 1.  okluk şahıs genelde yuvarlak ünlü ile kullanılırken uyuma tabi olup dar ünlülü kullanımlarına da rastlanmaktadır. Aldık (T.Z. 40b.3), keldik (T.Z. 40b.3), kittik (G.T.298-9), iktik (G.T. 93-3) Yine daima düz ünlü ile kullanılıp düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan 3. tekil ve 3.  okluk şahıs eklerinin yuvarlak ünlü ile biten fiillere yuvarlak ünlü ile ulanarak uyuma tabi olduğu örnekleri görülmektedir. K r nd  (K.İ. D37a12), olturdu (K.İ V13a1), turguzdu (K.İ.V20b.15), sordular (C.C. 122,39), tuttular (C.C. 126,17)

¹⁰ bkz. A. Melek  zyetkin, Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı bir Gramer ve Sözlük Denemesi, s.146.

1. tekil ve 2. tekil şahıs eki düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi iken uyuma aykırı örneklerine de rastlanmıştır. Bildüm (K.İ.V49b4), berkittüm (C.C.24,14), tuydım (C.C.113,17), yötkürdim (C.C.114,10), kötürdiñg (C.C.142,3), sövündürdiñg (C.C. 138,10).

Bazen aynı fiil kökünü, hem yuvarlak hem dar ünlülü eklerle kullanılmıştır. kıldıñg (M.G.106b-7) kılduñg (M.G.13b-9), sançdıñg (M.G. 53a-5) sançduñg (M.G. 53b-5), kıldık (M.G. 114a-8) kılduğ (M.G. 84.b-9)

1. tekil şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm, (dü men)

-tım, -tim, -tum, -tüm.

2. tekil şahıs: -dıñg, -diñg, -duñg, -dünğ

-tıñg, -tiñg, -tuñg, -tüñg.

3. tekil şahıs: -dı, -di, -du, -dü

-tı, -ti, -tu, -tü.

1. çokluk şahıs: -dığ, dik, -duğ, -dük

-tığ, -tik, -tuğ, -tük. (-dü biz, -dü miz, -dükler)

2. çokluk şahıs: -dıñgız, -diñgiz, -duñguz, -dünğüz

-tıñgız, -tiñgiz, -tuñguz, -tüñgüz (-diñgizler.)

3. çokluk şahıs: -dılar, -diler, -dular

-tılar, -tiler, -tular

1. tekil şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm

“nice nevbet bu endişeni *kıldım*.” (G.T. 48-10)

“oturup her bir bâbdan söz açıp *sözledim*.” (G.T. 58-3)

“bernelü *boldum*.” (C.C. 20,15)

“At sikrigende yıkılmakdın imin bolmağay üküş kişilerni *kördüm*.” (M.G. 6b-9)

Görülen geçmiş zaman eki iyelik eki menşeli şahıs ekleri ile kullanılırken bir örnekte zamir menşeli ekiyle kullanıldığı görülmüştür. Keldümen (K.İ.V50b5)

-tım, -tim, -tum, -tüm.

“hayr bolğay *ayttım*.” (G.T. 10-11)

“azıksız *kettim*.” (T.Z. 52a-12)

“yana *unuttum* özümni bolup sañga meşgul.” (G.T. 229-5)

“Bu ni ‘met-i mukîmğa *tüştüm*.” (G.T. 268-8)

2. tekil şahıs: *dıñg*, *-dıñg*, *-duñg*, *-düñg*

“Sen karşı *bardıñg*.” (C.C. 126,15)

“Ya ‘ni *bislendiñg* anıng süti bile dağı *ılğaydıñg*.” (G.T. 28-5)

“Karı *bolduñg* yigitlikden.” (G.T. 271-2)

“Vezîrleriñgden ni hatâ *kördüñg*.” (G.T. 35-8)

-tıñg, *-tiñg*, *-tuñg*, *-tüñg*.

“Neden *kettiñg*?” (T.Z. 57b-11)

“Bigim her dem kerem birle bu devlet yirgesin *tuttuñg*.” (M.G. 3b-8)

“Kanıñg *töktüñg*.” (C.C. 150,2)

3. tekil şahıs: *-dı*, *-di*, *-du*, *-dü*

“Sultân ol oğlanga *sordı*.” (G.T. 30-6)

“Anı ‘amelge *kitürdi*.” (G.T. 77-11)

“*tutuldu*” (K.İ. V 21a 18)

“*ökündü*” (K.İ.V6a9)

-tı, *-ti*, *-tu*, *-tü*.

“bu yazuqsuz yatқан faķîrlarını *tuttı*.” (G.T. 102-13)

“ol ki *ketti*.” (T.Z. 43a13)

“*konuştu*.” (K.İ.V 25a6)

“*töktü*.” (K.İ.V12b23)

1. çokluk şahıs: *-dıq*, *-dik*, *-duq*, *-dük*.

“*aldıq*.” (T.Z. 40b-3)

“*keldik*.” (T.Z. 40b-3)

“Biz nasihat şartın oş *kıldıq* beyân.” (G.T. 355-7)

“Uluğlarıñg lafzların tagyîr kılmayalum *tidük*.” (M.G. 85a-2)

-duk, *-dük* şeklinin yanında K.İ’ta eski türkçedeki kullanımı olan *-dübiz*, *dümüz* şekillerine ve *-dükler* şekline ait birer kullanım mevcuttur. Bu eklerin bulunması bu şekillerin

kullanılmasından çok yazarın ekin aslını veya aslı olduğunu tahmin ettiği şekli göstermek isteyişinden olmalıdır. Keldübiz, keldümüz (V50b6), keldükler (V50b6)¹¹

Benzeşme yoluyla gelişmiş olabileceği 1. teklik şahısta “keldümen” veya 2. çokluk şahısta “keldigizler” çekimleri de böyle verilmiş olacaktır. Bu şekillerin kullanılmadığı diğer eserlerde görülmemesinde ve bu eserde diğer bahislerde başka vesilelerle verilen örneklerde geçmeyişinden de anlaşılmaktadır.

-tıķ, -tik, -tuķ, -tük.

“nil yakasında mamuķ *iktik*.” (G.T. 93-3)

“*uruştuk*.” (T.Z. 59b-2)

“*yapıştuk*.” (K.İ.V50b5)

2. çokluk şahıs: -dınġız, -dınġiz, -duġuz, -dünġüz.

“*aldınġız*.”(T.Z. 40b-4)

“*yediġiz*”, (T.Z 40b-5)

“*tutulduġuz*” (T.Z. 48a-11)

K.İ’ta bir örnekte –dınġizler şeklinde geçmektedir.

“*keldinġizler*.” (V50a23)

G.T’de buyur- fiili görülen geçmiş zaman 2. çokluk şahıs ekinin hem sedalı, hem sedasız şekliyle kullanılmıştır. Aynı zamanda ekin ilk ünlüsü yuvarlaklaşmış ikinci ünlü düz kalmıştır.

“*buyurduġuz*.” (G.T.71-10), “*buyurtunuz*” (G.T.112-13)

-tınġız, -tınġiz, -tuġuz, -tünġüz.

“*neke sattınġız*.”(T.Z. 57b-9)

“*Bu menzilken i bilen yittinġiz*.” (G.T. 350-10)

“*uruştunġuz*.” (T.Z.59b-3)

3. çokluk şahıs: -dılar, -diler, -dular.

“*Anı tikmege bağladılar*.” (C.C. 126,20)

“*Avda kiyik şişlediler*.” (G.T. 61-1)

“*Alay sordular herodes ġannı*.” (C.C. 122,39)

¹¹ bkz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Kıpçak Türkçesi Grameri, s. 120.

-tılar, -tiler, -tular.

“*Sançdılar mununġ tig.*” (M.G. 38a-3)

“*Nâgeh bir fakirni halvet yirde taptular.*” (G.T. 152-11)

“*Özge saġıt ne bile tutular.*” (C.C. 126,10)

1.2.3.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Kıpçak Türkçesinde anlatılan geçmiş zaman, pek çok noktada benzerlik gösterdiği Harezmi Türkçesi gibi hem sıfat fiil eki olan –mıš/-mıš ile hem de zarf fiil eki olan –p ve –p'nin üzerine –dur, -tur, -durur, -turur ek fiillerini almıš şekilleriyle yapılmıštır. –mıš/-mıš çoġu zaman isim ya da sıfat olarak kullanılmıštır. Anlatılan geçmiş zaman kullanımı azdır. –p zarf fiilinin anlatılan geçmiş zaman ifadesinde kullanımı –mıš/--mıš'e göre daha fazladır.

1.2.3.2.1. –mıš/-mıš.

Bu sahada da daima düz ünlülerle ve şahıs zamiri menşeli iyelik ekleriyle kullanılmıštır. T.Z'de anlatılan geçmiş zamanda ism-i fail ayrımı bašlıġı altında söz edilmiš, “kün doġmıš ve doġmamıš” örnekleri verilmištir. “Kendinsine –mıš, -mıš getirilmiš olan kelimededen geçmiş zaman murat edilirse bu, göz ile görülen šeyden deġil ancak olan šeyden išitilmekle haber vermedir.” denilerek ekin anlatılan geçmiş zamandaki kullanımına išaret edilmištir.¹²

K.İ'te de Ebû Hayan –mıš ism-i fail yani fail ismi olarak deġerlendirmiš olmakla birlikte ekin aynı zamanda “bir šeyin müšahede edilmediġi halde malum olan sıfatından haber verildiġini göstermek için ilave edildiġini belirtmiš, “Aybek šırmıš” (V36b2-8) örneġini vererek ekin fonksiyonu yanında bitmiš fiil olarak kullanımına da išaret etmištir.¹³

1. tekil şahıs: -mıš men, (-mıšem)

2. tekil şahıs: -mıš sen, -(-mıš seġġ)

3. tekil şahıs: -mıš

1. çoġul şahıs: -mıš biz.

2. çoġul şahıs: -mıš siz

3. çoġul şahıs: -mıšlar

¹² Ettuhfetuz-zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiye, Çev. Besim Atalay, 47b, s.82.

¹³ A. Melek Özyetkin, Ebû Hayan Kitabü'ül-idrak Li Lisani'l-Etrak Fiil: Tarihi-Karšılaštırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi. Ankara 2001, s.155.

1. tekil şahıs:

“*kelmiş men.*” (T.Z. 53a.11)

T.Z’de zamir menşeli iyelik ekinin kullanımına örnek verdikten sonra “bitişik zamir ile kelmişem denir.” (53a.13) diyerek iyelik ekinin ekleşmiş şeklini de göstermektedir.¹⁴

2. tekil şahıs:

“*hoş âvâz bolmuş sen*” (G.T.221-8)

“*böriniñ şa‘breke sen imiş sen.*” (G.T. 137-5)

“*kelmiş señg.*” (T.Z. 53a.12)

3. tekil şahıs:

“*eyâ taşı riyâ birlen bizenmiş.*” (G.T. 160-7)

“*za‘îfi selâmet kalmış.*” (G.T.164-12)

1. çoğul şahıs:

“*kelmiş biz.*” (T.Z. 53a-12)

2. çoğul şahıs:

“*kelmiş siz.*” (T.Z. 53a-12)

3. çoğul şahıs:

“*Ya‘nî burunğı fârisler ayıtmışlar.*” (M.G. 35a-4)

“*Halk nefesimden zaħmette imişler.*” (G.T. 221-11)

1.2.3.2.2. -p, -ptir, -ptur, -p turur, -pdur, -p durur.

Kıpçak sahasında anlatılan geçmiş zaman olarak –mış, -miş’ten daha geniş bir kullanım yelpazesi vardır. –p zarf fiili bazen –tur/-dur yardımcı fiilinin geniş zaman şekliyle birleşerek, bazen geniş zaman eki düşmüş olarak, bazen de şahıs eklerini doğrudan üzerine alarak tek başına anlatılan geçmiş zamanı ifade eder.

Memlük-Kıpçak sahası eserlerinde T.Z’de “geçmiş zaman için ikinci belge kelip ve keliptir denir ve şahıslara göre çekimleri verilir. Kelip, ketip, başlap, sözlep gibi kelimelerin üzerine “-d-r” getirildiğini, bunun ya duraklamak veya söze güzellik vermek için olduğunu söyler.¹⁵

1. tekil şahıs: -p, -ptir men, -p turur men

2. tekil şahıs: -p, -ptir sen(señg), -p turur sen.

¹⁴ T.Z, Çev., Besim Atalay, İst., 1945, s 90.

¹⁵ Besim Atalay, Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi-Lûgat-itiTürkiye , İstanbul 1945, s90,111.

3. tekil şahıs: -ptir, pdur, -ptur –p durur, -p turur, ubantur.

1. çoğul şahıs: -ptir biz, -p turur biz.

2. çoğul şahıs: -ptir siz

3. çoğul şahıs: -ptirler, -p dururlar, -p turlar, -p tururlar

1. tekil şahıs: -p:

“Bu t̄âyifeni bir t̄arîka *öğretip men.*” (G.T. 165-11)

-p tir men

“*keliptir men*” (T.Z. 53b-1)

“*küyüp turuptir men* ölülerniᅡᅡ kopmaᅡlıᅡın.” (C.C. 148,18)

-p turur men

“Men bu iv nimeti bilen *bislenip turur men.*” (G.T. 68-3)

“şa‘b düşmen edîşesine *tüşüp turur men.*” (G.T. 38-7)

2. tekil şahıs: -p sen:

“*Alıp sen* böyle gül yanında mesken.” (G.T. 160-13)

“Ecelsiz âdemî ölmes *diyip sen.*” (G.T. 197-13)

-ptir sen (senᅡ)

“Yalgız tenᅡgrige *biliptir sen* kovanmaᅡa.” (C.C. 140-3)

“Sen anı yibek mü *deptir sen.*” (C.C 163-23)

“*keliptir senᅡ.*” (T.Z. 53b.2)

-p turur sen:

Giriftâr bolup helâket yerine *tüşüp turur sen.*” (G.T. 260-2)

3. tekil şahıs: -p tir.

“*Keliptir.*” (T.Z. 53b-3)

“Aᅡaç *ilip tir.*” (C.C. 116,11)

-p dur

“*Kiçip dür* hâtim-i t̄âyî.” (G.T. 162-1)

-p tur:

Közünᅡ aç uyᅡudan kim taᅡᅡ *atıp tur.*” (G.T.271-7)

-p durur

“seniñ ħükmiñge esîr *kılıp durur.*” (G.T. 295-1)

-p turur

“sañğa yaqın *kilip turur.*” (M.G. 62a-8)

-ubantur

K.İ’te –uptur yanında –p ekinin ekin genişletilmiş şekli olduğu düşünülen –ubantur yer almaktadır.¹⁶

“Sançar *turuban tur.*” (K.İ. V46b5)

1. çoğul şahıs: -p tir biz

“*Keliptir biz.*” (T.Z. 53b-2)

-p turur

“Fağirlerge irâdet kitürüp mürid *bolup turur biz.*” (G.T. 228-10)

2. çoğul şahıs:

-p tir siz

“*keliptir siz.*” (T.Z. 52b-2)

3. çoğul şahıs:

-p tirlir

“*keliptirler.*” (T.Z. 53b-3)

-p dururlar

“Bu iblîs-ni niçün melâyike öze mu‘allim *koyup dururlar.*” (G.T. 282-13)

-p turlar

“Ĥalâyıqñıñ ilinden hem tilinden *ğurtulupturlar.*” (G.T. 46-4)

-ptururlar

“Bu nâvek oqını müsülmanlar *çıkarp tururlar.*” (M.G. 105a-7)

1.2.4. Çağatay Türkçesi

Türk dilinin doğu kanadını oluşturan Çağatay Türkçesi’ni M. Canpolat şöyle tanımlar: “Çağatayca Uygur ve Karahanlı Türkçelerinden sonra, bu dil ve edebiyat geleneklerinin üzerine kurulan, XIII. yüzyıldan başlayarak büyük bir kültür dili olarak gelişen Osmanlı ve Azerî lehçelerinin etkisi altında, yerli bölge ağızlarından, özellikle Endican ağzından yararlanılarak geliştirilen ve XV. yüzyılda Nevaî ile büyük bir edebiyat ve kültür dili haline

¹⁶ A. Melek Özyetkin, Kitabu’l-İdrâk li Lisâni’l- Etrak, Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi, Ankara, 2001, s 158.

getirilen ve XIX. yüzyıldan itibaren yerini bugünkü Özbek lehçesine bırakan bir Türk lehçesidir.”¹⁷

1.2.4.1 Görülen Geçmiş Zaman:

Çağatay Türkçesi’nde görülen geçmiş zaman eki dayalı olduğu Karahanlı Türkçesindeki gibi -d-‘dir. Ünlüyle ve sedalı ünsüzle biten fiillerden sonra -d-, sedasız ünsüzlerden sonra umumiyetle -t-‘dir. Sedasız ünsüzle bittiği halde ekin -d- sedalı ünsüzle başladığı örnekler de vardır. tartdum (Ş.T. 100a-17), öpdü (Ş.T. 93b-14), tüşdü (Ş.T. 73a-4).

İyelik eki menşeli şahıs ekleri ile kullanılır.

3. tkl. ve 3. çkl. şahısların daima düz ünlü ile, 1. çkl. şahs.ında daima yuvarlak ünlü ile kullanılmasının dışında düzlük-yuvarlaklık uyumu vardır.

1. tekil şahıs.: -dım, -dim, -dum, -düm

-tım, -tim, -tum, -tüm

2. tekil şahıs: -dınġ, -dınġ, -duġ, -dünġ

-tınġ, -tinġ, -tunġ, -tünġ

3. tekil şahıs: -dı, -di

-tı, ti

1. çoġul şahıs.: -duk, -dük

-tuk, -tük

2. çoġul şahıs: -dınġız, -dınġız (-dınġızlar), -duġuz, -dünġüz

-tınġız, -tinġiz, -tunġuz, -tünġüz

3. çoġul şahıs: -dılar, -diler

-tılar, -tiler

1. tekil şahıs: -dım, -dim, -dum, -düm

“Anġa Nesâyimü’l-maġabbe min şemâyimi’l-fütüvve ad *ķoydum.*” (N. M. 2-23)

“Müte’emmil *irdim.*” (N. M. 2-4)

“Saġa cân birle kōnġlümni sini Tinġrige *tapşurdum.*” (G. S. 415-1)

“Kıya baġķay mu dip ‘azm iterde bes ki *tilmürdüm*” (G. S. 415-6)

-tım, -tim, -tum, -tüm

“Kim min uşbu gice ġurşîdni miġmân *taptım.*” (G. S. 420-4)

¹⁷ M. Canpolat, *Lisânü’t-Tayr*,

“İşittim tilbe it kûyide atlı eyler imiş itinġ.” (G. S. 516-6)

“Munda oştum.” (N. M. 2-19)

“Bu tercemedin oksüttüm.” (N. M. 2-21)

2. tekil şahıs: -dınġ, -dınġ, -duġ, -dünġ

“Eyledinġ kim köġül mülkni vîrân ılmadinġ.” (G. S. 354-3)

“Cimmimni kül eylep külini kökke savurduġ.” (G. S. 368-1)

“Bu kûydin it dip anı her nee ki sürdüġ.” (G. S. 368-1)

-tınġ, -tinġ, -tuġ, -tünġ

“Şeb-istân içre kirge şem‘lerninġ nûrın ittinġ güm.” (F. K. 425-1)

“Nâz oın cân bile cismimġa urup od öttünġ.” (G. S. 393-5)

“Barın ol uyudın uygattınġ âır.” (F. Ş. III. 10)

3. tekil şahıs: -dı, -di

“Çer ayırdı tîz itip nâlemni hem âımını hem.” (F. K. 437-1)

“Bahâr-ı vaşlda örtendi reşkdin cânım.” (F. K. 423-1)

-tı, ti

“Âh kim kükürt atı birle tutaştı ırmenim.” (G. S. 411-1)

“Muhtelif edyân u milel araġa tüşti.” (N. M. 3-16)

1. çoġul şahıs: -du, -dük

“Oġuz ân anlarġa at oyup aydu.” (Ş. T. 80b-15)

“Ve baraların bir yerde aytmâknı münâsib kördük.” (Ş. T. 80a-9)

-tu, tük

“Sizge her nie ayttu, inanmadınġız.” (N. M. 7-26)

2. çoġul şahıs: -dınġız, -dınġız

“Sizge her nie ayttu, inanmadınġız.” (N. M. 7-26)

“Pâdişâhim munga İşfahânınġ daruġalığın berdinġız.” (Ş. T. 77a-15)

-dınġızlar

“Yay ve onı ki tapıp keltürdinġızlar.” (Ş. T. 78b-15)

-tınġız, -tınġız

“Siz üç uluġunġız altun yaynı tapıp *kitürdinġız*, taķı anı buzup *üleştinġız*.” (Ş. T. 78b-11)

3. çoġul şahıs: -dılar, -diler

“Özleri körmegünçe *taşlamadılar*.” (N. M. 8-4)

“Haķ subhânehu ve ta‘âlaġa yol *körgüzdiler*.” (N. M. 4-3)

-tılar, -tiler

“Bizni hiyelġa salasin, dip *öttiler*.” (N. M. 10-11)

1.2.4.2. Anlatılan Geçmiş Zaman:

Çaġatay Türkçesinde anlatılan geçmiş zaman üç şekilde yapılır. –miş, –miş sıfat fiiline zamirlerin getirilmesi ile kurulduġu düşünölen şekliyle, -p zarf fiilinin bazen tek başına bazen de –dur / -tur ek fiilini almış şekilleriyle, -gan sıfat fiiline zamirlerin getirilmesi ile kurulduġu düşünölen şekliyle anlatılan geçmiş zaman ifade edilir. Bunlardan –miş ve –p yaygın kullanım iken –gan ekinin kullanımı azdır.

1.2.4.2.1. -miş, -miş

1. tekil şahıs: -miş min, (-mişam)

2. tekil şahıs.: -miş sin, (-mişsaġġ)

3. tekil şahıs: -miş

3. çoġul şahıs: -mişlar

-miş, -miş yine sadece düz ünlü ile kullanılmıştır.

1. tekil şahıs: -miş min

“Çü min dîvânelerniġ mâye-i sevdâsı *bolmuş min*.” (B. V. 499-4)

“Haşretinġdin bil ki *ölmüş min* ger kûyünġ ara.” (G. S. 490-3)

-mişam

Birkaç örnekte Azeri Türkçesindeki kullanışıyla karşımıza çıkmaktadır.

“Aġzıdın andaķ ‘adem kûyide fanî *bolmuşam*.” (G. S. 357-4)

“Derd ü firâķ endûhıdın *kiltürmişem* ikki güvâ.” (B. V. 1-4)

2. tekil şahıs: -miş sin

“Çü sin hem mübtelâ *bolmuş sin* âhir, cefâdın gül bigin *solmuş sin* âhir.” (Ç. E. K. s. 130)

-mıŝsaŋġ

“Boynuŋġa müŝkîn ipekdin ey ki tûmâr *aŝmıŝaŋġ*.” (Ç. E. K. s. 130)

3. tekil şahıs: -mış, miş

“*Bolmıŝ* andağ munğaı‘ ehl-i zamandın ülfetim.” (G. S. 407-1)

“*Horâsân* iliniŋ pri *irmiŝ*.” (N. M. 4-27)

3. çoğul şahıs: -mıŝlar, -mişler

“*Kiniçe* barıp destârını *almıŝlar*.” (N. M. 8-2)

“*Ve* yana bu nâmede mundağ *dimiŝler*.” (Ş. T. 101a-3)

1.2.4.2.2. -p

Anlatılan geçmiş zaman ifadesinde -p, tek başına kullanıldığı gibi -dur / -tur ek filleri ile birleşerek de kullanılır. Zamir menşeli şahıs eklerini alır.

1. tekil şahıs.: -p min

-p turur min

2. tekil şahıs: -p sen

3. tekil şahıs: -p

-p dur

-p tur, -p turur.

1. çoğul şahıs: -p turur miz.

3. çoğul şahıs: -p durlar, -p turlar.

-p dururlar, -p tururlar.

1. tekil şahıs: -p min

“*Sin* kireli yâdıŋġa özümni *unutup min*.” (G. S. 485-1)

-p turur min

“*Îrân* sarı *yörüüp turur men*.” (Ş. T. 76a-1)

2. tekil şahıs.: -p sen

“*İl*niŋġ revıŝini sen körüp *kelip sen*.” (Ş. T. 95a-6)

3. tekil şahıs.: -p

“*Andın* gül ü bülbül *tapıp* yüz berg birle miŋġ nevâ.” (B. V. 1-1)

-p dur

“Dâşgerlik *ķılıbdur.*” (. S. 485-1)

-p tur

“Kim *boluptur* ġarķa baħr-ı bâde-i ‘ıŖyân ara.” (B. V. 4-7)

-p turur.

“*Ķalıp turur* yapıŖıp ‘ayn-ı Ŗevķdin ninekim.” (G. S. 414-4)

1. çoġul Ŗahıs: -p turur miz

“Barķasınıġ atlarını yoķķarıda bir bir *aytıp turur miz.*” (Ŗ. T. 82a-12)

3. çoġul Ŗahıs: -p durlar

“Mertebelerin biyikrek *tutupdurlar.*” (N. M. 4-19)

-p turlar

“Belki ol kelimege müdâvemetni ol yirge *yitkürüptürler.*” (N. M. 5-25)

-p dururlar.

“Ol nev‘ ki bu Ŗâyife edâ *ķılıp dururlar.*” (N. M. 6-2)

-p tururlar

“Bizdin burun ötken ġalkķlar yaynı pâdiŖâh ornında *bilip tururlar.*” (Ŗ. T. 78b-16)

1.2.4.2.3. -gan

Tesirleri hâlâ devam eden tamamlanmıŖ bir harekete iŖaret eder.¹⁸

“Semerķand emîrü’l-mü’minîn ‘OŖmân zamânında müsülmân *bolġandur.*” (Ķ. E. K. s. 132)

“Kitâbî derler kim cem‘ *ķılıġandur* ve atın Abdalnâme *ķoyġandur.*” (Ķ. E. K. s. 132)

1.2.5. Eski Anadolu Türkçesi

Türkiye Türkçesi’nin Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan sonra XIII.-XV. yüzyıllar arasında gelişme kaydeden ilk dönemindeki yazı dilinin adıdır.

Anadolu Selçuklularının son devirlerini, Beylikler dönemini ve İmparatorluk haline gelmeden önceki Osmanlı devrini içine alan Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yabancı unsurların karışmadığı sade bir Türkçe kullanılmıştır. Bu devrede meydana getirilen eserlerde de Arapça, Farsça unsurlar yer almaktaydı, ancak bunların oranı pek fazla değildi. Yabancı kelimelerin nispeti XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla doğru gittikçe çoġaldı ve XV. yüzyıldan

¹⁸ J. Eckman, *Çaġatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaaġaç, İstanbul, 1988, s. 132.

sonra dildeki sadelik bozuldu. Yazı dili konuşma dilinden uzaklaşarak bir aydın zümre dili halini almaya başladı.¹⁹

1.2.5.1. Görülen Geçmiş Zaman

Eski Anadolu Türkçesinin görülen geçmiş zaman ekinin ünsüzü –d-, ünsüz benzeşmesine tabi olmamış, sedasız ünsüzlerden sonra da –d- olarak kalmıştır. *tutdum* (SN. 345), *işitdi* (SN. 109); *keçdiler* (KK.)

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olan yuvarlaklaşma görülen geçmiş zaman ekinde de tekil ve çoğul 1. ve 2. şahısların daima yuvarlak ünlü ile kullanılmasıyla kendini göstermiştir. *oğdum* (YED 19-4), *eyledüñ* (YED 39-3), *alduğ* (KK 9b-7), *bildüñüz* (SN. 834). Tekil ve çoğul 3. şahıslar diğer tarihi Türk şivelerinde olduğu gibi düz ünlü ile kullanılmıştır.

İyelik eki menşeli şahıs ekleriyle kullanılır.

Tekil

1. Şahıs: -dum, -düm
2. Şahıs: -duñ, -düñ
3. Şahıs: -dı, -di

Çoğul

1. Şahıs: -duğ, -dük
2. Şahıs: -duñuz, -düñüz
3. Şahıs: -dılar, -diler

1. tekil şahıs: -dum, -düm

“Yûnus sen ârif isen *anladum bildüm dime*” (YED 27-7)

2. tekil şahıs: -duñ, -düñ

“Cānumı esir *eyledüñ* nider bana yağı Tatar” (YED 39-3)

3. tekil şahıs: -dı, -di

“Uluyı vü kiçiyi *kıldı ğanı*” (SN. 397)

“Şāh anı görüp *güvenürdi canı*” (SN. 412)

1. çoğul şahıs: -duğ, -dük

“Yā Dāvûd biz seni hâlîfe *kılduğ* yir yüzinde” (KK. 5b-4)

“*Geldük* girü bayağı âyet işâretlerine” (KK. 11a-6)

2. çoğul şahıs: -duñuz, -düñüz

¹⁹ Özkan, Mustafa (1999) s. 57-58.

“Ki bugün geliben bizi gördünġüz” (SN. 968)

3. çoġul şahıs: -dılar, -diler

“Güher incü altun saçu saçdılar

Yidi dün ü gün yidiler içdiler” (SN. 437)

1.2.5.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde umumî anlatılan geçmiş zaman eki –mış, –miş’tir. Bunun yanında –p zarf fiili de kullanılmıştır. Hem –mış hem –p tek başına kullanıldığı gibi –dur ek fiiliyle ve ek fiilin geniş zaman eki almış şekilleriyle de kullanılmıştır.

1.2.5.2.1 –mış ekiyle

Tekil

- 1. Şahıs:** -mışam, -mişem
-mışvan, -mişven
-mışvanın, -mişvenin
- 2. Şahıs:** -mış sin, -miş sin
- 3. Şahıs:** -mış, -miş
-mış dur, -miş dür
-mış durur, - miş durur

Çoġul

- 1. Şahıs:** -mışuz, -mişüz
- 3. Şahıs:** -mışlar, -mişler
-mışlardur, -mişlerdür

1. tekil şahıs: -mışam, -mişem

“Çün ben *unutmışam* şöyle ki sana *gitmişem*” (YED. 31-3)

-mışvan, -mişven

“*Şınamışvan* işbu kadardur bilüm” (SN. 286)

“Anuñ yolına *eylemişven* helâl” (SN. 812)

-mışvanın, -mişvenin

“Bunı bilüben fâriġ *olmışvanın*” (SN. 296)

2. tekil şahıs: -mışsin, -mişsin

“Çü ‘ahd *eylemişsin* ne dermân bugün” (SN. 1070)

3. tekil şahıs: -mış, -miş

“Murād almış” (KK. 22b-2)

“Ki nitesi hoş düzmiş anı düzen” (SN. 332)

-mişdur, -mişdür

“Anlara ve vaqflarına ‘azîm hâlel yol bulmuşdur” (KK. 65b-10)

“korkadurın ölümden cümle toğan ölmüşdür” (YED 48-5)

-mişdurur, -mişdurur

“Yazıdur ki naqkaş yazmış durur

Hüner incüsin anda düzmiş durur” (SN. 553)

1. çoğul şahıs: -mişuz, -mişüz

“görmemişüz” (ETT s. 121)

“durmışuz” (ETT s. 121)

3. çoğul şahıs: -mişlar, -mişler

“Yavuz kânûn komışlar ola” (KK. 38a-5)

“V‘azın kabûl itmişler” (KK. 106a-9)

-mişlardur, -mişlerdür

“Şerî‘at anıhtarın alup açmışlardur.” (KK. 8a-6)

“Ulular eytmışlerdür” (KK. 103b-2)

1.2.5.2.2. –p Zarf fiil ekiyle

Tekil

1. Şahıs: -p van, -p ven

2. Şahıs: -p sîn

3. Şahıs: -p dur, -p dür

-p durur

Çoğul

3. Şahıs: -p dururlar

1. tekil şahıs: -p van

“Yazıpvân çaq aña degin kim ola” (SN. 355)

2. tekil şahıs: -p sîn

“arup sîn” (ETT. s. 122)

3. tekil şahıs: -p dur, -p dür

“Ki bir şāh-zāde ƙopupdur bugün” (SN. 858)

“Meger şüretüñden görüpdür nişān” (SN. 887)

-p durur

“Ĥaƙƙuñ ƙullıǵı buyurılıpdur.” (KK. 34a-5)

3. ƙoǵul şahıs: -p dururlar

“İttifāƙ idüpdururlar ilerüki ulular” (KK. 14a-4)

KAYNAKÇA

KB. Arat, Reşit Rahmeti (1947) *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara, TDK, 3. Baskı

_____, (1979) *Kutadgu Bilig III İndeks*, (Haz.K. Eraslan,O.F.Sertkaya,N.Yüce) İstanbul, TKAE

AH. _____, (1992) *Atebetü'l-Hakayık*, TDK, Ankara.

Akalın, Mehmet (1988) *Tarihi Türk Şiveleri*, TKAE yay. Ankara.

KE. Ata, Aysu (1997) *Kıyasu'l-Enbiya Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK, Ankara.

_____, (1998) *Nehcü'l-Feradis, Dizin-Sözlük*, TDK, Ankara.

_____, (2002) *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul.

DLT. Atalay, Besim (1998) *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, Ankara-TDK: 521, 4. Baskı

TZ. _____, (1945) *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fl-Lûgat-it-Türkiyye*. TDK, İstanbul.

BK. Bilge Kağan

Üİ. Barutçu, F. Sema (1990) *Üç İtigsizler*, Tengrim Türklük bilgisi Araştırmaları, Ankara

Kİ. Caferoğlu, Ahmet (1931) *Abû-Hayyân: Kitâp al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*, Horoz Basımevi, İstanbul.

Canpolat, Mustafa (1995) *Alî Şîr Nevâyi: Lisanü't-Tayr*, TDK, Ankara.

SN. Dilçin, Cem (1991) *Süheyl ü Nev-Bahâr*, AKM, Ankara.

ÇTE. Eckmann, János (1988) *Çağatayca El Kitabı*, [Çeviren: Günay Karaağaç] İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

NF. _____, (1995) *Nehcü'l-Ferâdis Metin-Tıpkıbasım*, (Yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar), Ankara..

_____, (2003) *Harezm- Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Haz. O. Fikri Sertkaya), TDK, Ankara.

NM. Eraslan, Kemal (1996) *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve*, TDK, anakara.

Ercilasun, Ahmet Bican (1984) *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-*, Gazi Üniv. Yay. Ankara.

Ergin, Muharrem (1980) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay. İstanbul.

_____, (1993) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 20. Baskı.

ETG. Gabain, A.v. (2003) *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. M. Akalın) TDK, Ankara, 4. Baskı.

- CC. Gronbech, Kaare (1942) *Codex Cumanicus*, Einar Munksaard, Kopenhag.
- Haciminoğlu, Necmettin (1991) *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- _____, (1996) *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____, (1997) *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- HŞ. _____, (2000) *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, TDK. Ankara.
- LD. Karaağaç, Günay (1997) *Lütfi Divanı, Griş-Metin-Dizin, Tıpkıbasım*, TDK, Ankara.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1944) *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GT. _____, (1989) *Gülistan Tercümesi*, TDK. Ankara.
- AY. Kaya, Ceval (1994) *Uygurca Altun Yaruk Griş-Metin-Dizin*, TDK, Ankara
- FK. Kaya, Önal (1996) *Ali Şîr Nevâyi: Fevâiidü'l-Kiber*, TDK, Ankara.
- KT. Kül Tigin
- GS. Kut, Günay (2003) *Ali Şîr Nevâyi: Garâibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* TDK, Ankara
- ŞT. Ölmez, Zuhal Kargı (1997) *Şecere-i Terakime*, simurg Yay. İstanbul
- Özkan, Mustafa (1999) *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özyetkin, A. Melek (2001) *Kitâbu'l-İdrak Li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav, Ankara.
- ETT. Timurtaş, Faruk Kadri (1994) *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- DH. _____, (1972) *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bak. Ankara.
- YED. _____, (1972) *Yunus Emre Divanı*, Kültür Bak. Ankara.
- Toparlı, Recep (1995) *Harezmi Türkçesi*, Seyran Yay. Tokat.
- _____, vd. (2003) *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK. Ankara.
- Türk, Vahit (1990) *Ali Şîr Nevâyi: Mecalisü'n-Nefais Metin-İnceleme-Dizin*, Fırat Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ
- BV. Türkay, Kaya (2002) *Ali Şîr Nevâyi: Bedâyiü'l-Vasat*, TDK, Ankara.
- MG. Uğurlu, Mustafa (1987) *Münyetü'l-Guzât*, Kültür Bak. Yay. Ankara.
- KK. Yavuz, Kemal (1991) *Şeyhoğlu Kenzü'l Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema, İnceleme-Metin-İndeks*, TDK. Ankara.
- ME. Yüce, Nuri (1988) *Mukaddimetü'l Edeb, Giriş-Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, TDK. Ankara.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ DEVLET KONSERVATUVARI'NDAKİ YAYLI ÇALGILAR EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

* Erol TARKUM

ÖZET

Bu çalışmada,Ankara,İstanbul,İzmir gibi büyük merkezler dışında kurulmuş olan Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda yaşanan deneyim ve bu deneyimde karşılaşılan sorunlar,yaylı çalgılar eğitimi açısından ortaya konularak çözüm önerilerinde bulunulmuştur.Karşılaşılan bu sorunların gerektiği gibi çözülmesi ve konservatuvarın sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak üzere,uygun koşulların oluşturulabileceği daha sistemli ve planlı bir anlayışa ihtiyaç olduğu,aksi taktirde,büyük merkezler dışındaki konservatuvarların kuruluşu ve gelişiminin birtakım rastlantılara bağlı olacağı ve potansiyel sorunlarla birlikte kurulmuş olabilecekleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konservatuvar, Çalgı,

The Evaluation of The Education of String Instruments in Trakya University State Conservatory

ABSTRACT

In this study,it is put forth the experience in Trakya State Conservatory that is established excluding the big centres such as Ankara,İstanbul,İzmir and the problems in this experience and it is proposed some solutions to these problems in terms at the strings instruments.It is required more systematic and planned consideration and solutions to the problems.Otherwise,it is inferred that the conservatories,except the ones in big centres,will establish with the potential problems and their development will depend on chance.

Key Words: Consevatory, instruments

---

* Dr.Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Keman Sanat Dalı

GİRİŞ

Eğitim insana özgü toplumsal bir etkinliktir. Bu etkinlik insanlığın var oluşundan beri yaşamın zorunlu bir parçası olmuştur. Toplum içinde başka insanlarla etkileşimde bulunarak, insan, doğal ve bencil bir varlık olma durumundan özgeci, toplumsal ve öğrenerek yaşayan bir varlık durumuna dönüşmeye başlamıştır. Her öğrenme süreci eğitim olarak kabul edilemez. Eğitime değer ölçüleri açısından bakıldığında istenerek veya istenilmeden öğrenilen birçok şeyin eğitimde yeri olmadığı yargısına varılmaktadır. Yani eğitim açısından bakıldığında öğrenmenin eğitici öğrenme niteliğinde olması gerekir.

Konservatuvarlarda yapılan eğitim, dolayısıyla yaylı çalgı öğretimi birçok faktör tarafından etkilenmekte, ancak bu öğretimin eğitici öğrenme niteliğinde gerçekleşmesi, söz konusu faktörlerin sağlıklı bir eğitim ortamı oluşturma doğrultusundaki işlevlerine bağlı olmaktadır. Deneyimler göstermiştir ki; öğrenmenin koşulları dikkatlice hazırlandığında, bazı konular diğerlerine göre daha çabuk öğrenilmekte ve daha inandırıcı olmaktadır. Örneğin konuya hazır olma, motive edilme, belirli yeteneklere sahip olma, okul ve çevre olanakları gibi konuların yeterli olduğu durumlarda öğrenciler kendi kendilerine öğrenebilmekte, ve etkinliklerini yönlendirebilmektedirler. Bu nedenle koşulların yeterli olması öğrenmenin önemli bir basamağı olarak kabul edilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, verdiği eğitim dolayısıyla diğer okullardan farklı birtakım özelliklere sahip olan konservatuvarlarda gerçekleştirilen yaylı çalgı öğretiminin başarıya ulaşmasında, yeterli koşullara sahip bir eğitim ortamı önemli bir basamak oluşturmaktadır.

Kemanı güzel çalabilmek ve onu etkili bir şekilde kullanmak çok sabır, azim ve çalışma gerektiren oldukça uzun ve çetin bir yoldur. Bu durum diğer yaylı çalgılar (Viyola, Viyolonsel ve Kontrbas) için de geçerlidir ve aşağıda, keman eğitimi açısından ortaya konulmuş bazı önemli noktaları diğer yaylı çalgı öğretmenleri de göz önünde bulundurmalarıdır.

Keman çalmada katı kurallar konulması ve herkesin bu kurallara uymasının beklenmesi tehlikeli bir yöntemdir. Çünkü bu kurallar, öğrencileri bu kuralların yüceltilmesinde

kullanmak için değil, öğrencilerin iyiliği için kullanılmalıdır. Keman çalmak katı kurallar grubu değil, bütün durumları kapsayacak kadar geniş, fakat herhangi bir özel duruma uygulanabilecek kadar esnek genel ilkelere dayanmalıdır. Öğretmen her öğrencinin kendi kişiliğiyle, kendi karakteristik, fiziksel ve zihinsel niteliğiyle, çalgıya ve müziğe karşı kendi yaklaşımla bir birey olduğunu fark etmeli ve öğrenciye buna göre davranmalıdır. Doğallık ilk yol gösterme ilkesi olmalıdır. Doğru, sadece belirli bir öğrenci için doğal olandır, doğal olan rahat ve etkilidir. Bu yüzden öğretmenin çabaları, her öğrenciyi çalgısıyla mümkün olduğu kadar rahat ettirmeye adanmış olmalıdır.

AMAÇ

Bu araştırmada, T.Ü.D. Konservatuvarı'nda, yaylı çalgılar eğitiminde karşılaşılan sorunları ortaya koyarak, sorunların daha etkili bir biçimde çözülebilmesi ve daha iyi bir yaylı çalgı eğitimi için önerilerde bulunmak, T.Ü.D. Konservatuvarı'nın, kuruluşundan bu güne kadar yaşadığı deneyimi yaylı çalgılar eğitimi açısından ortaya koyarak bu deneyimden yararlanılmasını sağlamak amaçlanmıştır, anket, görüşme ve gözlem teknikleri ile yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde yer alan bulgular, T.Ü.D. Konservatuvarı'nın kuruluşundan başlamak üzere 2000-2001 öğretim yılını da kapsayan bir döneme ilişkindir.

T.Ü.D. Konservatuvarı, Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı model alınarak 1991 yılında Edirne'de kurulmuştur. Konservatuvarın ilk öğrencileri, M.S.Ü. Devlet Konservatuvarı öğretim elemanlarından oluşan bir grubun Edirne'deki İlkokulları tarayarak belirledikleri öğrenciler arasından sınavla seçilerek oluşturulmuştur.

Konservatuvar 1991-92 öğretim yılında aslında Sağlık Meslek Yüksek Okulu'na ait olan bir binanın üçüncü katında ve gerekli birtakım ön koşullar yeterince oluşmadan eğitime başlamış, bu durum T.Ü.D. Konservatuvarı'nda yapılan görüşmeler, gözlemler ve uygulanan anketlerle, yaylı çalgı derslerinin konservatuvarın daha ilk öğretim yılının ilk döneminde yapılamamış olması, ikinci dönem M.S.Ü. Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden yararlanarak yaylı çalgı derslerinin başlatılması ve daha sonraki yıllarda hem yerli hem de

yabancı uyruklu öğretmenlerin bu eğitimi sürdürmeleri, ancak kalıcı bir yaylı çalgı öğretim elemanı kadrosu oluşturulamadığından yine daha bu ilk yıllardan itibaren yaylı çalgı öğrencilerinin yaylı çalgı öğretmenlerini değiştirmek zorunda kalmaya başlamaları, zaman zaman, öğretmen yokluğu nedeniyle bazı yaylı çalgı öğrencilerinin yaylı çalgı derslerini yapamamaları ve eğitimin yürütüldüğü binaya ilişkin olarak nicel ve nitel sorunlarla karşılaşılması gibi sonuçlara ulaşılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Konservatuvar 1993 yılında aynı binanın son katına taşınmış, son kat olması nedeniyle yaylı çalgı eğitimi yaz ve kış dönemlerinde ya aşırı sıcak, ya da yetersiz ısınan ortamlarda sürdürülmüştür. Ayrıca öğrenci sayısının giderek artması nedeniyle yaylı çalgı derslerinin yapılacağı derslik konusunda da sıkıntılar başlamış, büyük sınıfların arasına duvar örülerek ve uygun yerler tahta levhalarla kapatılarak yeni derslikler oluşturma yoluyla bu sıkıntı aşılmaya çalışılmıştır. Doğal olarak, bu koşullarda yaylı çalgı eğitimine uygun bir akustik ortam da sağlanamamıştır.

Konservatuvarın yıllar sonra 1998 yılında kendisi için yapılan yeni binasına taşınmasıyla büyük bir rahatlama olmuş, ancak orada da akustik problemlerle karşılaşmış, bu problemler çalgı eğitiminin yürütüldüğü ders odaları ve salonlarda yere halı döşenerek ve duvarlara perde asılarak aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu oda ve salonların dış seslere karşı yeterli bir yalıtıma sahip olmadıkları da anlaşılmaktadır.

Konservatuvarda anasanat dallarının tam olarak oluşturulamaması, yaylı çalgı öğrencileri de dahil olmak üzere bazı öğrencilerin okuldan ayrılmaları, okul orkestrasını da etkilemektedir. Diğer taraftan, öğretmeni sağlandığında bir çalgı eğitimi programı başlatılmakta, ancak bir süre sonra öğretmen bu görevinden ayrıldığında öğrenciler ana çalgısını ya da öğretmenini değiştirmek zorunda kalmakta, veya bu dersleri başka bir çalgının öğretmeni sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bütün bu problemler eğitim dolayısıyla yaylı çalgı eğitiminden istenilen verimin alınmasını güçleştirmektedir.

Konservatuvarda yaylı çalgılar için sınav programları hazırlanmış ve bu programlar üzerinde gerektikçe değişiklikler yapılmıştır. Ancak program çalışmaları öncelikle bir öğretim programı oluşturulmasından daha çok sınav programları üzerinde yoğunlaşmıştır. Konservatuvarda ilköğretim kısmının faaliyete geçmesi ve lisans üstü eğitimin başlamasıyla durum giderek karmaşıklaşmış, ayrıca ara sınıflara öğrenci alımı, öğretim ve sınav

programlarının bu öğrenciler için nasıl uygulanacağı konusunu da gündeme getirmiştir. Diğer taraftan, yaylı çalgı öğrencileri genel olarak bakıldığında sınav sonuçları açısından başarısız görünmemektedirler. Ancak çeşitli sorunların yaşandığı bu eğitim sürecinde, ölçme ve değerlendirme konusunda birtakım objektif kriterlerin sağlıklı bir biçimde oluşturulabilmesinin güçleştiği söylenebilir.

Konservatuvarda nota ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak bir kütüphane yıllar sonra kurulabilmiş, ancak yaylı çalgı öğrencilerinin son derecede az yararlanabildiği bu kütüphane yeterli düzeyde gelişmemiştir. Bu durum öğrencilerin yaylı çalgı eğitimlerinde yararlanabildikleri repertuar konusunda seçenek imkanlarını sınırlamaktadır.

Konservatuvarın kendisine ait yeterli sayıda bir Türk öğretim üyesi kadrosu oluşturulamadığından, konservatuvar dışındaki değişik eğitim alanlarından öğretim üyelerinin de konservatuvarın yönetiminde görev yapmaları durumu söz konusu olmakta, eğitim kadrosunda yabancı uyruklu öğretim elemanları da yer almaktadır.

T.Ü. D. Konservatuvarı'nda karşılaşılan sorunların yaylı çalgı öğrencileri üzerinde etkileri olmaktadır. Aşağıda verilen iki tablo bu konuda bir örnek oluşturmaktadır.

Tablo 1: T.Ü.D. Konservatuvarı Yaylı Çalgı Öğrencilerinin Yaylı Çalgı Öğretmenlerinin Değişme Sayılarına İlişkin Frekans Dağılımı

Seçenekler	Öğrenci	
	f	%
Hiç değişmedi	0	0
1 Kez	3	14.28
2 Kez	4	19.04
3 Kez	3	14.28
4 ve daha çok	11	52.38
Toplam	21	100

Yukarıdaki tablodan, öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının 4 ve daha fazla öğretmen değişikliği ile karşılaştığı anlaşılmakta, öğretmeni değişmeyen öğrenci ise bulunmamaktadır.

(Öğretmenin değişme sayısı sınıf yükseldikçe artmakta ve bu sayı dokuza kadar çıkmaktadır). Yaylı çalgı öğretmeni değiştirme sayılarının bu denli yüksek olması diğer nedenlerden daha çok, öğretim elemanlarının bir süre sonra görevlerinden ayrılmaları nedeniyle, kalıcı, yerleşik bir öğretim elemanı kadrosu oluşturulmasında karşılaşılan güçlüklerden, yani bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Tablo 2: T.Ü.D. Konservatuvarı Öğrencilerinin Yaylı Çalgı Öğretmenlerinin Değişmesi Nedeniyle Yaşadıkları Sorunların Derecesine İlişkin Frekans Dağılımı

Seçenekler	Öğrenci (n=21)	
	f	%
Çok fazla	7	33.33
Oldukça fazla	7	33.33
Çok fazla değil	5	23,80
Son derece az	2	9.52
Hiç yaşamadım	0	0
Toplam	21	100

Tablo 2’den anlaşılacağı gibi, tüm yaylı çalgı öğrencileri öğretmenlerinin değişmesinden kaynaklanan sorunlar yaşamışlardır. Bu öğrencilerin yaklaşık %67’si çok ya da oldukça fazla sorun yaşadığını belirtmiştir. Bu durum, çok fazla öğretmen değiştirmenin öğrencilerin üzerinde birtakım olumsuz etkilerinin olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

T.Ü.D. Konservatuvarı’nın kuruluşundan itibaren karşılaşılmaya başlanılan sorunlar, olası problemlerin daha başından mümkün olduğunca isabetli bir şekilde saptanabilmesi ve gerekli önlemlerin önceden alınabilmesini sağlayabilecek bir sistem ve plan dahilinde hareket etmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Konservatuvarın kurulması ve gelişiminin, sağlıklı bir kültür ve müzik-sanat eğitimi politikası sürecinde şekillenmiş bir sistem ve plana dayanmaktan daha çok, birtakım rastlantısal koşullara bağlı olduğu görülmekte, bu nedenle hem kaçınılmaz olarak sorunlar yaşanmakta, hem de sorunların çözümü güçleşmektedir. Bu durumdan yaylı çalgılar eğitimi de etkilenmektedir.

ÖNERİLER

1. Öncelikle, yaylı çalgı öğretim programları, program geliştirme sürecinin gereklerine uygun bir biçimde oluşturulmalıdır. Yaylı çalgı öğretmenleri, oluşturulacak bu programı aralarında yeterince tartışmalı, bu konuda, diğer konservatuvarlar ve konunun uzmanlarından yararlanılmalı, konservatuvarın yerel özellikleri dikkate alınmalıdır. Böylece, yaylı çalgı eğitimi program açısından sağlıklı bir temele oturtulmuş olacaktır.

2.Konservatuvar mezunları, öğretmenlik de yaptıklarından, konservatuvarın öğretim programlarında, pedagojik formasyon dersleri de yer almalıdır.

3.Yaylı çalgı öğretmenleri, yaylı çalgı eğitimini ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine katılabilmeli ve etkili olabilmeli, bu durumun gerçekleştirilebilmesi için uygun ortam hazırlanmalıdır.

4.Görevine yeni başlayan ve istekli diğer yaylı çalgı öğretmenlerinin, pedagojik formasyon alanında konunun uzmanlarından yararlanabilmeleri sağlanmalı, tüm konservatuvar öğretmenleri çekici bir öğretim ortamı oluşturmaya gayret göstermelidir.

5.Yaylı çalgı öğrencilerinin isteklerine, önerilerine sorunlarına ve kaygılarına gereken duyarlılık gösterilmelidir.

6.Konservatuardaki akustik problemlerinin çözümü, uzman yardımı alınarak gerçekleştirilebilir bir vadeye yayılmalı, özellikle sınav ve konserler için kullanılan salonlarda olmak üzere, uygun bir ısı düzeyi sağlanmalı, konservatuvar için yeni bir bina yapımı söz konusu olduğunda, ihtiyaçların, önceliklerin ve özelliklerin belirlenmesinde uzmanların yanında, yaylı çalgı öğretmen ve öğrencilerinin de görüşleri alınmalıdır.

7.Yöneticileri değiştirse bile, konservatuvarın, sürekliliği olan bir plan içerisinde geliştirilmesine çalışılmalı, bunun için tüm öğretmenlerin fikirlerini ve deneyimlerini rahatça ortaya koyabilecekleri ve yararlı olabilecekleri bir ortam yaratılmalıdır.

8.Konservatuvarların kurulması belli standartlara bağlanmalı ve gelişebilmesi için yeterli koşullar hazırlanmalıdır.

9.Büyük merkezler dışında ve yeni kurulan konservatuvarların öğretim elemanı kadrolarını sağlıklı bir biçimde oluşturabilmeleri için, buralarda görev yapacak öğretmenlere, bu görevi çekici kılacak birtakım avantajlar sağlanabilir. Diğer taraftan, yaylı çalgı öğretim kadrosu, özellikle lisans üstü eğitim için olmak üzere, konservatuvarı çekici kılacak (yurtiçinden veya yurtdışından) isimlerle zenginleştirilmeye çalışılabilir.

10.Sayıları gittikçe artan konservatuvarlar ile diğer müzik eğitimi ve sanat kurumları karşısında, daha sistemli ve planlı bir anlayış dahilinde hareket edilmeli ve bu anlayış, Türkiye'deki, müzik-sanat alanında yetişmiş ve yetişecek olan insan gücü potansiyelinden en verimli şekilde yararlanılmasını sağlayabilmelidir. Senfoni Orkestrası, Opera ve Bale gibi çeşitli sanat kurumlarının bağlı olduğu Kültür Bakanlığı, Güzel Sanatlar Liseleri'nin bağlı olduğu Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Konservatuvarları ve Müzik Eğitimi Bölümleri'nin bağlı olduğu Üniversiteler ve dolayısıyla Yüksek Öğretim Kurulu'nun koordineli bir biçimde çalışmaya başlamaları, bu konuda önemli bir adım olabilir.

KAYNAKLAR

Alıcıgüzel, İzzettin;(1973), **İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim, Modern Öğretimin İlke, Metot ve Teknikleri**, Özaydın Matbaası,İstanbul.

Büyükaksoy, Ferudun;(1977), **Keman Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, Armoni Ltd. Şti.,Ankara.

Galamian, Ivan,;(1962),**Principles of Playing and Teaching**, U.S.A.

Tarkum, Erol;(2001), **Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarında Yaylı Çalgılar Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi,İstanbul.

Tozlu, Necmettin;(1997), **Eğitim Felsefesi**, Milli Eğitim Basımevi,İstanbul.

KEMAN EĞİTİMİ AÇISINDAN İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARDA FİZİKSEL VE ZİHİNSEL GELİŞİM

*Erol TARKUM

ÖZET

Bu çalışmada, ilköğretim çağındaki çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimi ile keman eğitimi arasındaki ilişki temel alınmış, sağlıklı ve verimli bir keman eğitimi için bu iki süreç arasında denge kurulmasının gerekliliği göz önünde bulundurularak, çocuğun gelişim sürecine uygun bir keman eğitiminin içeriğine ilişkin temel konular ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Keman, eğitim

Physical and Mental Development of Primary School Children in Terms of Violin Education

ABSTRACT

This study is based on the relation between the physical and the mental development of primary school children and violin education. There should be balance between these two process, therefore, the basic subjects of the violin education whose concept is appropriate to child's development process should be taken into account.

Key words: Violin, education

GİRİŞ

İlköğretim çağındaki çocukların keman eğitimi bu çocukların keman eğitiminin temelini oluşturmakta, dolayısıyla ilerideki eğitim ve mesleki yaşamları aldıkları bu temel eğitim doğrultusunda şekillenmekte ve yönlenebilmektedir. Bu nedenle bu çağdaki çocukların keman eğitimi çok önemli bir aşamayı oluşturmakta, diğer taraftan onların birer yetişkin olmayışları, bu eğitimi daha özel bir konuma getirmektedir. Çünkü modern pedagojide çocuk, erişkinin küçültülmüşü değil, kendine özgü bir yapıya sahip bir varlık olarak görülmektedir.

Doğal olarak, keman eğitimi süreci daha özel bir alanı kapsamakta, ancak şüphesiz ki; eğitimin temel ilke ve kuralları keman eğitimi için de geçerli olmaktadır. Söz konusu bu ilke ve kurallar çalışma alanı eğitim olan Eğitim Felsefesi, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi (

---

* Dr. Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuarı Keman Sanat Dalı

PedagojikPsikoloji), Eğitimbilim, Pedagoji (Eğitbilim) gibi disiplinlerden kaynaklanmaktadır.Bir eğitimcinin bu disiplinlerdeki büyük bilgi birikiminden yararlanmasının onun mesleğindeki gelişimine önemli katkılarda bulunacağı kuşkusuzdur.Tanımlarından biri,öğretmenlik sanatı,uygulaması ya da mesleği için gerekli bilgi ve becerileri kazandıran bilim dalı olan pedagojinin bir yönü,çocuğun zihinsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirerek kişilik kazanmasını ve topluma uyum sağlamasını temel amaç edinmiştir.Bu açıdan bakıldığında pedagoji,ilköğretim çağındaki çocukların keman eğitimlerinin odağında yer almaktadır.

Pedagoji Grekçe'den gelmiş bir kavramdır.Paisi çocuk ve genç demektir.Ago ise yönetme,yönlendirme,yetiştirme anlamına gelir.Kavram olarak pedagoji,çocukların yönlendirilmesi ve yönetilmesi demektir.Aslında pedagoji,önceleri çocukla ilgili bilgi ve çalışma alanını ifade etmekteydi,ancak daha sonra sınırları eğitici her tür etkinliği içine alacak şekilde genişlemiştir.Pedagojik anlayışa göre,onun eleştirisinden vize alamayan hiçbir eğitim olay ve motifinde gelecek için sağlam bir dayanak olamaz.

AMAÇ

Bu çalışmada,ilköğretim çağındaki çocukların gelişim süreci ve keman eğitimine ilişkin temel konular işlenerek,sağlıklı ve verimli bir keman eğitimi için katkı sağlamak amaçlanmış,bunun için gözlemler ve yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

İlköğretim çağındaki bir çocuk,hem nicelik hem de nitelik bakımından büyümeye ve gelişmeye devam etmekte,yani bir yandan boyu uzayıp ağırlığı artarken diğer yandan fiziksel ve zihinsel fonksiyonları da ilerlemektedir.Bu büyümeyle birlikte yapısal değişiklikler de oluşmakta,örneğin kemikler büyürken sertleşmekte,beyin hücreleri büyürken kimyasal değişimler geçirerek gelişmekte,ergenliğe doğru kol ve bacak kemiklerinde bir uzama görülmektedir.Bu sürecin çok iyi gözlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir.Çünkü bu süreçteki değişimler keman eğitiminde önemli bir faktör olacaktır.

İlköğretim çağındaki çocuklarda büyüme ve gelişme çizgisi farklılıklar göstermekte,olgunlaşma açısından kız çocukları erkek çocuklardan biraz daha önde gitmektedirler.Bir çocuğun olgunlaşması demek,onun bütün yetenek ve güçlerinin dengeli bir biçimde giderek gelişmesi demektir.Bu konu önemlidir,çünkü keman eğitimi her bir çocuğun olgunlaşma sürecine paralel bir yol izleyecektir.Çocukta keman öğrenimine ilişkin yetenekler geliştirilmeye çalışırken,onun olgunlaşma düzeyini aşan birtakım yetilerin kazandırılmaya çalışılması sonuç vermeyecek,hatta yılgınlıklara,eksiklik kaygılarına yol açabilecektir.Diğer taraftan,bu yetilerin kazandırılması için uygun bir olgunluk aşamasına gelmiş bir çocuğun,gelişmeye elverişli bu dönemleri kaçırılmamalıdır.Buradaki dengeyi sağlamakta en önemli faktör,öğretmenin bilgisi,deneyimi ve çocuğun gelişimini doğru bir biçimde değerlendirmedeki isabet derecesi olacaktır.Keman eğitiminde ne kadar öğrenildiğinin önemli olması yanında,ne kadar sürede öğrenildiği de önem taşımaktadır.

Çocuklarda 5-8 yaşlarından 10-12 yaşlarına kadar olan dönem okul çağı,9. ve 14. yaşları kapsayan dönem ise ergenlik öncesi çağ olarak kabul edilmektedir.Okul çağındaki çocuklarda gelişme oldukça istikrarlı bir duruma geldiğinden bu dönemdeki keman eğitimi de istikrarlı bir şekilde yürütülebilir.Ancak erkeklerin kızlara göre biraz daha geç girdiği ergenlik öncesi dönem,gelişme hızının önemli oranda azaldığı problemlerli bir evreyi oluşturduğundan,bu dönemdeki keman eğitimi sürecinde de problemler beklenebilir.Ergenlik öncesi dönemi,ergenlik çağı izler.

7-8 yaşlarında keman öğrenmeye başlayan bir çocuğun keman eğitiminde,başlangıç aşaması hem çocuk hem de öğretmen için sabır gerektiren zor bir dönem olacaktır.Çocuğun yeni ve farklı bir zihin-kas koordinasyonu oluşturması gerekecek,çünkü önce belirli kurallara uygun biçimde keman ve yay tutması,yayı ve çalgısını kullanmayı öğrenmesi,notaları süreleri ve doğru ses yükseklikleriyle seslendirmesi gerekecektir.Üstelik başlangıçta çabuk yorulacak,bu ilk aşamada çocuğun evde uzun süreli çalışmasını beklemek de genellikle gerçeğe uyan bir yaklaşım olmayacaktır.

Anlaşılacağı gibi kemana yeni başlayan bir çocuk için zor olan bu dönemi,daha da karmaşıklaştırmadan,parça parça,aşama aşama ve sabırla gerçekleştirmek gerekecektir.Bunun için öncelikle her ne koşulda olursa olsun keman öğrencinin hiçbir şekilde zorlanmayacağı büyüklükte ve özellikte olmalı,çocuğa uygun çenelik ve omuzluğun kullanılması sağlanmalı,sert tellerden kaçınılmalı,kemanın daima doğru bir akortta olmasına özen

gösterilmelidir. Aksi takdirde öğrenmeyi olumsuz etkileyecek ek güçlükler ortaya çıkacaktır. Daha sonraki aşamayı ise kemanın ve yayın doğru bir biçimde tutulmasına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu aşamada acele edilmemeli, keman ile yayın tutulması ayrı ayrı çalışılmalı ve daha sonra birleştirilmelidir. Kemanın ve yayın tutulmasında yeterli bir hakimiyet ve rahatlığa ulaşıldığında, boş teller üzerinde yayın kullanılmasının öğrenilmesine geçilebilir. Ardından yine boş teller üzerinde ve basit ritimlerden başlamak üzere, notaları süreleriyle çalma aşamasına geçilebilir. Bu aşamayla birlikte çocuğun daima sayarak çalmasının sağlanması, saymanın bir alışkanlık haline gelmesi ve ritmin öneminin kavranması açısından önemlidir. Zorlandığı yerlerde öğretmen çocukla birlikte sayarak yardımda bulunabilir. Hatasız bir ritim için ise, metronomla çalışmak önemli ve gereklidir. Bu çocuğun hem belirli bir tempoda kalmasını, hem de metronomla çalışmasını öğrenmesini sağlayacak, sağlam bir ritim duygusunun geliştirilmesi ilerideki aşamalarda da önemli bir faktör olacaktır. Diğer taraftan, çocuk yeterli bir olgunluğa ulaşmadan, forte ve hızlı tempolarda çalması, vibrato yapması istenmemeli, çekilen yayın uzunluğu kol boyuna uygun olmalıdır. Kol uzadıkça, giderek yayın daha ucuna gelinebilir. Ancak yayın dip kısmının kullanılmaya başlanılmasında çok fazla gecikilmemelidir. Aksi takdirde yayın bu kısmının kullanılmasının bir alışkanlık haline gelmesi zorlaşabilir. Bu da ileride hem yayın bütününe rahat bir şekilde kullanılması, hem de bazı yay teknikleri açısından problemler yaratabilir.

Kemanın ortalama 45 derecelik bir açıyla ve yere paralel tutulması, çocuğun ayaklarını biraz açarak dengeli bir şekilde ve dik durması, nota sehпасına uygun uzaklıkta ve notaları rahat görebileceği bir pozisyonda durması, yayın köprüye paralel hareket etmesi ve tuşeye aşırı kaymaması, sağ ve sol kolun, ellerin ve parmakların doğru pozisyonlarda tutulmaları ve uygun hareketleri yapmaları, doğru bir entonasyon, öğretmenin sürekli kontrol altında tutması gereken konular olacaktır. Bu çalışmalar esnasında aynadan da yararlanılabilir. Bu, çocuğun kendisini görerek değerlendirebilmesi açısından önemli olacaktır.

Çocuk birkaç sestem oluşan ezgiler çalabilecek duruma geldiğinde, onun daha önceden bildiği tekerleme ve küçük şarkılardan yola çıkmak uygun olacak, öğrenmeyi kolaylaştıracaktır. Parçalar rahat bir şekilde çalınabildiğinde ezber istenmeye başlanabilir. Bu çalışmalarda çocukla mümkün olduğunca müziksel terimlerle konuşulmalı, parçalarda geçen müzik terimleri açıklanmalıdır. İlerleyen aşamalarda repertuarın olabildiğince çocuğa uygun bir şekilde ve çocukla birlikte oluşturulması, öğretmenin çocuğu takdir ederek cesaretlendirmesi ve motive etmesi, çalışma yöntemleri önermesi, beslenme, uyku, hastalık, gibi sağlık konularını

ve çalışma koşullarını dikkate alması,kemanın sevilmesinde ve öğrenilmesinde diğer önemli faktörler olacaktır.

SONUÇ

Çocukta keman öğrenimine ilişkin yeteneklerin ve alışkanlıkların kazandırılması ile çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimi birbirine çok sıkı bağlı iki süreçtir.Çocuğun aşama aşama belli fonksiyonları yerine getirebilecek olgunluğa ulaştığı kritik dönemlerde,bu fonksiyonların harekete geçirilmesi,yeteneklerin gelişmesi ve keskinleşmesini hızlandıracaktır.Çocuğa hangi yetenek ve alışkanlıkların,hangi aşamada kazandırılacağıının doğru bir şekilde saptanarak, sağlıklı ve verimli bir keman eğitimi süreci oluşturulmasında,eğitim ve öğretimin ilke ve kuralları ile öğretmenin deneyimi ve bilgisi yol gösterici olacaktır.

KAYNAKLAR

Akyüz,H.(1992),**Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**,Milli Eğitim Basımevi,İstanbul

Baymur,F.:(1990),**Genel Psikoloji**,İnkılap Kitapevi,İstanbul

Gürün,O.A.:**Psikoloji Sözlüğü**,İnkılap Kitapevi,İstanbul

Pressey,L.S.;Robinson,F.P.:(1991),**Psikoloji ve Yeni Eğitim I**,(Çeviren:Hasan Tan),Milli Eğitim Basımevi,İstanbul

Türkçe Sözlük:(1983),Türk Dil Kurumu Yayınları,Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara.

EZGİNİN ARMONİZASYONU*

HARMONİZATION OF A MELODY

Walter PİSTON**

Çeviri: S. Ercan BAĞÇECİ***

ÖZET

Bu çalışmada, verilmiş bir ezginin armonizasyonunda temel düşünsel basamakların neler olduğu tanımlanmış ve örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Armoni, Kontrpuan

ABSTRACT

In this study, It is implied what the basic steps in the harmonization of a melody and explained with examples.

Key words: Harmony, Counterpoint

---

* Bu yazı, Amerikalı Besteci Walter PİSTON'ın "HARMONY" adlı kitabının 9. bölümüdür (s:140-157).

(Piston, Walter; "Harmony" Revised by Mark Devoto; W.W. Norton & Company, fifth edition, 1987, New York)

** 1894-1976, Amerikalı Besteci

*** Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ercanbagceci @ mynet.com)

Verilmiş bir soprano ezgisinin armonizasyonu, armoni öğrenimindeki en değerli çalışmalardan biridir. Temel yeterlik düzeyinde, armonizasyon yaparken kullanılan düşünsel basamaklar, armonizasyonu kulak eğitimindeki en etkili modellerden biri yapar. Olgunlaşmış müzisyenliğin bir parçası olarak düşünüldüğünde, bir ezgiyi armonize edebilme kabiliyeti; cümlelerin bütününe duyabilmeyi, onları manipüle (ustalıkla değiştirme, oynama) edebilmeyi ve ayrıca biçimsel içeriklerini de anlamayı kapsar.

Şimdiye kadar işlenen konularda neredeyse ezginin tümü armonik kökenliydi. Ezgiler, ya armoni dışı sesler de eklenerek akor seslerinden oluşturulur yada armonik anlam, ifade ve ima taşıyacak şekilde tasarlanırdı. Böylece melodinin gerektirdiği armoni; buluştan çok keşif yapmak anlamını taşırdı.

Öyleyse iyi armonizasyon; uygun akorlardan oluşan alternatifleri dikkate almayı, bu alternatiflerden birinin gerekçelendirilmiş seçimini ve stile bağlı kalarak eklenen partilerin estetik bütünlüğünü gerektirir. Tüm bu kriterler müzikal seçim yapmayı içerir ki bu da seçeneklerden birinin en iyisi olduğunu söylememizi nadiren mümkün kılar. Daha ziyade seçeneklerden birinin diğerine göre açıkça daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle, sadece kök durumundaki akorları kullanarak armonizasyon işlemini mütalaa etmek ve armoni dışı sesleri bu bölümün sonuna doğru dahil etmek durumundayız.

Ezginin Analizi

Üzerinde düşünülecek uygun akorları bulabilmek için, ezgi seslerinin tek tek veya grup halinde ima ettiği armonik olanakların belirlenmesiyle işe başlamak gerekir. İlk soru elbetteki ezginin tonalitesidir. Kendimizi kök halindeki akorlarla sınırlasak bile, belirli aralıktaki ezgiler bize farklı ton ve mod olanakları sunar.

Örnek 9-1
a.

C: V I IV VI III IV V

b.

G: I IV VI V IV I V I

c.

e: I VI I IV II V (VII) I

Tonu belirlemek, her şeyden önce cümlenin sonunu analiz etmeye bağlıdır. Şimdi sadece Dominant akoru ve otantik V-I kadansıyla sonlanan iki ihtimali değerlendirelim. Yukarıdaki örnekte, ezginin bitiş notası; Sırasıyla, C-majör'ün dominantı, G-majör'ün toniği ve E-minör'ün mediantı şeklinde yorumlanmıştır. Bir ve daha fazla bemollü tonlar ezgideki Si naturel, iki ve daha fazla diyezli tonlar ezgideki Do naturel nedeniyle ihtimal dışı bırakılmıştır. Ezgide Fa sesinin olmayışı; Fa naturel ve Fa diyez içeren tonları da seçebilmemizi olanaklı kılmıştır. E-minör versiyonunda sopranodaki La sesine karşılık kullanılan kök durumundaki Sansıbl akoru, kullanılabilir en etkili Dominant akoru olmamakla birlikte, burada Dominant işleviyle kullanılmıştır.

Ezginin tonuna karar verildikten ve Roma rakamıyla son iki akor belirtildikten sonra armonideki değişikliğin sıklığı irdelenmeli. Sopranodaki her sesin kök durumundaki bir akorla armonize edilmesinden kaynaklanan armonik değişim oranı oldukça sabit olup, bu sıradanlıktan kaçınmanın iki yolu vardır: Ezgisel atlamalar ve uzatılmış sesler.

Ezgisel Atlamalar

Bir ezgi atlamalarla hareket ediyorsa, iki ses için aynı armoniyi kullanmak sıklıkla tesviye edilir.

Örnek 9-2

G: I ————— V

Burada, istisnalar genellikle armonik ritmle ilgili sorunlardan oluşur. Şayet atlamayı oluşturan iki notadan biri zayıf vuruşa denk gelirse, armonik değişiklik yapılması tavsiye edilir.

Örnek 9-3

G: I V VI IV I V

Kök sesin ölçüden ölçüye geçerken değişimine olanak veren böylesi ritmik bir etki, genellikle ikinci akorun ölçünün ilk vuruşuna gelecek şekilde yerleştirilmesiyle oluşur. Buna ilaveten, biraz önceki örnekte olduğu gibi, ikinci akorun üzerine aldığı zamana bağlı aksan olmaksızın bu armonik ilerleme pek tabii ki aynı ölçü içerisinde de gerçekleşebilir.

Örnek 9-4

G: I V VI IV I V

Uzatılmış Sesler

Bir ezgi notası, kullanılan akorların ortak sesi olarak bir veya birkaç akor değişimi boyunca uzayabilir.

Örnek 9 - 5

G: I VI IV V III VI V

Kök ses değişmeksizin ara partilerin ezgisel hareketi de mümkündür. Ve bazen bu durum arzu edilebilir.

Örnek 9 - 6

G: VI V I V

Kullanılabilir Akorlar

Uygun tonun seçiminden ve akor değişiminin genel sıklığıyla ilgili ön karardan sonra, verilen ezginin her sesi sanki potansiyel akor sesiymiş gibi sorgulanmalıdır. Belirlenen bu armonik alternatiflerin tümünün görülebilmesi için seslerin altına Roma rakamlarıyla yazılmalıdır.

Örnek 9 - 7

Kökü Üçlüsü Beşlisi

Verilmiş bir bas partisi çalışırken, bas notası akorun kök sesi olması nedeniyle her sese sadece tek bir akor uygun olabiliyordu. Fakat üst parti verildiğinde, bu ses akorun; kökü, 3'lüsü ve de 5'li olabileceğinden her ses üç akor seçeneği sunar.

Bu durum aşağıdaki kısa bir soprano partisi üzerinde gösterilmiştir:

Örnek 9 - 8

b: V IV II I III IV II VII I
III II VII VI I II VII V VI
I VII V IV VI VII V III IV

Akorların Seçimi

Olası akor seçimine karar vermeden, 3. ve 4. bölümlerdeki “Genel Kök Ses İlerlemeleri” tablolarını gözden geçirmek yararlı olabilir.

Öncelikle sadece kök halindeki akorları ele alalım. Bir önceki örnekteki son ölçüyle başlamak gerekirse, cümlemin V yada I ile bitmesini istediğimiz için VI ve IV’ü hemen eleriz. Böylece öncesinde de V’in varlığından dolayı kadans Otantik Kadans olacaktır. Nadiren kök halinde kullanılan VII, V’in yerine geçebilecek zayıf bir eleman olup, yerine geçmesi halinde yeden sesin katlanması sonucu son akorda başla birlikte paralel 8’li oluşturacaktır. 4. ölçüde IV ve II’nin daha güçlü olması nedeniyle VII’yi eleriz. 3. ölçüde ya I ya da VI tüm ölçüyü kapsayabilir. 1. ölçüdeki V’in 2. ölçüdeki VII’leri absorbe etmesi ve aşırı dominant armoni oluşturmasından dolayı VII’leri eleriz. Ayrıca 2. ölçünün ikinci zamanının II olarak seçilmesi de sıkıntılı bir seçim olacaktır. Zira II’yi I takip ederse paralel 8’li oluşur, VI takip ederse de basta tatmin edici bir aralık oluşamaz. Böylece 2. ölçünün ya IV – V yada II – V olmasının daha iyi olacağı sonucuna varırız. Bu elemelerle aşağıdaki seçeneklere ulaşırız:

Örnek 9 - 9

b: V IV I IV II I
III II VI I II V
I V VI V

Bütünlük, çeşitlilik ve armonik ritm açısından bakıldığında, VI’nın kullanılabileceği tek yerin 3. ölçü olduğu ve V – VI armonik ilerleyişinin V – I kadansıya iyi bir zıtlık sağlayacağı görülür. Böylece 3. ölçüden I’i eleriz ve cümlemin içindeki tek tonik akorunun bitiş akoru olmaması için bütünlük açısından I’i 1. ölçüde de kullanırız. Ezgisel çeşitlilik ve

armonik ritm katsın diye 4. ölçüde aynı soprano sesi altına hem IV hem de II kullanılabilir, fakat bu durum 5. ölçüdeki II'yi atmamızı, ölçü boyunca V'i sürdürmemizi gerektirir.

Yukarıdaki irdemeler sonucunda aşağıdaki bas partisini oluşturabiliriz. Tabiki mümkün olan tek sonuç bu olmamakla birlikte, öyle görünüyor ki iyi sonuçlardan biridir. İki melodik hattın karşılaştırılması, soprano ve bas arasında aranıp bulunması gereken kalitede zıt hareketlerin mevcut olduğunu gösterir.

Örnek 9 - 10

b: I IV V VI IV II V I
(veya II)

Ara partiler düzenli olmayan ses katlamalarını ve pozisyon değişikliklerini gerektirebilir. Bağlantıların düzgün yapılması, paralel 5'li ve 8'li hareketlerin engellenmesi konusunda dikkatli olunmalıdır.

Örnek 9 -11

b: I IV V VI IV II V I

Daha iyi sonuç vereceği garanti edilemese de, 1. çevrim akorları da katarsak, bas ezgisinin şekillenmesinde yeni olanaklar ortaya çıkar. Örneğin aşağıda 4. ölçüdeki II6, bas hareketinin olmaması nedeniyle oldukça zayıftır.

Örnek 9 - 12

b: I (6) II V⁶ VI⁶ (5) IV II⁶ V I

Yukarıdaki örnekler, verilmiş bir ezgi partisine armonik bir zemin hazırlama aşamasındaki mantıksal basamakları gösterir. Her ne kadar üstün bir armonizasyonla sonuçlanabilse de kendisini ilk bakışta gösteren armonizasyon uğruna bu basamakların herhangi birinin atlanması tavsiye edilmez. Her ayrıntının ve tüm yapının artı ve eksilerinin irdelenmesi, yararlı bir tecrübe ve deneyim oluşturacağı için, doğaçlamaya dayalı armonizasyon yapmaya eğilimli kişiyi bile hatalardan koruyacaktır.

Kontrpuantal Yaklaşım: Ezgi ve Bas

Az evvel tanımlanan armonizasyon yönteminde, akorların nihai seçimi ve akor bağlantıları ezgi partisine dayandırılmıştı. Her ne kadar bas çizgisin tonik sesle başlayıp-tonik sesle bitmesi gibi detayları aklımızda tutmuş olsak da, bas çizgisi akor seçme işleminin sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı. Yani bas ile ilgimiz, esasen, kök seslerin sıralanmasından ibaretti. Basın kendi ezgisel şekliyle ilgili bağımsız bir melodi anlayışımız yoktu.

Akorların uygun olduğu durumlarda 1. çevrimlerinin de kullanılmasıyla, bas partisinin armonizasyonu kaçınılmaz derecede önem kazanacaktır. Şimdi, ezgi ve bas çizgisini birlikte düşünerek armonizasyonu planladığımızda elde edebileceğimiz olanakları görelim.

Öncelikle akorları kök ve 1. çevrim akorları kullandığımızda, bas ile soprano arasında; oktavlar, tam beşliler, üçlüler, altılılar ve onların bileşikleri olan sadece dört aralık oluşacaktır. Uyumsuz aralıklar zorunlu olarak dışarıda tutulmuştur (İki istisna olan artık beşli ve eksik beşli aralıklar; minör tonda nadiren kök halinde kullanılan III ve II akorlarında, majör ve minör tonlarda nadiren kök halinde kullanılan VII akorunda görülürler). Bu aralıklar sınırlamış olduğumuz koşullar altında olası kullanılışlarıyla aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilirler:

- Soprano ile bas arasında oluşan 5'li (veya 12'li, vs.); akorun kök halinde olduğu anlamına gelir.
- Soprano ile bas arasında oluşan 6'lı (veya 13'lü); akorun 1. çevrim olduğu anlamına gelir.
- Soprano ile bas arasında oluşan 8'li (yada çift oktav.); akorun kök halinde yada 1. çevrim olduğunu gösterir. 1. çevrim ise üçlü katlanır.
- Soprano ile bas arasında oluşan 3'lü; akorun kök halinde yada 1. çevrim olduğunu gösterir. Katlamada herhangi bir özel durum yoktur.

Öncelikle, bas'ın melodik karakteristiğine, sonrasında, ortaya çıkacak olan akorun kök sesinin ne olacağına odaklanıp, aklımızdaki mümkün aralıklar topluluğunu kullanarak verilmiş bir ezgiye birkaç bas hattı oluşturalım. Burada yarım kadansla –yada Dominantla- biten dört ölçülük bir cümle seçiyoruz. Bundan ötürü kadansın bas sesi tercihen dominant F notası olur. Gerçi biraz daha zayıf seçenek olmakla birlikte, bas ses olarak dominant akorunun 1. çevriminde bulunan yeden ses de düşünülebilirdi.

ÖRNEK 9 - 13

a.

Musical notation for example a, showing a piano accompaniment with fingerings 8 8 5, 3 5, 8 3, 5.

b.

Musical notation for example b, showing a piano accompaniment with fingerings 8 8 5, 3 6, 6 6, 5.

c.

Musical notation for example c, showing a piano accompaniment with fingerings 8 3 5, 3 3, 8 3, 5.

d.

e.

f.

a örneğinde, armonizasyonun bütünüyle kök halindeki akorlarla yapılabileceğini görüyoruz. Burada bas partisinin tümüyle atlamalardan oluşması ve tonik sesin beş kez kullanılması bas ezgisinde donukluğa neden olmuştur. Bu haliyle bas ezgisi kitabın 3. bölümündeki “Temel Bas Alıştırmaları” gibi duyulmaktadır. İşte bu da iki partili yaklaşımlarda tam da kaçınmaya çalıştığımız şeydir.

Çözüm b kesin bir gelişmedir. Sadece cümle başında üç kez görünen tonik ses sondaki dominant armoniyle zıtlık oluşturmuştur. Üçüncü tonik sesi takiben, bas adım hareketleriyle pesleşmiştir. Sıralanmış haldeki üç paralel altılı çok da fazla değildir. Fakat dört fazla olurdu. Çünkü genellikle soprano ile bas’ın birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri arzu edilir. Bas inişin sonunda tekrar eden F notası melodik bir zayıflık olup onun armonizasyonu olan III6 – V’de aynı şekilde zayıftır.

Çözüm c daha iyidir. İki parti arasında sıradanlığa izin vermeyecek kadar iyi olmuş ters hareketler vardır. Birinci ölçüdeki G, bas’ın tonikten uzaklaşmasını ve toniğin b’de olduğundan daha az tekrar etmesini sağlıyor. D’ye aşağı atlama ve Eb ile cevaplama basamağı, bas’a b’deki çözümden daha geniş olanak vermekte olup, Eb’e dönüş de melodik kavisin dengesini korumaya yardımcı olmaktadır. Çok sayıda tonik oluşumuna neden olsa da ikinci ölçüdeki D’nin I’in 1. çevrimi olarak armonilenmesi durumunda bile üçüncü ölçüdeki Bb, kadans F’ye güçlü bir yaklaşım yapar.

Çözüm d daha yaratıcı bir başlangıç sergilemektedir. Tonik ses ikinci ölçüye kadar görünmemekte olup, açıkça bu durum bas çizgisinin daha sağlam olması için amaçlanmıştır. Farklı ritimle bir parça telafi edilmeye çalışılsa da D-C-Bb bas yürüyüşünün yinelenmesi arzu edilmeyen bir durum oluşturmuştur. Buna ek olarak ikinci ve üçüncü ölçülerde birbiri ardından dört tane üçlü aralığın sıralandığı görülmektedir. Burasını paralel 5'li ve 8'lilerden kaçınmak için ara partilerde önemli değişiklikler yapmaksızın tamamen kök durumundaki akorlarla armonize edemeyeceğimiz anlamına gelir. Diğer yandan tüm 1. çevrim akorlar da çok uygun olmaz. Çünkü bastaki Bb'le birlikte VI6, sondaki V'den önce zayıf kalır. Bu iki ölçü için en uygun armonizasyon I – I6 – VII6 – I olurdu. Bu durum oldukça fazla tonik akorunun oluşumunu sağlasa da aşırı paralel hareketleri elerdi.

Başlangıcı tonik olmayan bir başka çözüm e'dir. d'deki ile benzer şekilde tonik hedefli bas çizgisinde yer alan aynı yöndeki iki atlama burada hata sayılmaz. Ancak geriye kalan bas ezgisi, atlamaları dengeleyebilecek derecede yeterli bitişik harekete sahip olmadığı için, üçüncü ölçüde yer alan D'deki doğrudan oktav bize zayıf bir III'ü yada üçlüsü katlanmış I6'yı ifade der ki bu da iyi bir fikir değildir.

f'de 5'linin 8'liye eğik hareketi oldukça doğal olmakla birlikte, sopranodaki tonik ses ile ifade ettiği IV – I bağlantısı cümlede yanlışı yerinde kullanılmış bir plagal kadans gibi duyulur. İkinci ölçüde yinelenen D sesi a, b ve c örneklerindeki ikinci ölçülere göre daha az zıtlık meydana getirmiştir. Bu nedenle yinelenen D sesinde I – III'ün zayıf ilişkiden kaçınmak için aynı armoni kullanmak muhtemelen daha iyi olacaktır; Burada üçlüleri katlanmış I6, kök halindeki I kadar güçlü olmadığından geriye kalan tek alternatif olan III, I6'dan donuk, V'den sonra da zayıftır. Son iki ölçünün kuvvetli zamanlarında oluşan melodik tritonundan dolayı VI – V6 veya VI – VII bitirilişi de kesinlikle başarısızdır.

Bu altı çözümdeki en iyi hareketlerin tercihi ve birleştirilmesi, en uygun armonilerin seçimi ve uygun ara partilerin de oluşturulmasıyla aşağıdaki armonizasyona erişebiliriz:

Örnek 9 -14

B^b: IV I⁶ VII⁶ I I⁶ IV I V

Her ne kadar notaya karşı nota çalışmasında akorları kök ve 1. çevrim olarak sınırlandırsak da, ayrıntılarını incelediğimiz altı bas hattın tüm olasılıkları içermediğini, daha başarılı, hatta daha iyi çözümlerin üretilebileceğini aklımızda bulundurmalıyız.

Formüllerin (Şifrelerin) Kullanımı

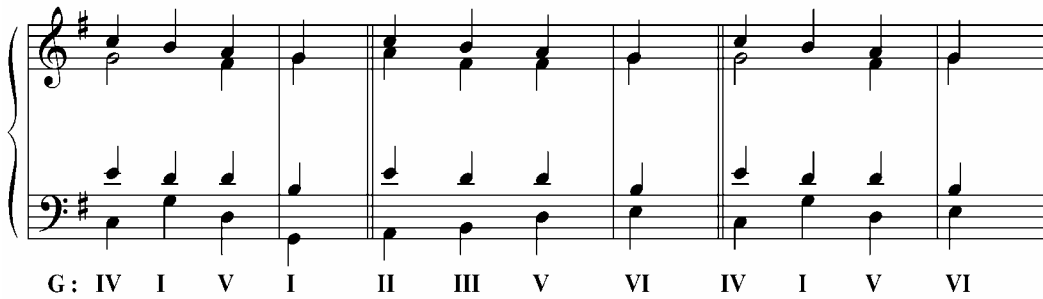
Tonalite tartışılırken (Bölüm 5’de) 2 yada 3’lü akor gruplarının genel olarak “Formül”(I-IV-V-I) yada “Armonik Kelimeler” (T-S-D-T) olarak öğrenilmesi gerektiği savunulmuştu. Bir armonizasyon tasarlanırken böyle formüllerden/kelimelerden oluşan dağarcık son derece yararlıdır. Kişi ezgi seslerinden birini formülün soprano sesi olarak algılasa, bu kişi için alternatif akorlar düşünmek, alternatif formüller üzerinde düşünmeye dönüşür.

Örnek 9 - 15

Bu nota grubunu, birbirinden bağımsız dört akor sesi olarak kabul etmek yerine, aşağıdaki gibi, birkaç formülün bilinen üst sesi olarak düşünebiliriz.

Örnek 9 - 16

G: IV I V I II III V VI IV I V VI

Yada, 1. çevrimleri de eklenirse:

Örnek 9 - 17

G: IV III⁶ V VI IV⁶ I VII⁶ I⁶ VII⁶ I⁶ II⁶ VI

Armonizasyon ve Armoni Dışı Sesler

Verilmiş bir ezginin analizi; genellikle, armonizasyonun karakterini, uygun armonik ritmi ve armoni dışı seslerin olası kullanımını ortaya koyar. Örneğin, ritmi ve motif yapısı belirgin bir ezgi, ya motifin uzunluğu boyunca yada ölçünün temel vuruşları ile aynı zamana denk gelen armonik değişikliklerle en iyi şekilde uzlaşmış olacaktır. Bu tarz bir ezgide, notaya karşı-nota armonizasyonu çoğu kez iyi olmaz. Öte yandan, eşit zaman değerleriyle ilerleyen temposu ağır veya orta hızdaki ezgiler, armonik ritmin genellikle melodik ritme uyduğu notaya karşı-nota armonizasyonuna iyi uydurulurlar.

Bir ezgiyi armonize etmeden önce, cümle yapısını anlayabilmek ve ona en uygun olası armonik ritm düzenini tahmin etmek için ezgi defalarca okunmalıdır. Akılda tutulması gereken fikir, verilen partinin hareketi ile diğer partilerin hareketleri tarafından farklı zamanlarda dengelenen dokunun uyumudur. Ezgi partisinin tüm ayrıntıları doğru olsada, ezgiyi desteklemeyen bir armoni yavan olur.

Aşağıdaki ezgi çeşitli yollarla armonize edilebilir. Fakat biz iki zıt yaklaşımla başlayalım.

Örnek 9 - 18

G: I V I V⁶ I IV⁶ V⁶ I IV I⁶ IV I V

Yukarda a'da verilen armonizasyon, minimal armonik hareketlilik içermekte olup, oldukça yavan armoni dışı seslerle birlikte onbir tane soprano notaya karşı iki akor değişimi ile sonuçlanmıştır. Ezginin bir şekli var ama armonik doku onu emin bir şekilde taşımamaktadır. Öte yandan b'deki armonizasyon, maximum armonik hareketlilik içermekte olup, doku tamamen homofoniktir. b'de armonik ve melodik ritmlerin tüm partilerde aynı olması ve bu aynılığın uzun süre sürdürülmesi ritmik olarak usandırıcılığa neden olacaktır.

Örnek 9 - 19

I V II VI IV V I II⁶ VII⁶ I⁶ IV II V

VI II⁶ VII⁶ I⁶ IV V VI II⁶ (II) V⁶ I IV V

c'de armonik ritmimiz birinci ölçüde ¼'lük notalardan, ikinci ölçüde ½'lik notalardan oluşmaktadır. Bu a'dakinden çok daha iyidir. Ancak akorların kök halinde olması ve küçük nota değerlerinin sadece ezgide yer alması armonizasyonun ruhsuz ve etkisiz duyuluşuna neden olacaktır. d'de 1. çevrim akorların katılımıyla baslar c'dekinden daha iyidir. Ancak alt partilerde 1/8'lik nota değerlerinin olmayışı hala dikkat çekicidir.

Dikkat çekici büyük bir gelişme e'de ortaya çıkmıştır. c'deki armonik ritmin aynısına sahip olmasına rağmen bas çizgisinin eklenmesiyle hem ritmik hem de şekil olarak melodiye iyi bir zıtlık oluşturmuştur. Melodinin sabit kaldığı yarım kadansta, basın hareketi bir iç partiyle eşlenmiştir. Bu armonizasyon, bir dokunun tek başına geçit sesleriyle nasıl zenginleştirilebileceğini bize göstermektedir. Birinci ölçüdeki kaçak D sesi hariç, diğer mevcut armoni dışı sesler geçit sesleridir. Bir sonraki örneğimiz olan f, e'ye çok benzemekle birlikte bastaki 1/8'lik hareketlerin sürekliliği ve iç partilerdeki hareketliliğin çokluğu onu e'den ayırmaktadır. Geçit sesleri armoni dışı olan tek seslerdir. Ancak bazen, arpejlerle ve farklı partilerdeki diğer geçit sesleri ile birlikte aynı anda görülmektedirler.

Her ne kadar en küçük nota değeri 1/8'lik olarak sınırlandırılmış olsa da, armoni dışı seslerin kullanımında başka birçok olasılıklar kolayca bulunabilir. Sorgulanabilir birkaç kontrpuantal değerle birlikte, g'deki armonizasyon aşırı yoğundur. Böylesi bir doku, tempoya bağlı olarak başarılı olsa da, stille ilgili durumları da içerir: Enstrümantal, vokal veya ikisinin kombinasyonu.

ALİŞTIRMALAR

1. Aşağıdaki ezgileri armoni dışı sesler kullanmadan, notaya karşı-nota anlayışıyla dört partili olarak armonize ediniz. Akorları, kök ve 1. çevrim olarak kullanınız. Alternatif seçenekleri de katarak ve kullanarak, her armonizasyonu iki şekilde yazınız.

a.

V I⁶ V V⁶
I⁶VII⁶ II⁶ V

b.

V of III IV⁶V of III
VII⁶ IV V

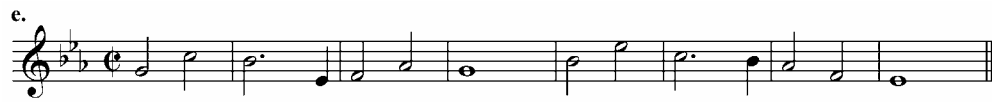
c.

VI V I⁶ IV
I⁶ I I⁶ VI II

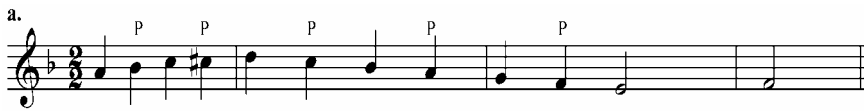
d.

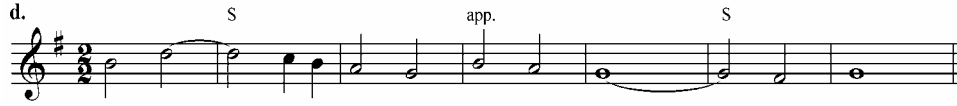
I IV⁶ V of III
VI V⁶

2. Aşağıdaki ezgileri, akorları kök ve 1. çevrim durumunda kullanarak dört partili olarak armonize ediniz. Birincisi, armoni dışı sesler kullanmadan; ikincisi, temelde farklı bir armonizasyon oluşturmak üzere armoni dışı sesleri de kullanarak her bir örneği iki şekilde yazınız.

3. Aşağıdaki soprano partilerini, belirtilen armoni dışı sesleri de dikkate alarak armonize ediniz. Diğer partilere daha başka armoni dışı sesler de katılabilir.

4. Öncelikle varolan armoni dışı seslere karar vermek için dikkatli bir melodik analiz yaparak, aşağıdaki soprano partilerini armonize ediniz.

a. Andante

b. Moderato

c. Allegro

5. Kök ve 1. çevrim akorlar oluşturacak şekilde, aşağıdaki baslara üst üç parti ekleyiniz.

c.

d.

6. Kök ve 1. çevrim akorlar, arpejler ve 1/8'den daha küçük nota değerleri olmayacak şekilde armoni dışı sesler de kullanarak koral ezgilerden alınmış aşağıdaki cümleleri armonize ediniz. Puandorg'un altında yer alan diğer alt partiler, sopranodaki nota değerini taşımak zorundadırlar.

a. *Valet will ich dir geben*

b. *Alle Menschen müssen sterben*

c. *Jesu , meine Freude*

d. *Ach Gott vom Himmel , sieh darein*

e. *Nun daket alle Gott*

f. *O Gott , du frommer Gott*

7. Analiz: Tüm armoni dışı sesleri kattığınıza dikkat ederek, aşağıda verilen parçayı analiz ediniz.

Bach , Chorale No. 5, *An Wasserflüssen Babylon*

Müberra GÜRGENDERELİ, **Hasan Ziyâ’î Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları; 2981 (Yayımlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi; 440-155) Ankara 2002, XIII, 395 s.; ISBN 975-17-3003-1

Sevgi ÖZTÜRK*

Bosnalı Divan şairlerinden Hasan Ziyâ’î’nin tek nüshası mevcut Divanı, Yrd. Doç. Dr. Müberra Gürgendereli tarafından tozlu kütüphane rafları arsından çıkartılarak günümüz edebiyatına kazandırılmıştır. Basılan bu eser Gürgendereli’nin, Prof. Dr. Süreyya Beyzâdeoğlu tarafından yönetilen Doktora tezinin genişletilmiş şeklidir. Eser XIII, 395 sayfadır.

Eser, Hasan Ziyâ’î’nin hayatının, eserlerinin ve özellikle Divanının teferruatlı olarak ele alındığı bir çalışmadır.

Kitap, “Sunuş” ve “İçindekiler” kısmından sonra “Önsöz”le başlamaktadır. Eserde toplam üç bölüm mevcut olup, kitabın son kısmında da şahıs, yer ve eser adlarından meydana gelen, özel adlar indeksi bulunmaktadır.

Birinci bölümde, şâirin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiler yine şairin kendi eserlerinden olan Kıssa-i Şeyh Abdürrezzak Mesnevisi’nden ve Divanından derlenen bilgiler ışığında olmuştur. Yazar, bu bölümde şairin hayatıyla ilgili bilgilerin azlığını ve Kafzâde Faizî’nin “Zübdetü’l-Eş’ar” adlı tezkiresi dışında diğer tezkirelerde şairle ilgili bilgiye yer verilmediğini belirtmektedir.

“Doğum tarihi bilinmeyen Ziyâ’î XVI. Yy.ın ilk yarısında Mostar’da doğmuştur. Arapça ve Farsça’ya vâkıf olan şâir, ömrünün son yıllarında vaizlik de yapmıştır.”(s.1) Gürgendereli, bu bilgiler ışığında şâirin orta derecede bir tahsil görmüş olabileceğini belirtir. Şâir, meşhur Mostar köprüsünün inşasına da bir tarih düşürmüştür.

Kavs-i kuzahun ‘aynı bir köpri binâ itdi

Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum

* Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne.

‘İbretle bakup didi târîhini bir ‘ârif
İl geçdügi köprüden biz de geçerüz şâhum
T. 1/1,2

Şâirin ölüm tarihi Zübdetü’l-Eşâr’da H. 992 (1584) olarak verilmiştir.

Bu bölümde, yazar, Hasan Ziyâ’î’nin üç eseri hakkında bilgi vermektedir. Bunlar Divan, Kıssa-i Şeyh Abdürrezzak ve Varka vü Gülşah adlı eserlerdir. Hasan Ziyâ’î divanında 12 kaside, 1 terkîb-bend, 1 terci-bend, 1 muaşşer , 1 müseddes, 4 muhammes, 510 gazel, 14 tarih, 12 muamma, 57 kıt’a, 29 müfred ve matla’ bulunmaktadır. Divanın sonunda, H. 992’nin Rebû’l-âhirinde Mostar’da yazıldığı not edilmiştir.(s.8)

Hasan Ziyâ’î iyi bir şâir olduğu halde yaşadığı zamanda şöhret bulamamasını “alçak bir vilayette kalmasına” bağlar.(s.3)

Şâirin sanatıyla ilgili kısımda, Ziyâ’î’nin şiirlerinde Rumeli şâirlerine has özelliklerden olan gelenek, görenek ve âdetlere yer vermenin önemli bir özellik olduğu dile getirilmiştir.(s.13)

Yazar, şâirin sade ve samimi şiirler yazmasının ve şiirinde mahalli renklere ve orijinal söyleyişlere, atasözleri ve deyimlere, halkın yaşayışına ve geleneklerine yer vermesini Rumeli şâirlerinin ortak özelliklerinden saymıştır.

Şâirin atasözü ve deyimleri kullanmadaki ustalığı şu örnek beyitlerle dile getirilmektedir:

İki eli taşun altında kaldı Ferhâdun
Terahhum itmedi Şîrîn gelüp yazuklar ana
G.28/4

Merhabâ itmek için ança du’âlar kıldum
Şâyed idem el uzunluğımı şâhâ kes elüm
G.296/4

“Sade, akıcı ve samimi bir söyleyişi olan şâirin gazellerinin redifleri çoğunlukla Türkçe kelimelerden meydana gelmektedir.”(s.14)

Divandaki şiirlerde yer alan orijinal fikirlere ve yeni söyleyişlere şöyle değinilmiştir. “Klasik edebiyatımızda sevgilinin saçının rengi siyahtır. Ziyâ’î bir beytinde saçları sarı olan bir güzelden bahseder. Bu yeni söyleyiş bize Nedim’i hatırlatır.”(s.15)

Her kaçan kim yüzine ol saru kâküller düşer
Mülket-i İslâma san cünd-i benî asfer düşer
G.150/1

“Şâirin gözlerini demirli bir pencereye, kaleminin yontularını da sevgilinin kaşına benzetmesi yeni söyleyişler olarak kabul edilebilir.”(s.16)

Fıkr-i kalbünle revzen-i çeşmüm
Gûyiyâ bir demirli penceredür
G.133/4

Hâme yonsam kaşların vasfını yazmak kasdına
Gösterür şekl-i hilâli her tırâşum gâlibâ
G.12/3

“O, şiirinde yeni hayal ve tasavvurlara da yer vermiştir. Kar yağışını, felek değirmenin un öğütmesi şeklinde tasvir etmesini kendisi de “turfe hayâl” olarak ifade eder”(s.49)

Kar yağdukça düşer hâtıra bu turfe hayâl
Âsiyâb-ı felek un atdı ne gam yir fukarâ
K.2/7

“Karın yağışıyla ilgili diğer bazı orijinal hayaller ise şunlardır:
Güneşin balık burcunun pullarını kazması;
Hût burcını güneş var ise sayd itdi yine
Kazır anı dökülen pullarıdır berf-âsâ
K.2/3

Beyaz arıların cihâna bela taşıması;
Kar yagar sanma cihâna niçe zenbûr-ı sefid
Hâsılı bal yirine götürür aldı belâ
K.2/5

Feleğin yaz defterini yırtıp atması;
Yırtup atdı var ise defter-i sayfi gerdûn

Hurde-i kâgıda benzer dökilen berf-i şitâ

K.2/10

Dehr kocakarısının ak saçlarını dökmesi;
Derdi mi dökdi saçın pîre-zen-i dehr yolar
Dökilen ak saçıdur berf degüldür hakkâ

K.2/15”(s.49)

Gürgendereli, şâirin, bazı kasidelerinde alışılmış kaside anlayışının dışına çıktığını, süslü ifade ve mübalağalı övgülerden uzak durduğunu belirtir. “Hâne-i Virâne ve Sengistan kasideleri hem muhteva hem de şekil özelliği bakımından alışılmış kasidelerden farklılık gösterir. Bu iki kaside daha çok realist, sembolik ve mizahî anlayışta örnekler olarak ele alınabilir. Şâir, evini anlattığı Hâne-i Virâne kasidesinde hem kendisiyle hem de eviyle inceden inceye alay etmektedir. Bu da şâirin şiirinde orijinal olarak görülebilecek bir diğer unsurdur.”(s.16)

Şöyle evdür mâl-ı meyyîden mezâd olınsa ger

Bir pula teklîf olınsa kimse olmaz müşterî

K.11/9

Tahtalar feryâd ider sarsar der ü dîvârı hep

Rûzgârın her kaçan dokınsa bâd-ı sarsarı

K.11/16

Perdesi açık vilâyet ehline benzer hemân

Perdesin yıllar harâb itmiş açılmış her yiri

K.11/25

Eserin ikinci bölümü divan incelemesinin yapıldığı kısımdır. Bu bölümde divan şekil ve muhteva açısından incelenmektedir. Şâirin kullandığı nazım şekilleri hakkında ayrıntılı bir bilgi verildikten sonra divanda kullanılan vezinlerin nazım şekillerine göre dağılımı yapılmıştır. “Kafiye ve Redif” başlığı altında da divanda kullanılan Redifler tek tek tespit edilmiş ayrıca kullanılan kafiyeler ve redifler gazel numaralarıyla verilmiştir.

Eserde, Rumeli şairlerine has özellikler başlığı altında Ziyâ'î'nin şiirlerinde rintlîğin önemli bir yeri olduğu belirtilir. Ayrıca dervîş, ışık, abdal, kalenderî, hıristiyanlık kültürü, Rumeli'ye ait yer adları örnek beyitlerle tespit edilmiştir. Devrin âdet, gelenek ve inanışlarına şairin bazen doğrudan işaret ettiği bazen de anlatmak istediği duyguyu dile getirmek için bir vasıta olarak kullandığı söylenmektedir.

Miyânuna yakışdı zer kemer hûb oldı ortalık
Libâs-ı nâzı geydün vir lebünden bûse helvâlık

G.215/1

Hastelendi görüp ey gül lebüni gonca-i bâg
Tamzurur penbe ile ebr-i bahâr agzına su

G.380/4

Eserin “Dil ve Uslup Özellikleri” kısmında şâirin sade bir dil kullandığı, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelere nispeten Türkçe kelimelerin çoğunlukta olduğu belirtilmiş ve metinde karşılaşılan Eski Anadolu Türkçesi dil hususiyetlerine de dikkat çekilmiştir.

“Atasözleri, Güzel Söyleyişler ve Deyimler” başlığı altında, atasözü ve deyimlerin sıkça kullanıldığı belirtilmiş ve divandaki ilgili örnekler tespit edilerek sıralanmıştır.

“Dilin kemiği yok.”
Çiyner dilin inanma ana dilde kemik yok
Agyâr-ı seg emdüm dirse dilini yârun

G.241/2

“El için ağlayan gözsüz kalır.”
Aceb mi destüni yâd eyleyüp kör olsam aglarken
El için ağlayan gösüz kalur dirler gözüm nûrı

G.493/4” (s.52)

Eserin üçüncü bölümünde Türkçe kasideler, musammatlar, gazeller, tarih ve muammalar, kıtalar ve müfredlerden oluşan divan metni bulunmaktadır. Ayrıca şâirin Farsça yazılmış 1 kaside, 14 gazel ve 1 kıt'ası Türkçe şiirlerinden sonra Farsça şiirler başlığıyla

eserde bulunmaktadır. Bu bölümde metindeki bariz vezin bozuklukları ve yanlış yazılışların yanı sıra vezni ve anlamı tamamlamak için yapılan ilaveler dipnot olarak gösterilmiştir.

Dîbâce kısmında, Arapça ifade ve söyleyişlerle, ayet ve hadislerin dipnotta Türkçe açıklamasının verilmesi metnin anlaşılması açısından son derece faydalı olmuştur. Şâirin Farsça şiirlerinin verildiği kısımda da şiirlerin Türkçe açıklamaları yine dipnot şeklinde verilmiştir.

Eserin “Kaynakça” kısmı da ayrıntılı ve titiz bir çalışma yapıldığının en büyük göstergesidir.

Gürgendereli, hazırladığı bu eserle, Divan edebiyatımızın şiirdeki ustalığına rağmen zamanında şöhret bulamamış Bosnalı şâiri Hasan Ziyâ’î’yi hayatı, sanatı ve eserleriyle bizlere ayrıntılı bir şekilde tanıtmış ve tek nüshası bulunan divanını edebiyatımıza kazandırmıştır.

ŞİNÂSİ

DURÛB-I EMSÂL-İ OSMANİYE*

Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU**

Sav, mesel (darb-ı mesel), tabir, makal, ulular sözü, atalar sözü gibi adlarla anılan atasözleri ve deyimler dilimizin, anonim halk edebiyatının ve folklorun en önemli temel malzemeleridir. Kültür zenginliğimizdir.

Atasözleri, söyleyeni belli olmayan, hikmetli, nasihat dolu ve bir hüküm bildiren sözlerdir. Uzun uzun anlatılan bir sözü, bazen bir atasözü ile kısaca ve etkili bir biçimde anlatmak mümkündür. Öğüt vermek, sözleri etkili kılmak, delil getirmek gerektiği durumlarda atasözlerine başvurulur.

Deyimler de kısa özlü sözlerden oluşur. Atasözlerinden ayrılan özellikleri ise hüküm ihtiva etmemeleridir.

Atasözleri ve deyimler kullanım alanlarının genişliği nisbetinde pek çok araştırmaya, malzeme konusu olmuşlardır. Son yıllarda ülkemizde de atasözleri ve deyimlerle ilgili araştırmalarda belirgin bir artış görülür. Bu çalışmalar, çoğunlukla belli bir yazılı eserde kullanılan atasözleri ve deyimleri tespit veya bir atasözü ve deyim kullanımı, yazılı örneklerle gösterme türündedir. Atasözleri ve deyimlerin, edebiyat tarihi metinlerinde izledikleri süreci göstermesi bakımından hepsi dikkate değerdir. Ancak atasözleri ve deyimleri bir arada sunan, şimdiye kadar Latin harfleri ile okuyucuların istifadesine sunulmamış eserleri, incelemek ve metin olarak araştırmacıların faydalanacağı bir duruma getirmek oldukça önemlidir.

Elimizdeki bu kitap, bu alanda yapılmış çalışmalardan biridir. Kitap Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarında Bilim ve Kültür Eserleri Dizisinde yayınlanmıştır. Kitabın adı: Şinasi Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye, Kitabı Hazırlayan Prof. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu.

Sayın Beyzadeoğlu, bu incelemesi ile atasözleri ve deyimler alanında temel eserlerden biri olan Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'yi günümüz okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunarak alanına önemli bir katkı sağlamıştır.

---

* Prof. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu, Şinasi Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 264 s.

** Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu inceleme, “Ön Söz”ve “Giriş”den sonra dört bölümden oluşur. Bu bölümler ve alt başlıkları şöyledir: “Birinci Bölüm (Şinasi ve Ebuzziyâ)”, “İkinci Bölüm (Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'nin Şekil ve Muhteva İncelemesi, Sonuç)”, “Üçüncü Bölüm (Metnin Düzenlemesi ve İncelenmesinde Dikkat Ettiğimiz Hususlar, Metin)”, “Dördüncü Bölüm (Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'de Bulunup da Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü Adlı Eserinde Yer Almayan 2125 Atasözü ve Deyimin Numaraları, Kaynakça, Karşılaştırma Sonucu Ortaya Çıkan Nüsha Farklılıkları, Dizin)”

İncelenen eserin önemi bizzat Hocamızın ifadesi ile; “*Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye 4006 atasözü, deyim ve 838 beytin yer aldığı, 1302(1885) tarihinde basılmış büyük bir eserdir.*”

“*Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye bu sahadaki derlemelerin en orijinalidir.*” “*Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyeiki büyük özeliğe sahip bir ata yadigarıdır. Bu özelliklerden biri, çok sayıda atasözleri ve deyimleri ihtiva etmesi, ikincisi ve en önemli olanı ise bu atasözleri ve deyimlerin divan şiirimizde nesrimizde kullanış şekilleriyle yani örnekleriyle tesbitidir.*”

“*...5675 atasözü ve deyim ihtiva eden Armağan'dan sonra, 4006 atasözü ve deyimle Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye bu sahanın en büyük eseridir. Bu eserlerden farklı olarak ayrıca 64 Arapça, 226 Farsça, 122 Fransızca, 2 Latince atasözü ve deyim ihtiva etmektedir.*”

“Birinci Bölümü”nde Şinâsi ve Ebuzziyâ'nın hayatları ve eserleri özet bilgilerle verilir. Eserde bulunan 4006 atasözü ve deyim 1506'sının Ebuzziyâ tarafından esere ilave edildiği belirtilerek; orijinal metinde olduğu gibi hazırlanan çalışmada da Ebuzziyâ tarafından ilave edilen atasözü ve deyimler “§” işareti ile gösterilmiştir. İkinci bölümde “Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'nin Şekil ve Muhteva İncelemesi” ana başlığında muhteva ve şekil özellikleri ele alınmıştır. Eserdeki muhteva özellikleri, “Ülke, Şehir, Semt, Dağ ve Nehir Adlarının Geçtiği Atasözleri ve Deyimler”, alt başlığında eserde Arabistan, Cezayir, Frengistan, Hindistan ve Yemen ülkelerinin geçtiği 10 atasözü ve deyim, Antep, Atina, Bağdat, Basra, Bursa, Çınarçık, Dimyati, Divrik, Edirne, Eğriboz, Gerede, Halep, İstanbul, Karaman, Kayseri, Keşan, Malkara, Marsuvan, Medine, Mekke, Selanik, Şam, Payas, Uzunova, Vidin, Yanbolu adlarının yer aldığı 87 atasözü ve deyim, Kafdağı, Kazdağı, Keşişdağı adlarının geçtiği 4 atasözü ve deyim, Tunca nehrinin geçtiği 1 deyim, Kasımpaşa, Kuleli, Okmeydanı, Zeyrek semt adlarının yer aldığı 5 atasözü ve deyim yer adlarının alfabetik düzenine göre verilmiştir.

“Kişi Adlarının Geçtiği Atasözleri ve Deyimler” alt başlığında ise bir kısmı destanî şahsiyetler olmak üzere 52 adın yer aldığı 70 atasözü ve deyim kişi adlarının alfabetik sırasına göre tertib edilmiştir. “Milletler ve Dinlerle İlgili Atasözleri ve Deyimler”, başlığında da Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Rum, İngiliz, Laz, Tatar toplulukları ile ilgili 46 atasözü ve deyim, Müslüman, Yahudi, Mecusi dinleriyle ilgili 9 atasözü ve deyim verilmiştir. “Kadınlarla İlgili Atasözleri ve Deyimler” alt başlığında eserde kadınlarla ilgili 16 atasözü ve deyim bulunduğ ve çoğunun kadınları hor gören görüşler ihtiva ettiği belirtilmiştir. “Şekil Özellikleri”nde ise “Mükerrer Yazılan Atasözleri ve Deyimler”, “Bir kelime Eksiği ile Birbirinin Benzeri Olan Atasözleri ve Deyimler”, “Nesir Örneklerinde Yer Alan Atasözleri ve Deyimler”, “Mısra ve Beyitten Oluşan Atasözleri ve Deyimler”, “Yarısı Arapça Yarısı Türkçe; Yarısı Farsça, Yarısı Arapça ya da Osmanlıca Özelliği Taşıyan Atasözleri ve Deyimler”, “Arapça, Farsça, Fransızca, Latince Karşılıkları Bulunan Atasözleri ve Deyimler” alt başlıkları bulunmaktadır. Başlıklardan da anlaşıldığı gibi eser muhteva ve şekil yönlerinden ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm, Metin Düzenlenmesi ve İncelenmesinde Dikkat Edilen Hususlar bir başlık altında belirterek, Metin bölümüne ayrılmıştır.

Dördüncü Bölümünde ise Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye’de bulunup da Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü Adlı Eserinde Yer Almayan 2125 Atasözü ve Deyimin numaraları verilerek, iki eser arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Yorucu ve titiz bir çalışma ile hazırlanan bu bölüm, iki eserde yer alan atasözleri ve deyimleri karşılaştırmalı sunması bakımından önemlidir.

Eseri bu şekilde verdikten sonra, eserde yer alan TÜRK ile ilgili atasözlerini burada tekrar anmak istiyoruz.

Dertsiz baş Türkîde gerek.

İncili Çavuşu mat eden Türklerdendir.

Osmanlıyı at yıkar, Türk’ü inat.

Taşımı ver diyen Türklerdendir.

Türk ata binince kendisini beğ oldum sanır.

Türk işi ödünçtür.

Türk poh pohdan, şehri peh pehden hoşlanır.
Türk tosun çünkü doğdu anadan , öğüt aldı eşek ile danadan.
Türk'e beğlik vermişler, ibtidâ babasını öldürmüş.
Türk'e borçlu olma ya düğünde ister ya bayramda.
Türkmen'e arı alır mısın demişler, paramla vızırtyı nideyim demiş.
Türk'ün akli sonradan gelir.

Hocamızın da belirttiği gibi eser, döneminin kültür aynasının bir göstergesidir. Eserde Türk'ünden, Kürt, Ermeni, Rum, İngiliz, Laz, Tatar'ına kadar, açından dokuna , delisinden akıllısına kadar hepsi atasözlerimizle deyimlerimizde yer etmiştir.

Sayın Hocam Prof. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu bu incelemesi ile başta da belirttiğimiz gibi alanında önemli bir boşluğu doldurarak, her edebiyat araştırmacısının ve okuyucusunun başucu kitabı olacak nitelikte bir çalışma hazırlayarak, sahasında önemli temel bir eseri istifadeye sunmuştur.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİNDE
YAYINLANACAK YAZILARA İLİŞKİN YAYIN KOŞULLARI

Dergide yayınlanacak yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir.

Yazılar, World 6 programına göre kağıdın bir yüzüne 12 punto büyüklüğündeki (Times New Roman) tipi harflerle 1,5 satır aralığında yazılarak, yirmi sayfayı geçmeyecek biçimde iki takım olarak disketi ile birlikte editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.

Yazının başlığı, büyük harfle ve sayfanın sol üst kenarından başlayarak 6 cm boşluk kalacak biçimde yazılır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (Üniversite, Fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.

Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar aşağıdaki düzenlemeye uygun biçimde hazırlanır.

ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, PROBLEM, AMAÇ, SINIRLILIK (gerekirse), SAYILTILAR (gerekirse), YÖNTEM, BULGU VE YORUMLAR, SONUÇLAR, TARTIŞMA, TEŞEKKÜR (gerekirse),

Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Kaynaklar

Yeni buluş ve yöntem sunumlarında yukarıdaki sıralamaya uyma zorunluluğu yoktur. Bunlar orjinal durumlarına bağlı kalınarak uygun düzenlemeyle gönderilebilir. Yayın komisyonu bu tür yazıların düzenlenmesinde yazar veya yazarların görüşlerini alarak değişiklik yapabilir.

Açıklayıcı Dipnotlar

Kaynakça Bağlacı

Alıntı yapılan kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “ yazar ve yıl “yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yıl ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966) ... ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek : Massialas ve Cox (1966: 37-66).

Soyadlar aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Daha sonraki verilişlerde “v.d.” kullanılır.

Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu v.d., 1995: 31).

Kaynakça

Kaynak listesi, yazar soyadı, adının başharfi, basım yılı (parantez içinde), varsa adı, cilt numarası, sayısı, sayfa numarası biçiminde verilir. İkinci satır, birinci satırdan 3 harf içeride yazılır. Yazıda kullanılan bütün kaynaklar alfabetik olarak, yazının sonunda ayrı bir sayfada (sayfalarda) verilmelidir. Aynı yazarın birden fazla yapıtı, kaynak olarak kullanılmışsa basım yılına göre eskiden yeniye doğru verilir.

Kitaplar

Yazarın soyadı, adı. Basım yılı (parantez içinde). Kitabın başlığı (*italik yazıyla*), Basım yeri: Basımevi.

Örnek:

Bloom, Benjamin S. (1976). *Human Characteristics and School Learning*, New York: Mc Graw-Hill Company:

Dergiler

Yazarın soyadı, adı. yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), Derginin adı (*italik yazıyla*) cilt, sayı ya da ay: sayfalar

Örnek :

Ericson, L.H. (1958). “ Certain Ability Factors and Their Effect on Aritmetic”. *Teacher*, Vol. 5, No 2: 287-290.

Derlemeler

Yazarın soyadı, adı. Yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), in Editörün adı ve (ed.) ya da (eds.), Kitabın adı (*italik yazıyla*), Basım Yeri: Basımevi.

Örnek:

Getzels, J.W. (1958). “The Acquisition of Value in School and Society”, in F.S.Chase and H.A. Anderson (eds.) *The High School in the New Era*, Chicago: Üniversity of Chicago Press.

Gönderilecek yazılara ait resim, şekil, grafik sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın üçten fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde üçten fazla gönderilmişse ilk üçü dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

CONDITIONS OF PUBLICATION CONCERNING THE ARTICLES WHICH WILL BE PUBLISHED ON TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH SERIES OF SOCIAL SCIENCES

The articles are published on the Trakya University Journal of Scientific Research Series of Social Sciences in the framework of Trakya University Journals Concerning the General Principals.

1. In the journal original articles are required which is not being submitted for publication elsewhere and not given any copyrights.

2. Any kind of responsibility of the articles which will be published on the journal is belong to the writer.

3. Articles should be typed 1,5 line spaced according to the Word 6 programme on the one side of the paper with the 12 font size (True Times New Roman) and sent to the editor in two copies with the disk. Articles should not exceed 10 pages if not they may not published on the journal and unpublished articles are sent back to the writer.

4. Title of the article is written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 6 cm empty space. Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academical title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academical title of the writer, Institution where he/she works (university, faculty, department or others) are written as footnotes at the bottom of the page.

5. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. Summary is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language must be take part which it was written in one of the languages of the Associated Professorships (English, French, German or Italian) , Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. If the work is materialized with the support of an institution its name is given at the bottom of the first page as a footnote. Original name of the article is written below the SUMMARY title with small letters.

6. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order which is mentioned below. SUMMARY, INTRODUCTION, PROBLEM, AIM AND PURPOSE, LIMITATIONS (If is needed) , HYPOTHESIS (If it is needed), METHODS, COMMENTS, RESULTS, DISCUSSION, ACKNOWLEDGEMENTS (If it is needed) .

References

7. There is no compulsion in the presentations of the new discovery and technique as in the 6th article. They can be sent in the correct order in connection with their original situation. Board of editors can make some changes in such articles by consulting to the writer.

Explanatory Footnotes

8. Explanatory footnotes are mentioned at the same page consecutively by numbering at the bottom of the page.

Connective References

9. References which is quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of " writer and year " , surname of the writer, publishing date and page number.

If the name of the writer is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yildirim (1996) ... or by giving the page number, Yildirim (1996: 70-97).

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-85)

Example: Gates (1967a : 45-50(1967b : 130-170) .

If the references have two writer only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

If the reference has more than two writer all surnames are mentioned in the first mentioning.

Example: Bursalioglu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioglu, et al. (1995: 120-145)

The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

References

Reference list can be given in this order (surname of the writer , first letter of his/her name , publishing date (in brackets), name if there is, number of volume, number of edition and page number. Second line is written 3 letter intended from the first line. All references which are used in the article should be given in alphabetical oeder on a separate page at the end of the writing. If more than one work of a writer are used as references they should be given from the oldest to the recent one.

Books : Surname of the writer, name. Publishing date (in brackets) . Title of the book (in Italic) , Place of publishing: Printing House

Example: Bloom, Benjamin S. (1967) *Human Characteristics and School Learning*, New York : MC Graw- Hill Company.

Journals : Surname of the writer , name. Year (in brackets) Title of the Article (in quotation marks) , Name of the journal (in Italic) , number of volume, number of edition or month: pages.

Example : Ericson, L.H. (1958) "

Certal

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

Ability Factors and Their Effect on Aritmetic" Teacher ,Vol.5 No 2 : 287-290.

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

(in italic) , Place of Publishing : Printing House .

Example : Getzels, J.W. (1958) " The Aquisition of Value in School and Society " , F.S. Chase and H.A.Anderson (eds.) *The High School in the New Era* , Chicago: University of Chicago Press.

Pictures, figures, graphs belong to the articles which will sent must be clear and suitable for the teqnique of offset printing and should not exceed the area off writing . Their row number and names are given below the each figure or graph.